

Refutation of Nonsense-Talk (polemic) Հերքումն զրախնդիր վայրաբանութեանց

*This is a machine working draft produced by the Grabar Archive (Steps Ventures).
Transcriptions are dual-model reads reconciled against the page images; English passages
are machine drafts. Nothing in this file is a citation: consult the page scans linked from the
site before quoting. Source scans: British Library Endangered Archives Programme /
archive.org, public domain.*

EAP180-1-3-87_002R.jpg

HEAD

ՀԵՐՔՈՒՄՆ ԶՐԱԽՆԴԻՐ ՎԱՅՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ

REFUTATION OF THE VAIN BABBLINGS CONCERNING THE WATER
DISPUTE

TEXT

ՈՄԱՆՑ ՄԵՐԱԶՆԵԱՅ ՏԿԱՐԱՄԻՏ ԱՆՁԱՆՑ Ի ՏԻՊ
ԱՐՁԱՆԱՑԵԱԼ ԱՐԴԵԱՄՔ ԵՒ ԾԱԽԻԻՔ ԱԶՆՈՒԱԶԱՐՄ ԱՂԱՅ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԱԼԷՆՑԵԱՆՑ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԵՑԻՈՅ Ի ՄՈՍԿՈՒԱ,
1861

[Addressed] to certain feeble-minded persons of our nation; committed to print
through the patronage and at the expense of the noble-born Agha Grigor
Mal■nts‘eants‘ of Vagharshapat. In Moscow, 1861.

EAP180-1-3-87_003R.jpg

HEAD

ՀԵՐՔՈՒՄՆ

REFUTATION

TEXT

ԶՐԱԽՆԴԻՐ ՎԱՅՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ՈՄԱՆՑ ՄԵՐԱԶՆԵԱՅ
ՏԿԱՐԱՄԻՏ ԱՆՁԱՆՑ Ի ՏԻՊ ԱՐՁԱՆԱՑԵԱԼ ԱՐԴԵԱՄՔ ԵՒ
ԾԱԽԻԻՔ ԱԶՆՈՒԱԶԱՐՄ ԱՂԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԱԼԷՆՑԵԱՆՑ
ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԵՑԻՈՅ

[In refutation] of the contentious idle talk of certain feeble-minded persons of
our own nation; recorded in print through the means and at the expense of the

noble-born Agha Grigor Malantsiants of Vagharshapat.

NOTE

Ի ՄՈՍԿՈՒԱ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒԱՅ : 1861

In Moscow, at the Press of the Lazarian Institute of Oriental Languages: 1861.

EAP180-1-3-87_004L.jpg

HEAD

ՏՊԱԳՐԵԱԼ

[PRINTED]

TEXT

Ըստ հրամանի Ճայրագոյն Պատրիարգի Սրբոյ Էջմիածնի՝ Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍԻ Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, տուելոյ ՚ի 6 Փետրուարի 1861 ամի:

By the command of the Supreme Patriarch of Holy ■■■■miatsin, the L[ord] L[ord] MATT■■■■OS, Most Holy Catholicos of All Armenians, given on the 6th of February in the year 1861.

EAP180-1-3-87_004R.jpg

TEXT

ՄԱՏԹԷՈՍ Ճառայ Քրիստոսի և անՀա- սանելի կամօքն Աստուծոյ Եպիսկոպոսապետ և Կաթողիկոս ամենայն Հայոց, ծայրագոյն Պատ- ըիարգ Համազգական նախամեծար արժող Արա- րատեան Առաքելական մայր Եկեղեցւոյ ԿԱԹՈՒ- ՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ՝ Բարեծնունդ Գրիգոր աղայ Մալենցեանց՝ Հարազատի Արարատեան մայր Աթոռոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի: ՚ի ձեռս անկեալ Ձեր ՚ի 25 Հոկտեմբերի 1859 ամի գրութիւն ինչ անաստորագիր՝ զրախնդիր վայրարանութեամբք ո- մանց մերազնեայ տկարամիտ անձանց՝ խորթացե- լոց ՚ի մայրենի Հարազատ գրկաց մերս ուղղափառ սուրբ Եկեղեցւոյ (յորում՝ նոքա ՚ի ձեռն վեցեակ յօդուածոց թշնամանօղ բանից իւրեանց

տարբե- րեն զկրօնս իւրեանց յէջմիածնական Հայոց), և Ձեր
յարգութիւնն՝ ըստ ջերմեռանդն Հարազա- տութեան Հոգւոյ Ձեր
առ Մայրն լուսոյ Հանուրց Հայկազեան սեռի կաթուղիկէ
էջմիածին և առ

MATT■■■OS, Servant of Christ, and by the unsearchable will of God, Chief
Bishop and Catholicos of all Armenians, Supreme Patriarch of the
Pan-National Pre-eminent See of the Araratian Apostolic Mother Church of
CATHOLIC ■■■MIATSIN, to the Well-born Grigor Agha Mal■■nts■■eants■,
true son of the Araratian Mother See of Catholic ■■■jmiatsin: An unsigned
writing having fallen into your hands on the 25th of October in the year 1859,
[filled] with the fault-finding babblings of certain feeble-minded persons of our
nation who have become estranged from the maternal and true bosom of our
holy Orthodox Church (wherein, by means of six articles of their abusive
words, they distinguish their religion from that of the Armenians of ■■■jmiatsin);
and your Honor, in accordance with the fervent and true devotion of your soul
toward the Mother of Light of the whole Armenian race, Catholic ■■■jmiatsin,
and toward...

EAP180-1-3-87_005L.jpg

NOTE

— 4 —

NOTE: — 4 —

TEXT

ուղղափառ կրօնս ամենահարազատ որդւոց եր- կանց նորին՝ 'ի
Հոգի խոցեալ ընդ այնօրինակ ազ- գատեաց վայրարանութիւնս
նոցին, և առ 'ի չը- տալ տեղի 'ի բարեբեր անդաստանս մտաց և
ոչ միում՝ Հարազատ որդւոց մերս Հայրենի սուրբ ե- կեղեցւոյ՝
ապականարար ընդարձակութեան փը- շաբեր արմատոց
նոցին, բերեալ մատուցիք զայն մեզ ընդ առանձին
աղերսագրութեան Ձերոյ՝ խնդրելով 'ի մէնջ արմատախիլ առնել
զայնս: Ուստի և մեր խրախացեալ ընդ այնպիսի ըս-
տուածահաճոյ նախանձախնդրութիւն Ձեր, ըստ ներելոյ

մերովսանն կարողութեան և ըստ օժան- դակելոյ ըստուածային շնորհաց՝ իմիջի երկարատև անձնամաշ տկարութեանց մերոց ձեռն արկաք 'ի 20 Նոյեմբերի 1859 ամի 'ի ձեռն ըստ ըստուծոյ բանից Հերբել մի առ մի զտկարամտութիւն խոստովանութեանցնոցին՝ ի գրութեան անդ երևելոց. և յուսամք՝ թէ այսօրինակ աշխատութիւն մեր

... [the] orthodox religion of the most true-born sons of her travails, wounded in spirit by such nation-hating ravings of theirs, and so as not to give place in the fertile field of the mind of not even one of the true-born sons of our ancestral holy church to the corrupting spread of their thorn-bearing roots, having brought [that work], you presented it to us along with your particular written supplication, requesting of us to uproot them. Wherefore we also, having taken heart at such God-pleasing zeal of yours, according to the allowance of our own capacity and according to the assistance of divine grace, in the midst of our prolonged [and] soul-wasting infirmities, set [our] hand on the 20th of November in the year 1859, through the words [that are] according to God, to refute one by one the feeble-mindedness of their confessions appearing in that writing; and we hope that this manner of our labor...

EAP180-1-3-87_005R.jpg

NOTE

- 5 -

- 5 -

TEXT

եղիցի պարիսպ ամրութեան շուրջ զայգեստա- նեաւ Հայրենի եկեղեցոյս մերոյ Առաքելականի և ամենաբարեպաշտի ընդդէմ՝ չարաչար ներգոր- ծութեանց աղուիսուց փոքունց ապականչաց բա- նաւոր տնկոց: Զսոյն զայս աշխատութիւն մեր՝ զոր յորջոր- ջեցաք «ՀԵՐԲԵԼԻՄ ՋՐԱԽՆԴԻՐ ՎԱՅՐԱԲԱՆՈՒ- ԹԵԱՆՑ ՈՍԱՆՑ ՄԵՐԱԶՆԵԱՑ ՏԿԱՐԱՄԻՏ ԱՆ- ԶԱՆՑ», յանձն առնեմք Զերում՝ Ազգասիրու- թեան առ մուծանել տալ 'ի մամուլ տպագրու- թեան ծախիւք և արդեամբք Աստուածապարգև

կարողութեանց Զերոց:

...[so that] it may be a bulwark of strength around the vineyard of this our ancestral, Apostolic, and most pious Church against the malevolent machinations of the little foxes, the spoilers of rational vines. This very work of ours—which we have entitled **Refutation of the Slanderous Babblings of Certain Feeble-Minded Persons Among Our Nation**—we commit to your Patriotism, that [you] may cause it to be delivered to the printing press at the expense and through the means of your God-given resources.

NOTE

ՄԱՏԹԷՈՍ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ : Յամի Փրկչական
1860. 'ի 15 Դեկտեմբերի 'ի Սուրբ Էջմիածին :

MATTEOS, CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS. In the year of our Savior
1860, on the 15th of December, at Holy Ejmiatsin.

EAP180-1-3-87_006L.jpg

TEXT

« Զ ի գտան 'ի մէջ ժողովրդեան իմոյ ամբարիշտք, և որոգայթս
իբրև զվարմս Հաւորսաց կանգնեցին ապականել զմարդիկ » :
Երեմ . Ե . 26 : «Մի յայսմ՝ Հետէ իցենք տղայք խռովեալք և
տատանեալք յամենայն Հողմոց վարդապետութեան,
խաբէութեամբ մարդկան, խորամանկութեամբ 'ի խաբէութիւն
մոլորութեան: Այլ ճշմարտեալք սիրով՝ անեցուցոյր 'ի նա
զամենայն, որ է գլուխ Քրիստոս » : Եփես . Դ . 14 . 15 :

“For among my people are found wicked [men]; they have set snares as the
nets of fowlers, to corrupt men.” *Erem. [Jeremiah] V. 26.* “That we
henceforth be no [more] children, tossed to and fro, and carried about with
every wind of doctrine, by the sleight of men, [and] cunning craftiness,
whereby they lie in wait to deceive; but speaking the truth in love, may grow
up into him in all things, which is the head, [even] Christ.” *Ephes.
[Ephesians] IV. 14, 15.*

EAP180-1-3-87_006R.jpg

NOTE

HEAD

ՊԱՏՃԷՆ ԶՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ՈՄԱՆՑՄԵՐԱԶՆԵԱՑՏԿԱ
ՐԱՄԻՏԱՆԶԱՆՑ

[A] COPY OF THE WATERY BABBLINGS OF CERTAIN
FEEBLE-MINDED PERSONS OF OUR OWN NATION

TEXT

Ստորագրեալքս գոյով ազգաւ Լուսաւորչական Հայ, ճանա- չեմք
զանձինս՝ Հլու Հնազանդ և Հարկատու Հպատակ բարեգութ
Տէրութեան մեծի Օսմանեան, Սուլթան Ապտիւլ Մէճիտ Խան
Օգոստափառ Ինքնակալին: Իսկ ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու
տարբերի յեջմիածնական Հայոց . Ա՛ Մեք խոստովանիմք զսուրբ
Ժողովն Քաղկեդոնի՝ Համաձայն երից սրբագումար նախկին
Ժողովոց, այսինքն՝ Նիկիոյ, Եփեսոս- սի, և կոստանդնուպօլսոյ: Բ՛
Հաւատամք զոյ՝ ի Քրիստոս երկուս կատարեալ բնու- թիւնս, այս
է՝ Աստուածային և մարդկային, ըստ ուղիղ դաւա- նութեան մեր
սրբազան Ներսիսի Շնորհալոյն՝ որ ասէ «Մերով բնութեամբս
մեռանի, Աստուած անմահ խոստովանի»: Գ՛ Ընծայեմք
զկատարեալ Հաւատս ՚ի վարդապետութիւնն քաւարանի, ըստ
որում՝ երգէ Եկեղեցի սուրբ «Հուր շիջանի խաւար մերժի . . . զի
թողութիւն մեղաց լինի»: Դ՛ Ողիղ ճանաչեմք լինել զհրաշալի
ծնունդն Յիսուսի Քը- ռիստոսի Տեառն մերոյ՝ ՚ի 25 Դեկտեմբերի,
և զՄկրտութիւնն՝ ՚ի 6 Յունվարի . նոյնպէս և զաւետումն սրբոյ
կուսին՝ ՚ի 25 Մարտի, ևս և զընծայումն քառասնօրեայ՝ յ2
Փետրվար ամսոյ: Ուստի և մեք զայսոսիկ Հրաշանորոգ
սօնախմբութիւնս կատա- րեմք ընդ Յոյնս և ընդ Լատինս:

We, the undersigned, being by nation Illuminatorian [Apostolic] Armenians,
acknowledge ourselves to be submissive, obedient, and tax-paying subjects of

the benevolent Great Ottoman Empire, [and] of the August Autocrat Sultan Abdul Mejid Khan. But our orthodox faith differeth from that of the Echemiadznite Armenians in the following [respects]: 1. We confess the holy Council of Chalcedon, in accordance with the three holy former councils, namely: of Nicaea, Ephesus, and Constantinople. 2. We believe that there are in Christ two perfect natures, that is, Divine and human, according to the upright confession of our holy Nerses Shnorhali, who saith: "He dieth by our nature, [yet] is confessed as the immortal God." 3. We offer full faith in the doctrine of Purgatory, in accordance with what the Holy Church singeth: "The fire is quenched, darkness is repelled . . . that there may be remission of sins." 4. We recognize as correct the wondrous Nativity of our Lord Jesus Christ [to be] on the 25th of December, and the Baptism on the 6th of January; likewise the Annunciation to the Holy Virgin on the 25th of March, and also the Forty-Day Presentation on the 2nd of the month of February. Wherefore, we also celebrate these wonder-renewing solemnities together with the Greeks and with the Latins.

EAP180-1-3-87_007L.jpg

NOTE

- 8 -

- 8 -

TEXT

Ե. Եթէ դէպ լիցի կատարել տիեզերական իմն ժողով՝ 'ի լուծել վէճս ինչ կրօնականս, նախագահ այսմ՝ ժողովոյ ճանաչեմք զյաջորդ գլխոյն Հաւատոյ զերանելոյն Պետրոսի, ըստ օրինակի սրբազան նախնեաց մերոց. յոր միտս երգէ սուրբ Եկեղեցի զսրբազան Առաքելոյն Պետրոսէ. «Գլուխ սուրբ Հաւատոյ, Հիմն եկեղեցոյ»: Զ. Զբոլխումն սուրբ Հոգւոյն՝ ընդունիմք ըստ դաւանութեան Լուսաւորչի, զորմէ ասէ (նա) «Հայր յանձնէ, Որդի 'ի Հօրէ, Հոգի սուրբ 'ի նոցունց և 'ի նոսին»: Իսկ տարբերութիւն մեր 'ի Հռովմէականաց՝ առ այժմ՝ այս է: Նախ՝ զի զսուրբ Աստուածն՝ խաչեցարիւ երգեմք այսպէս. «Սուրբ Աստուած, սուրբ և Հօր,

սուրբ և անմահ Որդիդ՝ որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ »:
 Երկրորդ՝ զխորհուրդ սրբոյ պատարագի անարատ գինեաւ կա-
 տարեմք, չ'խառնելով յայտնապէս զջուր 'ի բաժակն: Ապա
 այսուհետև չունիմք զՀաղորդութիւն ինչ ընդ եկեղեցոյն
 Էջմիածնական Հայոց, այլ ընդ իշխանութեամբ ազգապետին
 մերոյ՝ ազատ ծառայեմք Յիսուսի Քրիստոսի և մերոց խղճմը-
 տանաց՝ ըստ Տեառն պատուիրանի: Ուստի ներքին Համոզմամբ
 և մաքուր խղճմտանօք ստորագրեալ կնքեմք զայս գիր
 ուղղափառ դաւանութեան՝ ուխտիւք և երդմամբ. որով և
 խնդրեմք թա- խանձանօք 'ի խնամակալ կառավարութենէ մեծի
 Օսմանեան՝ շը- նորհել մեզ զազգապետ 'ի Հաւատարիմ՝
 Հպատակաց նորին Օ- գոստափառ Տէրութեան. որ չՀայելով 'ի
 կրօնս իւրաքանչիւր անձանց՝ խնամէ Հաւասարապէս
 զամենայն անխարդախ Հաւա- տարիմս իւրում՝ Հզօր և
 արդարասէր կառավարութեան. Որում՝ մնամք Հաւատարիմ՝
 Հարկատու Հպատակ Հզօր տէրու- թեան Օսմանեան
 Լուսաւորչական Հայքս.

V. If it should come to pass that an Ecumenical Council be convened to resolve any religious disputes, we acknowledge as the president of this council the successor to blessed Petros, the head of the faith, according to the example of our holy ancestors; in which sense the holy Church sings concerning the holy Apostle Petros: “Head of the holy faith, foundation of the Church.” VI. Concerning the procession of the Holy Spirit, we accept [it] according to the confession of Lusaworich’ [the Illuminator], of which he says: “The Father of Himself, the Son from the Father, the Holy Spirit from Them and in Them.” Now, our difference from the Romans [Catholics] at present is this: First, that we sing the *Trisagion* [“Holy God”] with the addition of “Who wast crucified” in this manner: “Holy God, holy and mighty, holy and immortal Son, Who wast crucified for us, have mercy on us.” Second, we perform the sacrament of the holy liturgy with unblemished [pure] wine, explicitly not mixing water into the chalice. Therefore, henceforth we have no communion

whatever with the Church of the Ejmiatsnakan [Echmiadzin-adherent] Armenians, but under the authority of our own head of the nation [millet-bashi], we freely serve Jesus Christ and our own consciences, according to the commandment of the Lord. Wherefore, by inward conviction and with a clean conscience, we sign and seal this document of orthodox confession with vows and an oath; whereby we also earnestly entreat the protective government of the great Ottoman [Empire] to grant us a head of the nation from among the faithful subjects of His August Majesty's Dominion; which, without regard to the religions of individual persons, equally cares for all those who are sincerely loyal to its mighty and justice-loving government. To which we remain faithful, tax-paying subjects of the mighty Ottoman Dominion, [we] the Lusaworch'akan [Illuminator-following] Armenians.

NOTE

յ30 Մայիսի. 1859 ամի. (Օրինակեցա- 'ի ճիշտ գաղափարէ հեղինակի դա-անո-նեան):

NOTE: On the 30th of May, [in] the year 1859. (Copied from the exact exemplar of the author's confession):

EAP180-1-3-87_007R.jpg

HEAD

ԲԱՆ Ա.

DISCOURSE I.

TEXT

Ո՛վ խարդաւանող անհեթեթ գրութիւն՝ արդարև յաւէտ ծանակելի, որոյ իւրաքանչիւր տարբերութեանց բանք յայտնի իսկ առնեն, թէ արտադրեալք են 'ի խռովայոյզ և 'ի չարայօժար մը- տաց՝ իբրև ջուր պղտոր 'ի դառնահոս աղբերէ բղխեալ, անա- խորժ յոյժ, և միանգամայն արհամարհելի 'ի խոհական մտաց կատարելոց, որք կարիցեն որոշել և ընտրել զլաւն՝ 'ի վատթա- րէն, զբարին՝ 'ի չարէն, զպատուականն՝ յանարգէն, զուղղա- փառութիւնն՝ 'ի չարափառութենէն, զճշմարտապատում՝ վար- դապետութիւնսն Աստուածարեալ

Հարց արբոց՝ ի խաբէպա- տիր բանից մոլորեցուցաց, ևս և զհոգեշահ բանս Աստուածա- շունչ գրոց՝ ի Հոգեկորոյս չարանիւթ խորհրդոց սատանայական թելադրութեանց: Բայց այս ամենայն յաջողի Հոգեկան աշակրջութեամբ՝ խոր- Հըրդոց մտաց պարզութեամբ՝ և արթնութեամբ խղճի. ուրեմն միայն բնական լոյսն չնպաստէ այսպիսի կարևորագոյն արթնու- թեան, զի կարօտի այն՝ և Աստուածային շնորհաց լուսոյն, որ է զարթուցիչ խղճի մտաց, և Հալածիչ խաւարային չարաչար խոր- Հըրդոց սատանայական թելադրութեանց: Ապաքն գայս լոյս շը- նորհաց խնդրէր Մարգարէն Դաւիթ՝ աղաղակելով «Լոյս տուր Տէր աչաց իմոց, զի մի երբէք ննջեցից ՚ի մահ»: (Սաղմ. ԺԲ. 4): Տեսանե՞ս՝ բարեմիտ ընթերցող՝ զի՞նչ խնդրէ Մարգարէն. կամի ասել՝ «Ո՛վ Տէր՝ արարիչ և պարգևիչ անաղօտ լուսոյ, որպէս

O deceitful [and] absurd writing, truly ever worthy of mockery, the words of each of whose variations make it manifestly clear that they have been produced from a turbulent and malevolent mind—like turbid water issuing from a bitter stream, exceedingly unpalatable, and utterly despicable to the judicious minds of the mature, who are able to discern and choose the good from the bad, the virtuous from the evil, the precious from the vile, orthodoxy from heterodoxy, the truth-recounting doctrines of the God-bearing Holy Fathers from the deceitful words of deceivers, and, moreover, the soul-benefiting words of the Divinely-inspired Scriptures from the soul-destroying, malicious machinations of Satanic suggestions. Yet all this is achieved through spiritual vigilance, through the clarity of the mind's thoughts, and through the wakefulness of the conscience. Therefore, the natural light alone does not suffice for so vital a wakefulness, for it also stands in need of the light of Divine grace, which is the awakener of the mind's conscience and the dispeller of the dark, pernicious counsels of Satanic suggestions. Surely it was this light of grace that the Prophet Dawit sought, crying out: "Lighten mine eyes, O Lord, lest I sleep [the sleep of] death" (Ps. 12:4). Seest thou, fair-minded reader, what the Prophet seeketh? He meaneth to say: "O Lord, Creator and Giver of the

unwaning light, as

NOTE

2

NOTE: [2]

EAP180-1-3-87_008L.jpg

NOTE

— 10 —

NOTE: — 10 —

TEXT

աչք մարմնոյս՝ թէ և ըստ ամենայնի առողջ իցէ՝ առանց լուսոյ ոչ ինչ կարէ տեսանել, սոյնպէս աչք Հոգւոյս՝ առանց ներգործական շնորհաց քոց՝ չունի երբէք ըստ բարերար կամաց քոց զհաճելին ճանաչել և ընտրել »: Երջանիկ Մարգարէս այս՝ կանխագուշակ Հոգւով միշտ տեսանելով յԱստուածային մարդասիրական խնամոց պատրաստեալ զանճառելի լոյսն շնորհաց՝ առ 'ի պարզևիլ ազգի մարդկան, որով կարողասցին ճանաչել զճշմարտութիւն և մերժել զստութիւն, ասէր «Ծագեաց 'ի խաւարի լոյս ուղղոց, ողորմած գթած և արդար է Տէր» (Սաղմ. ճԺա. 4): Զ այս լոյս շնորհաց խոստանայ Աստուած արժանաւորաց, յասելն բանիւ մարգարէին Եսայեայ «Որք բնակեալ էք յաշխարհի և 'ի ստուերս մահու, լոյս ծագեսցէ 'ի ձեզ »: և թէ «Արա- թից նոցա զխաւարն 'ի լոյս»: (Եսայ. թ. 2: խբ. 16): Այսու ամենացանկալի լուսով Աստուածային շնորհաց յուսալիր պանծայր մարգարէն Միքիա՝ յասելն, «Թէ նստայց 'ի խաւարի՝ Տէր է իմ՝ լոյս», (Է. 8): Ապա չունիմք բնաւ երբէք ըստանալ զարթնութիւն խղճի մտաց մերոց, և առնել զընտրութիւն բարւոյն և չարին՝ առանց Աստուածային շնորհաց լուսոյն: Աստանօր յորդորեսցեն զմեզ Հոգեհանճար բանք Աստուածաբան վարդապետին մերոյ Սարգսի Շնորհալույ 'ի ստացումն գեր-

բնական լուսոյ շնորհաց Աստուածայնոց, որ գրէ այսպէս. «Վասն որոյ պարտիմք Հանապազ արթուն լինել, ցանգ 'ի Հսկման կալ, միշտ աղօթել ընդ մարգարէին թէ՛ լուսաւորեալ Տէր զաչս իմ, զի մի՛ երբէք ննջեցից 'ի մահ, և մի ասացէ թշնամին իմ՝ թէ յաղթեցի նմա»: 'Ի վերայ այսոցիկ՝ և Պօղոս կնքէ Հոգեբարբառ բանիւք իւրովք յասելն՝ «Արի՛ որ ննջեսո, և կանգնեաց 'ի մեռելոց, և լուսատու լիցի քեզ Քրիստոս» (Եփես. ե. 14): Իսկ ապերախտ և ամբարիշտք կամակոր և անդարձ ինքնահա- ճութեամբ յամառեալ կան 'ի չարախտավատ խորհուրդս մտաց մոլորութեան. վասն որոյ չարաչար և ամբարիշտ գործովք իրեանց Հեռանան և զրկին յԱստուածային լուսոյն շնորհաց, և ըստ ամենայնի լինին անընդունակ գերարփի և Հոգեպայծառնո- յոն՝ ըին ներգործութեան. ուստի և Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս յաղագս այսպիսի չարագղեաց անձանց վճռելով, և զդատապարտութիւն նոցին յայտնելով՝ ասաց «Եւ այս իսկ է դատաստան . զի լոյս եկն յաշխարհ, և սիրեցին մարդիկ զխաւար առաւել քան

[Even as] the eye of this body, though it be healthy in every respect, can see nothing without light, so the eye of this soul, without Thy efficacious grace, hath no power ever to know and choose that which is pleasing according to Thy benevolent will.” This blessed Prophet, ever beholding with a foretelling spirit the ineffable light of grace prepared by Divine philanthropic providence to be bestowed upon the human race—whereby they might be able to recognize the truth and reject falsehood—said: “Unto the upright there arose a light in the darkness; the Lord is merciful, full of compassion, and righteous” (Ps. 111:4 [112:4]). God promiseth this light of grace unto the worthy, in saying by the word of the prophet Esay: “Ye that dwell in the world and in the shadow of death, light shall shine upon you”; and: “I will make darkness light before them” (Isa. 9:2; 42:16). With this most desirable light of Divine grace, the prophet Mik‘ia [Micah] gloried, full of hope, in saying: “Though I sit in darkness, the Lord is my light” (7:8). Therefore, we have no power at all ever

to obtain the wakefulness of our conscience and to make a choice between good and evil without the light of Divine grace. Here the spiritually ingenious words of our theological doctor Sargis Shnorhali may exhort us unto the acquisition of the supernatural light of Divine grace, who writeth thus: “Wherefore we ought to be constantly watchful, ever to abide in vigilance, and always to pray with the prophet: ‘Lighten mine eyes, O Lord, lest I sleep the sleep of death, and lest mine enemy say, I have prevailed against him.’” Above these [words], Pghos [Paul] also sealeth [the matter] with his spirit-speaking words, saying: “Awake, thou that sleepest, and arise from the dead, and Christ shall give thee light” (Eph. 5:14). But the ungrateful and the impious, through obstinate and unrepenting self-will, persist stubbornly in the malignant thoughts of the aberration of the mind; wherefore, by their wicked and impious deeds, they depart from and are deprived of the Divine light of grace, and become in every way unreceptive to its all-luminous and spirit-bright operation. Whence also our Saviour Jesus Christ, passing judgment regarding such evildoers and declaring their condemnation, said: “And this is the judgment: that light is come into the world, and men loved darkness rather than [light]...”

EAP180-1-3-87_008R.jpg

NOTE

— 11 —

NOTE: — 11 —

TEXT

զլոյս, զի էին գործք իւրեանց չարութեան: Օ ի ամենայն որ զչար գործէ՝ ատեալ զլոյս, և ո՛չ գայ առ լոյսն, զի մի յանդիմանեցին գործք նորա: Իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն՝ գայ առ լոյսն, զի յայտնի լիցին գործք նորա՝ թէ ըստուծով գործեցան» (Յովհ. գ. 19—21): պա յոյժ կամակորութեամբ Հեռացեալքն 'ի շնորհաց ըս- տուածային լուսոյն, և խստասրտութեամբ յամառեալքն 'ի խա- ւարամոլար և 'ի չարախտավար կամս իւրեանց, անշուշտ միշտ խարխափեալ թափառին 'ի մոլորաշաւիղ վայրս անպտղութեան գործոց բարեաց, և մանաւանդ չարաչար զհետ

լինին խարդախա- կան բանիւ և նենգապատիր Հնարիւք
դաւաճանել զտկարամիտս, և մոլորեցուցանել և Համանման
կացուցանել ինքեանց՝ վրիպեալ և թիրեալ 'ի ճշմարտութեան
լուսաշաղիղ ճանապարհէն Քը- ռիստոնէական ուղղափառ
Հաւատոյ դաւանութեան և ըստուածա- Հաճոյ գործոց
բարութեան: Ը յսպիսիք չունին երբէք ամբողջ Հաւատս ընծայել
առ յայտնի քարոզեալ ճշմարտութիւնն, զի խորՀուրդք մտաց
նոցա խանգարեալք և թիրեալք են, և ին- քեանք իսկ
խոտորեալք են յողջամիտ ճանաչմանէն Հաւատոյ: Սոցին
նմանէին դպիրք, փարիսեցիք և կեղծաւորք, որք միշտ
Հակառակ կային և ընդդէմ՝ զինէին յայտնի և ըստուածահրաշ
սքանչելեաց և Հոգեկեցոյց ըւետարանական
վարդապետութեան և ամենատարած յայտնատեսիլ
ճշմարտութեան Որդւոյն ըստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի Փրկչին
մերոյ, զորոց բազում՝ անգամ՝ յան- դիմանեաց
զթերահաւատութիւնն և զթիրութիւնն սրտից և կամաց նոցին
յասելն՝ «1 ա՛յ ձեզ դպրաց և փարիսեցւոց կեղ- ծաւորաց, զի
փակէք զարքայութիւնն երկնից առաջի մարդկան . դուք ո՛չ
մտանէք, և որոց մտանենն՝ թոյլ չտայք մտանել» (Մատ. իգ. 13):
«1 ա՛յ ձեզ օրինականացդ, զի թագուցանէք զփակա- նըս
գիտութեան, դուք ո՛չ մտանէք, և որ մտանելոցն են՝ արգե- լուք»
(Դուկ. ժա. 52): Եւ ո՛չ թէ միայն յանդիմանէր զնոսա, այլ և
պատուիրէր ա- շակերտաց իւրոց, և ամենայն Հաւատացելոց՝
զգուշանալ զգաստ և արթուն մտօք, և չ'խաբիլ երբէք 'ի
մոլորեցուցիչ խորհրդոց և 'ի բանից խարդախութեան և 'ի
թիրաբարոզ մտախաբ և ստալոյ վարդապետութեանց նոցին,
որպէս գրեն ըւետարանիչք . «Օ գո՛յշ լերուք 'ի սուտ
մարգարէիցն՝ որ գան առ ձեզ Հանդերձիւք ոչխա-

...the light, because their deeds were evil. For every one that doeth evil hateth the light, and cometh not to the light, lest his deeds should be reproved. But he that doeth truth cometh to the light, that his deeds may be made manifest, that they are wrought in God” (John iii. 19–21). Therefore, those who with utter stubbornness have estranged themselves from the graces of the divine light, and with hardness of heart have persisted in their dark-erring and evilly-disposed will, undoubtedly wander about constantly groping in the pathless wastes of fruitlessness as regards good deeds; and above all, they grievously seek, by deceitful discourse and treacherous wiles, to betray the feeble-minded, and to lead [them] astray and make [them] like unto themselves—strayed and perverted from the light-beaming path of truth, belonging to the orthodox Christian confession of faith and the goodness of God-pleasing deeds. Such [persons] can never render wholehearted faith unto the openly proclaimed truth, because the thoughts of their minds are corrupted and perverse, and they themselves have turned aside from the sound discernment of faith. Like unto these were the scribes, Pharisees, and hypocrites, who constantly resisted and took up arms against the manifest and divinely-wrought miracles, the soul-vivifying evangelical doctrine, and the all-pervading, clearly-seen truth of the Son of God, Jesus Christ our Savior; whose lack of faith and the perversity of whose hearts and wills He frequently rebuked, saying: “Woe unto you, scribes and Pharisees, hypocrites! for ye shut up the kingdom of heaven against men: for ye neither go in [yourselves], neither suffer ye them that are entering to go in” (Matt. xxiii. 13). “Woe unto you, lawyers! for ye have taken away the key of knowledge: ye entered not in yourselves, and them that were entering in ye hindered” (Luke xi. 52). And not only did He rebuke them, but He also commanded His disciples and all the faithful to beware with sober and watchful minds, and never to be deceived by their misleading counsels, the deceit of their words, and their perversely-preached, mind-beguiling, and false-fashioned doctrines, as the Evangelists write: “Beware of false prophets, which come to you in sheep’s clothing...

EAP180-1-3-87_009L.jpg

NOTE

TEXT

րաց, և 'ի ներքոյ են գայլք յափշտակողք . 'ի պտղոյ նոցա ծանի-
 ջիք զնոսա: Միթէ քաղիցէ՞ն 'ի փշոց խաղող, կամ 'ի տատասկէ
 թուզ». (Մատ. է. 15. 16): Պատուիրէր նոցա և ասէր. «Բզ- գո՛յշ
 եղերուք 'ի խմորոյ անտի փարիսեցոց' և 'ի խմորոյ Հերով-
 դիանոսաց» (Մարկ. ը. 15): «Օ գո՛յշ լերուք անձանց 'ի խմորոյ
 Սաղուկեցոցն, որ է կեղծաւորութիւն» (Ղուկ. ժբ. 1): Տե՛ս
 բարեմիտ ընթերցող՝ որդին որոտման, սիրելի աշակերտն
 Յիսուսի, աւետարանիչն Յովհաննէս, որչափ ընդոստուցիչ իմն
 բարբառով զարթուցանէ զմիտս մեր ըստ ամենայնի՝ զգուշանալ
 'ի մոլորեցուցչաց և 'ի խաբէպատիր վարդապետութեանց նոցին,
 գրելով այսպէս. «Օ գո՛յշ լինիջիք անձանց, զի մի կորուսանիցէք
 զոր վաստակեցէքն, այլ զի առնուցուք բովանդակ զվարձն . . . :
 Եթէ որ գայցէ առ ձեզ, և զվարդապետութիւնս զայս ո՛չ ունի- ցի,
 մի ընդունիք զնա 'ի տուն, և մի ողջոյն տայցէք նմա: Որ ա-
 սացէ նմա ողջոյն, կցորդ լիցի չարաց գործոց նորա» (բ. Յովհ.
 Կար. 8. 10. 11): Տե՛ս դու աստանօր՝ ընթերցասէր ողջամիտ
 սիրելի՝ զիա՛րդ յորդորական և Համոզիչ մտաց բարութ
 խորհրդա- ծութեամբ 'ի վերայ բանից սրբազան ըւետարանչիս՝
 սկիզբն առ- նէ բանին երանելի սուրբ վարդապետն մեր Սարգիս
 Շնորհալի յասելն. «Եւ զի՞նչ այլ ինչ էին չար գործք նոցա, եթէ ո՛չ՝
 Հեր- ձուածն չարութեան, զոր նիւթէին 'ի կորուստ անձանց
 իւրեանց, և 'ի խաբէութիւն այնոցիկ՝ որ զնոսայն ընդունէին . . . :
 ըրդ՝ ա- սէ. «Որ բարեկամաբար ընդունի զնոսա 'ի տուն, և կամ
 տայցէ նոցա ողջոյն, Հաստատելով զնոսա 'ի չարիսն, թէպէտ և
 անձամբ 'ի ներքս ո՛չ է, սակայն կցո՛րդ է չարեացն նոցա. քանզի
 նզովից են այնպիսիքն արժանաւոր, և ո՛չ Հոգևոր և

ըստուածային ող- ջունին, և իբրև զկատաղիս Հալաժական առնել 'ի մարդկանէ, և ո՛չ 'ի տունս ընդունել, զի մի որ 'ի նոցանէ ժանգն է անօրէնու- թեան, ևս առաւել կատաղութիւնս ծնանիցի 'ի Հոգիս լսողացն: Նմին իրի ասաց. «Որ ասասցէ նմա ողջոյն, կցորդ լինիցի չարաց գործոց նորա» ('ի Մեկն. Կաթող. յէջ 607. 608. ըստ նոր տպ.): Ունկնդիր լիցուք Բարեյորդոր խրատուցն սրբազան ըռաքելոյն Պօղոսի, որ ասէ՝ «Օ գո՛յժ լերուք. մի որ իցէ որ զձեզ կողոպ- տիցէ ճարտարմտութեամբ՝ և սնոտի խաբէութեամբ» (Կողոս. բ. 8), և թէ՝ «Օ գո՛յժ լերուք, գուցէ որ յետնեալ գտանիցի 'ի շը- նորՀացն ըստուծոյ. մի որ արմատ դառնութեան 'ի վեր երևեալ

[sheep's clothing, but inwardly they] are ravenous wolves. Ye shall know them by their fruits. Do men gather grapes of thorns, or figs of thistles?" (Matt. 7:15, 16). He commanded them, saying: "Take heed, beware of the leaven of the Pharisees, and of the leaven of the Herodians" (Mark 8:15). "Beware ye of the leaven of the Sadducees, which is hypocrisy" (Luke 12:1). See, well-disposed reader, with how startling a voice the son of thunder, the beloved disciple of Jesus, the evangelist Yovhann■s, awakens our minds in every way to beware of deceivers and of their deceitful doctrines, writing thus: "Look to yourselves, that ye lose not those things which ye have wrought, but that ye receive a full reward. . . . If there come any unto you, and bring not this doctrine, receive him not into [your] house, neither bid him God speed: For he that biddeth him God speed is partaker of his evil deeds" (2 John Cath. [Epist.] 8, 10, 11). See thou here, beloved, studious, [and] prudent [reader], with how exhortative and persuasive a mind, through excellent meditation upon the words of this holy Evangelist, our blessed holy Doctor Sargis Shnorhali beginneth his discourse, saying: "And what else were their evil deeds, if not the sect of wickedness, which they contrive unto the perdition of their own souls and unto the deception of those who receive their [doctrines]? . . . Now," he saith, "he who friendly receiveth them into [his] house, or biddeth them greeting, confirming them in their evils, although he be not inwardly [one of them] himself, nevertheless he is a partaker of their evils. For such men are worthy of

anathemas, and not of spiritual and divine greeting; and [one ought] to drive [them] away from men like rabid [beasts], and not receive [them] into houses, lest the rust of iniquity [that cometh] from them engender yet greater madness in the souls of the hearers. For this same reason he said: ‘He that biddeth him greeting is partaker of his evil deeds’” (in *Commentary on the Catholic [Epistles]*, pp. 607, 608, according to the new edition). Let us give ear to the well-exhorting counsels of the holy Apostle Paul, who saith: “Beware lest any man spoil you through philosophy and vain deceit” (Col. 2:8); and again: “Looking diligently lest any man fail of the grace of God; lest any root of bitterness springing up...”

EAP180-1-3-87_009R.jpg

NOTE

- 13 -

NOTE: - 13 -

TEXT

նեղիցէ, և նովաւ բազումք պղծիցին» (Եբր. Ժբ. 15): Սմին նը- ման և սրբազան առաքեալն Պետրոս խրատէ զՀաւատացեալս՝ ըզ- գուշանալ յամենայն անառակ գնացից և խորհրդոց մոլորութեանց, և բեղմնաւորիլ աճիլ առաքինութեամբ՝ ՚ի շնորհս և ՚ի յաւիտե- նական գիտութիւնս Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. վասն որոյ գրէ. «Դուք այսուհետև սիրելիք՝ իբրև զկանխագէտս զգու- շաւցիք, զի մի՛ անառակ մոլորութեամբն զգածեալք՝ անկանիջիք յաստեացս Հաստատութենէ: Աճեցէ՛ք շնորհօք և գիտութեամբ Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի» (բ. կաթող. գ. 17. 18): Գիտէք՝ որդիք ուղղափառ սուրբ Եկեղեցւոյ մերոյ, սիրելիք իմ ՚ի Տէր, առաքելաբարոզ զգուշութիւն և յարարթուն Հըս- կողութիւն առաւել որոց պատշաճի, և ոյք ոմանք պարտաւո- լին առ այս. այնոքիկ՝ որք կոչին Հոգևոր Վերատեսուչք, և կար- գեալ են Հոգևոր Հովիւք՝ ՚ի Հոգւոյն սրբոյ շնորհացն ՚ի վերայ բա- նաւոր Հօտին Քրիստոսի:

Առ այս՝ ունիմք վկայ գիրատական և գյորդորական բան սրբազան առաքելոյն Պօղոսի, որ միայն առ Հոգևորական դասս երիցանց և առաջնորդաց սեպհական ժողո- վրդոց Քրիստոսի խօսեցաւ այսպէս. «Զգո՛յ՜շ կացէք անձանց և ամենայն Հօտիդ, յորում եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս, Հո- վուել զժողովուրդ Տեառն, զոր ապրեցոյց արեամբ իւրով: Քան- զի գիտեմ ես, եթէ յետ իմոյ մենկեւոյ՝ գայցեն գայլք յափշտա- կողք ՚ի ձեզ, որ ո՛չ խնայեցեն Հօտիդ, և ՚ի ձէնջ յարիցեն արք՝ որ խօսիցին թիւրս, ձգել զաշակերտսն զկնի իւրեանց: Վասն այսորիկ արթո՛ւն կացէք, և յիշեցէ՛ք՝ զի զերկեամ մի զցայգ և ըզ- ցերեկ ո՛չ դադարեցի արտասուօք խրատել զմի մի իւրաքանչիւր: Եւ արդ՝ յանձն առնեմ զձեզ Աստուծոյ՝ և բանի շնորհաց նո- րա, որ կարողն է շինել և տալ ձեզ ժառանգութիւն ընդ սուրբ- սըն ամենեսեան» (Գործք. ի. 28—32): Զայս կարևոր զգուշութիւն իբրև անհրաժեշտ պարտաւո- րութիւն առաջնորդաց Եկեղեցւոյ կանոնադրէ վասն նոցին նա- խահայրապետն և մեծ Քահանայապետն՝ Լուսաւորիչն մեր սուր- բըն Գրիգոր՝ քարոզելով այսպէս. «Զի որք լինին քարոզք ճշ- մարտութեան, ճշմարտութիւնն ինքնին յարդարէ զնոսա անմոլար գիտութեամբն (Յովհ. ը. 32): Եւ Աստուած փառաւորէ զնո- սա՝ յորժամ տեսանէ ՚ի նոսա բարեգործութեան ջանս, զի զոր

[lest any root of bitterness springing up] trouble [you], and thereby many be defiled” (Heb. 12:15). In like manner also the holy apostle Petros admonisheth the faithful to beware of all profligate courses and errors of counsels, and to become fruitful [and] increase in virtue, in the grace and everlasting knowledge of our Lord Jesus Christ; wherefore he writeth: “Ye therefore, beloved, seeing ye know [these things] beforehand, beware lest ye also, being led away with the error of the wicked, fall from your own steadfastness. But grow in grace, and [in] the knowledge of our Lord and Saviour Jesus Christ” (2 Cathol. 3:17, 18). Ye know, O sons of our holy orthodox Church, my beloved

in the Lord, unto whom the apostle-preached vigilance and ever-wakeful watchfulness are most fitting, and which certain [men] are bound thereunto: namely those who are called spiritual Overseers, and are appointed by the grace of the Holy Ghost [as] spiritual Pastors over the rational flock of Christ. As to this, we have [for] a witness the admonitory and hortatory word of the holy apostle Paul, who spake thus unto the spiritual orders of the presbyters and leaders of Christ's own people alone: "Take heed therefore unto yourselves, and to all the flock, over the which the Holy Ghost hath made you overseers, to feed the church of God, which he hath purchased with his own blood. For I know this, that after my departing shall grievous wolves enter in among you, not sparing the flock. Also of your own selves shall men arise, speaking perverse things, to draw away disciples after them. Therefore watch, and remember, that by the space of three years I ceased not to warn every one night and day with tears. And now, [brethren], I commend you to God, and to the word of his grace, which is able to build [you] up, and to give you an inheritance among all them which are sanctified" (Acts 20:28–32). This important vigilance, as an indispensable duty of the leaders of the Church, our holy Patriarch and great High Priest, our Illuminator Grigor, canonizeth for them, preaching thus: "For those who are preachers of the truth, the truth itself conformeth them through unerring knowledge (John 8:32); and God glorifieth them when He seeth in them the zeal of good works, so that which...

EAP180-1-3-87_010L.jpg

NOTE

— 14 —

NOTE: — 14 —

TEXT

նորայն տնկեն և սնուցանեն, Աստուած անեցուցանէ և Հաստա-
տէ աւետեօք կենացն, 'ի փառս և 'ի պարծանս նոցա 'ի
տիեզերա- կան Ատենին 'ի յարութեան՝ որ 'ի մեռելոց: Եւ
կարասցեն ասել. ահա մեք և մանկունք մեր ճշմարտեալ, զոր
ետոր մեզ Աստուած (Եսայ. ը. 18): Եւ պսակեալ
առաքինութեամբք՝ առնուն զգրաւականն խոստացեալ

աւետեացն Քրիստոսի: Զ ի որ արաս- ցէ և ուսուցէ, ասէ, նա մեծ կոչեսցի յարքայութեան երկնից . (Մատ. ե. 19): Իսկ որում՝ Հաւատացաւ վերակացութիւն ժո- դովրդոցն, եթէ Հեղգասցի 'ի նոցա խնամմն և 'ի Հոգևոր ուսումն և 'ի խրատ, և ստունգանիցէ, կամ՝ ո՛չ տացէ զմարմնաւոր պէտս կարգելոց, այլ ուտէ և ըմպէ անզգայաբար, յանկարծակի գայցէ 'ի վերայ նորա մահ, յորում՝ աւուր ակն ո՛չ ունիցի, և Հա- տուցանող Բանն Աստուծոյ՝ սուր.. (Եբր. դ. 12), ընդ մէջ կտրեսցէ զնա, յինքն առեալ զշնորհսն՝ որ 'ի Տեառնէ, և զվատ- թարսն ընդ անՀաւատսն դիցէ 'ի խաւարն արտաքին և 'ի Հուրն, ուր լալ աչաց է և կրճել ատամանց (Մատ. իդ. 51) . զի «Հաւատք 'ի լսելոյ են, ասէ Առաքեալն, և լուր 'ի բանէն Քրիստոսի . զի- ա՞րդ Հաւատասցեն զոր ոչն ուսան, և կամ՝ զիա՞րդ աղաչեսցեն՝ զոր ոչն գիտեն (Հռովմ. ժ. 14. 17): Եւ առ մարգարէն Եզե- կիէլ՝ օրինակաւ առ վերակացուս՝ ասէ «Դէտ կացուցի զքեզ՝ զգուշացի՛ր անձինդ, և զգուշացի՛ր ժողովրդեանդ, և ասասցես ցանօրէնն եթէ մահուամբ մեռցիս: Եթէ ո՛չ զղջասցի (նա) և ո՛չ դարձցի խոստովանութեամբ յապաշխարութիւն, մեռցի զմեղացն մահ, և դու ապրեսցիս, զի զգուշացուցեր յառաջագոյն: Ապա եթէ զղջասցի և դարձցի խոստովանութեամբ յապաշխարութիւն, կելով կեցցէ զարդար կեանսն, և մի մեռցի զմեղացն մահ: Ապա եթէ ո՛չ զգուշացուցեր նմա, նա 'ի մեղս իւր մեռցի 'ի պատու- Հաս, և զարին նորա 'ի ձեռաց քոց խնդրեցից՝ ասէ զայս ամենե- ցունց Տէրն. (Եզեկ. գ. 17—20)... Տանուտէր անուանեաց զա- ռաջնորդս եկեղեցւոյ՝ զաշակերտսն ճշմարտութեան աւանդիցն, և զանձք՝ զիմաստ սրտին, որ 'ի Հնոյն և 'ի նորոյս ունի ստուգու- թիւն. և վայելեցուցանէ զմերձաւորս և զՀեռաւորս բարի խոր- Հըրդովք և բարի գործովք և անարատ սրբութեամբ: Եւ զչար զանձուց

զմթերսն արտաքս պեղէ, մինչ ո՛չ մնասցեն նշխարք չար
զանձուցն 'ի բարի սերմունսն՝ ընտրելով զլաւն 'ի վատթարէն:
Ինքեանք, ասէ, օրինակք լիցին կացիւք և գնացիւք, զի աշակեր-
[While] they plant and nurture, God giveth the increase and establisheth [them]
by the tidings of life, unto their glory and boasting at the universal Tribunal in
the resurrection from the dead. And they shall be able to say: *Behold, I and
the children [given to] us, confirmed in truth, whom God hath given us* (Isa.
8:18). And crowned with virtues, they receive the pledge of the promised
tidings of Christ. For *whosoever shall do and teach [them],* He saith, *the
same shall be called great in the kingdom of heaven* (Matt. 5:19). But he unto
whom the oversight of the peoples was entrusted, if he grow slothful in their
care and in spiritual instruction and admonition, and should withhold [it], or
giveth not the bodily needs of those appointed [to him], but eateth and drinketh
senselessly, death shall come upon him suddenly on a day when he looketh not
for it, and the retributive word of God—a sword... (Heb. 4:12)—shall cut him
asunder; having taken back unto Himself the grace that [proceeded] from the
Lord, He shall appoint the portion of the vile with the unbelievers in the outer
darkness and in the fire, where there is weeping of eyes and gnashing of teeth
(Matt. 24:51). For *faith [cometh] by hearing,* saith the Apostle, *and hearing
by the word of Christ. How then shall they believe of whom they have not
learned? Or how shall they supplicate Him of whom they know not?* (Rom.
10:14, 17). And unto the prophet Ezekiel, by way of example unto overseers,
He saith: *I have set thee as a watchman: take heed unto thyself, and take heed
unto thy people, and thou shalt say unto the wicked, Thou shalt surely die. If he
repent not and turn not by confession unto penance, he shall die the death of
sins, and thou shalt be saved, for thou gavest warning beforehand. But if he
repent and turn by confession unto penance, he shall surely live the righteous
life, and shall not die the death of sins. But if thou gavest him not warning, he
shall die in his sins unto punishment, and his blood will I require at thine
hands: thus saith the Lord of all* (Ezek. 3:17–20)... He called the leaders of the
Church—the disciples of the traditions of truth—householders, and the
treasury—the wisdom of the heart, which hath certainty from the old and the
new; and he causeth both those near and those far off to delight in good
counsels, good works, and spotless holiness. And he diggeth out the stores of

evil treasures, until there remain no relics of the evil treasures among the good seeds, choosing the good from the vile. They themselves, he saith, shall be examples in their conduct and manner of life, so that the disciple...

EAP180-1-3-87_010R.jpg

NOTE

— 15 —

NOTE: — 15 —

TEXT

տեալքն յորդորեսցին 'ի ճշմարիտ վարս' որք փառք են վարդապետաց, գնալ 'ի ճանապարհս արդարոց, և խորհել 'ի պատուիրանս Տեառն, և առաջնորդել 'ի լուսաւոր վարդապետութեան վարս և յարդարութիւնս ամենայն: Օ ի զամենեսեան ժառանգորդս արասցէ արքայութեան ըստուծոյ՝ գործակից լինել կենարար ըւետարանական խրատուն, և մի՛ իւիք զանց առնել ճշմարիտ աւանդիցն: Օ ի եթէ միով իւիք ինչ գրիցես, եղեր ամենայն օրինացն պարտական. (Յակ. բ. 10). զի ճշմարտեալք Հաւատով և սրբեալք 'ի խղճէ չարեաց, միշտ մերձաւորք լիցին մարմնոյ և արեան Տեառն, 'ի ներքին մարդն ընկալեալ զՔրիստոս, որ լուսաւորէ զսուրբսն անարատ և անբիծ խրատիւք սուրբ սիրոյն, Հոգևոր և մարմնաւոր դարմանօք յամենասուրբ Երրորդութենէն միշտ: «Իսկ յորժամ՝ Քրիստոս յայտնեսցի՝ կեանքն ձեր, ասէ Առաքեալն, յայնժամ՝ և դուք ընդ նմա յայտնեսցիք փառօք» . (Կողոս. գ. 4): Որպէս զի եղիցի մեզ ամենեցուն՝ որ զգեցաք զՔրիստոս, ճշմարտեալք Հաւատով և առաքինասէր վարութ՝ Հա՛ ճոյանալ ըստուծոյ, և մերձենալ 'ի լոյսն անմատոյց, և պայծառանալ 'ի փառացն Քրիստոսի յուսոյն մերոյ 'ի տիեզերական ըտենին 'ի յարութեան՝ որ 'ի մեռելոց. և փառաւորեսցուք զամենա՛ ազօր Տէրութիւնն միշտ ընդ հրեշտակս յաիտեանս յաիտենից ամէն: (Յաճ. ճառ Ժէ): Արդ

կարի զգուշացեալ մեր 'ի բանից Հին և նոր կտակարանաց և 'ի Հոգեւից գրուածոց Հարցն սրբոց, մատիցոյք այժմ՝ վերաքըն- նել զգաղտնորոգայթ բանս այնր գրութեան, յորում՝ Հեղինակն այսպէս սերնէթեալ կեղծիւք շաղփաղփէ. «Իսկ ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յէջմիածնական Հայոց»: Ո՛վ չարաչար զրպարտութեան և խաբէական ձեռնարկութեան, ով անարգանաց և բասրանաց արժանի բանք: Աստանօր անժըխտելի վճիռ Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի յայտնի իսկ ստորոգի 'ի վերայ գրողի վերոյիշեալ զրարանութեան եթէ՝ «Մարդ բարի՝ 'ի բարի գանձուց սրտի իւրոյ Հանէ զբարիս, և մարդ չար՝ 'ի չար գանձուց սրտի իւրոյ Հանէ զչարիս: Բայց ա- սեմ՝ ձեզ. թէ ընդ ամենայն դատարկ բանի՝ զոր խօսիցին մարդիկ, տացեն Համար յաւուրն դատաստանի: Օ 'ի բանից քոց արդա- ռացիս, և 'ի բանից քոց պարտաւորեցիս» (Մատ. Ժք. 35—37): Օ 'ի՞նչ անուանեսցոյք զհեղինակն վերոյգրեալ տարբերու-

...[the instructed] may be exhorted unto true conduct—which is the glory of teachers—to walk in the paths of the righteous, to meditate upon the commandments of the Lord, and to guide [others] into the conduct of luminous teaching and into all righteousness. That He may make all men heirs to the kingdom of God, to be co-workers with the life-giving Evangelical counsel, and in no way to transgress the true traditions. For "whosoever shall offend in one point, he is guilty of all the law" (James ii. 10); so that those confirmed in faith and cleansed in conscience from evils may ever be drawn near to the Body and Blood of the Lord, having received Christ in the inner man, Who enlighteneth the saints with the pure and spotless counsels of holy love, [and] with spiritual and corporeal healing from the All-Holy Trinity forever. "When Christ, who is our life, shall appear," saith the Apostle, "then shall ye also appear with Him in glory" (Colos. iii. 4). So that it may be granted unto us all, who have put on Christ, confirmed in faith and virtue-loving conduct, to be pleasing unto God, to draw near unto the unapproachable Light, and to shine

forth in the glory of Christ, our Hope, at the universal Tribunal in the resurrection from the dead; and we shall glorify the Almighty Dominion forever with the angels unto the ages of ages. Amen. (*Yakhakhapatum*, Discourse xvii). Now, having taken exceeding heed unto the words of the Old and New Testaments and unto the spirit-filled writings of the Holy Fathers, let us proceed now to re-examine the snare-concealing words of that writing, wherein the author, thus mincing with hypocrisies, prattles: "Now our Orthodox religion differeth in this [wise] from [that of] the ■jmiatsnakan Armenians." O what grievous slander and deceitful undertaking! O words worthy of contempt and reproach! Here the indisputable sentence of our Lord and Saviour Jesus Christ is manifestly predicated of the writer of the aforementioned slander, that: "A good man out of the good treasure of the heart bringeth forth good things: and an evil man out of the evil treasure bringeth forth evil things. But I say unto you, That every idle word that men shall speak, they shall give account thereof in the day of judgment. For by thy words thou shalt be justified, and by thy words thou shalt be condemned" (Matt. xii. 35–37). What shall we name the author of the above-written differ...

EAP180-1-3-87_011L.jpg

NOTE

— 16 —

NOTE: — 16 —

TEXT

թեանց, որք են իմաստակ մտաց նոցին շաղակրատանք, և վրիպեալ խորհրդոց ունայնաբանութիւնք. բայց չէ հարկ մեզ աստանօր նորանոր բանս յօրինել 'ի վերայ վայրախօսութեանցս. վասն զի սրբազան Առաքեալն Պօղոս ճշդիւ իրաւաբանէ յաղագս այսպի- սեաց յասելն «Քանզի գլուխ պատուիրանին՝ սէր է, 'ի սուրբ սրտէ, և 'ի մտաց բարեաց, և յանկեղծաւոր Հաւատոց, յորոց ոմանք վրիպեցան՝ խտորեալք յունայնութիւն բանից. կամին լի- նել վարդապետք օրինաց, ինքեանք ո՛չ իմանան զի՛նչ խօսին, և ո՛չ վասն որոց պնդեալն են» (ա. Տիմոթ. ա. 5—7): Մի՛ կարի զարմացոյք ընդ անկարգ և

ինքնաստեղծ բանս նոյն իսկ գրաբանողին, այլ բարոյք
խոստովանութիւն մեր Հաստատուն և ուղղափառ Հաւատոյ
աստանօր ճշգրտեսցի ևս: Եթէ որ յե- կեղեցականաց և կամ
յաշխարհականաց Հեռացեալ գտանիցի 'ի լուսոյ շնորհաց սուրբ
Հոգւոյն Աստուծոյ, բնաւ ո՛չ կարէ այն- պիսին ուղիղ և յստակ
մտօք ըստ Հաճոյս Աստուծոյ դատել յաս- պարիզի քննութեան
Հոգևոր իրաց և խորհրդոց, թէ և իցէ մարդ- կային
իմաստութեամբ Հոռետոր երևեալ յաշխարհի, և բնական լուսով
մտաց Հանճարեղ Համարեալ 'ի մարդկանէ, որով պնդիցէ
Հաստատել զիր թիւր կարծիս և զմոլորական չարախտավար
դատ- մունս մտացածինս. քանզի այս ամենայն գիտութիւն և
իմաս- տութիւն՝ անուանի երկրաւոր շնչաւոր և դիւական, որպէս
վկայէ սրբ- բազան Առաքեալն Յակովբոս «Ո՞վ իցէ իմաստուն և
Հանճարեղ 'ի ձեզ, ցուցցէ 'ի բարոյք գնացից իւրոց զգործս իւր
Հեզութեամբ իմաստութեան: Ապա թէ նախանձ՝ և դառնութիւն և
Հակա- ռակութիւն ունիցիք 'ի սիրտս ձեր, մի՛ պարծիք սուտ
առնել զճշմարտութիւն: Ո՛չ է իմաստութիւնս այս իջեալ 'ի
վերուստ, այլ երկրաւոր՝ շնչաւոր և դիւական. զի ուր Հեռ և
նախանձ, անդ է անկարգութիւն և ամենայն իրք չարք» (Յակ. գ.
13—16): Տե՛ս՝ զի՛արդ սոսկալիս արձակէ բարբառս Մարգարէն
Եսայի յԱստուածակոյս կողմանէ՝ յաղագս այսպիսի չարայոյզ
խորհրդ- դականաց և վատթարագոյն կրից իւրեանց Հետևողաց.
«Ա՛յսպէս ասէ Տէր. վա՛յ ձեզ որդի՛ք ապստամբք, զի խորհեցայք
խոր- Հուրդ՝ և ո՛չ ինն, դաշինս կռցիք՝ և ո՛չ իմով Հոգւով» (Եսայ.
լ. 1): Արդեօք 'ի միտ առե՞ր զայս Աստուածասաստ սպառնալիս.
ուրեմն բաղդատեա՛ զայս ընդ խրատական բանից երանելի
Առա- քելոյն Պօղոսի՝ որ առ Տիմոթէոս սիրելի աշակերտ իւր. որ
կարի

[...-tions], which are the sophistical babblings of their minds, and the vain words of [their] errant thoughts; but there is no need for us in this place to frame ever new arguments against these idle words. For the holy Apostle P^hghos rightly judgeth concerning such persons when he saith: “Now the end of the commandment is charity out of a pure heart, and of a good conscience, and of faith unfeigned: From which some having swerved have turned aside unto vain jangling; Desiring to be teachers of the law; understanding neither what they say, nor whereof they affirm” (I Tim. 1:5–7). Let us not marvel overmuch at the disordered and self-invented words of this very slanderer, but rather let the good confession of our steadfast and orthodox faith be all the more precisely set forth in this place. If any one, whether of the clergy or of the laity, be found alienated from the light of the grace of God’s Holy Spirit, such an one can by no means judge with an upright and clear mind according to the pleasure of God in the arena of examining spiritual matters and mysteries, even though he appear to the world as an orator through human wisdom, and be accounted by men as ingenious by the natural light of the intellect, whereby he would strive to establish his own perverse opinions and the deceptive, ill-affected, and fancied judgments of his own mind. For all such knowledge and wisdom is called earthly, sensual, and devilish, as the holy Apostle Yakobos testifieth: “Who is a wise man and endued with knowledge among you? let him shew out of a good conversation his works with meekness of wisdom. But if ye have bitter envying and strife in your hearts, glory not, and lie not against the truth. This wisdom descendeth not from above, but is earthly, sensual, devilish. For where envying and strife is, there is confusion and every evil work” (Jas. 3:13–16). See what dreadful words the Prophet Esayi uttereth from God’s part concerning such evil-seeking counsellors and those who follow their own most base passions: “Thus saith the Lord: Woe to the rebellious children, that take counsel, but not of me; and that make a covenant, but not of my spirit” (Isa. 30:1). Hast thou indeed laid to heart these God-rebuking threats? Compare this, then, with the hortatory words of the blessed Apostle P^hghos unto Timot^hos, his beloved disciple, who exceedingly [...]

TEXT

յորդորանօք զգուշացուցանէ զնա 'ի յանդգնութենէ և 'ի խար-
դախութենէ մոլորամիտ չարասիրաց՝ 'ի խոտորելոց և յօտարա-
ցելոց 'ի ճշմարտութենէ ուղղափառ Հաւատոյ և յանսխալ վար-
դապետութենէն Յիսուսի Քրիստոսի, և 'ի կամակոր ժխտողաց
քրիստոնէական անստելի պարտաւորութեանց. յայսպիսեաց ա-
պականելոց մտօք՝ և 'ի վատացելոց մոլորական վարութ՝ ըստ
ամե- նայնի Հրաժարեալ զգուշացիր, ասէ, ով Տիմոթէոս սիրելի
գոր- ծակից իմ, «Եթէ որ այլ ազգ ինչ ուսուցանիցէ, և ո՛չ անսայցէ
ողջմտութեան բանից Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և ըստ
աստուածպաշտութեան վարդապետութեանն, այնպիսին
Հպար- տացեալ է, և ոչինչ ո՛չ գիտէ. այլ տապի 'ի խնդիրս և 'ի
բանս Հա- կառակութեան. ուստի լինին նախանձ, Հեռ,
ՀայՀոյութիւնք, կարծիք չարեաց, խարդախութիւնք
ապականելոց մտաց մարդ- կան, և օտարացելոց 'ի
ճշմարտութենէ անտի, որք շահավաճառ Համարին
զԱստուածպաշտութիւնն. Բայց դու մերժեսջի՛ր յայն- պիսեաց
անտի» (ա. Տիմոթ. գ. 3—5): Աստանօր երանեմք ողջամիտ
Հարազատ որդւոց ուղղափառ սուրբ Եկեղեցւոյն մերոյ, որք
շնորհիւ սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ՝ ո՛չ երբէք կցորդեալ Հաղորդ
գտան մոլորամիտ խորՀրդոց ամբա- ռշտաց, և ո՛չ ընկերացան
չարախտաւատ գործողութեանց և վատ- թար վարուց
մեղսասիրաց, ևս և ո՛չ մտախաբ եղեալ՝ Հաճեցան ընդունել
զթունաւոր մոլորութիւնս և զմոլութիւնս ժանտարա- րոյից: Ապա
վայելչասցի 'ի Հոգիս նոցա իբրև պսակ փառաց՝ ցանկալին այն
երանութիւն, զոր 'ի սկզբան Սաղմոսին դնէ Հոգե- նուագ

մարգարէն Դաւիթ յասելն «Երանեալ է այր, որ ո՛չ գնաց 'ի խորհուրդս ամբարշտաց, 'ի ճանապարհի մեղաւորաց նա ո՛չ եկաց, և յաթոռս ժանտից նա ո՛չ նստաւ» (ա. 1):

With exhortations he warneth him against the insolence and craftiness of the perverted lovers of evil, who have turned aside and become alienated from the truth of the Orthodox faith and from the infallible doctrine of Jesus Christ, and [against] the obstinate deniers of infallible Christian duties; from such as are corrupted in mind and depraved in errant conduct, [Paul] saith: Withdraw entirely and beware, O Timothy, my beloved co-worker: “If any man teach otherwise, and consent not to wholesome words, [even the words] of our Lord Jesus Christ, and to the doctrine which is according to godliness, he is proud, knowing nothing, but doting about questions and strifes of words, whereof cometh envy, strife, railings, evil surmisings, perverse disputings of men of corrupt minds, and destitute of the truth, supposing that gain is godliness: from such withdraw thyself” (1 Tim. 6:3–5). Here do we pronounce blessed the prudent, true-born sons of our holy Orthodox Church, who, by the grace of the Holy Spirit of God, were never found partakers in the perverted counsels of the ungodly, nor joined themselves to the evilly-disposed actions and vile conduct of the lovers of sin, nor yet, being deceived in mind, consented to receive the venomous errors and vices of the pestilent. May there therefore fitly rest upon their souls, like a crown of glory, that desirable beatitude which the spiritually-melodious prophet David setteth forth at the beginning of the Psalm, saying: “Blessed is the man that walketh not in the counsel of the ungodly, nor standeth in the way of sinners, nor sitteth in the seat of the scornful” (1:1).

NOTE

3

NOTE: 3

EAP180-1-3-87_012L.jpg

NOTE

18

NOTE: 18

HEAD

ԲԱՆ Բ.

DISCOURSE II.

TEXT

Արդ՝ մատիցուք աստանօր յառաջին տեսութիւն շփոթիչ և ամբօխիչ մտաց՝ անտարբեր և ծաղրածու բանից Հեղինակի գրու- թեանս, որ ասէ «Իսկ ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յէջմիածնական Հայոց»: Տե՛ս դու՝ ողջամիտ սիրելի ընթերցող, զի Հեղինակն այսր գրոյ և ստորագրեալքն միայն անուանեն զանձինս իրեանց՝ Լո-սա-որչական Հայ+, որ է ասել՝ Հետևողք սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսա- տրչի, և ընդունողք ողջամիտ և Հոգեշահ վարդապետութեան նո- րին. բայց կարի Հեռացեալ գտանին 'ի նորին Հոգելոյս վարդապե- տութենէն՝ զոր յայտնի և ճիշդ Համեմատ սուրբ գրոց քարոզեաց, «Միաբանութիւն Հաւատոյ և սուրբ վարուց՝ աղբիւր է, ասէ, գիտութեան, յորմէ բաշխի անծախաբար այն՝ որ տայ իւրաքանչիւր զէնս նաՀատակութեան . . . Միաբանութիւն Հաւատոյ և սուրբ վարուց՝ խառն ընդ արարչին շնորհս և սուրբ յիշատակաց նորա՝ անբակ ունի զամենայն անդամսն առ դրունս ողորմութեան սիրոյ նորա, վասն ամենայն բարեաց՝ որ յարարածս է: Եւ ընդ տոյն դուռն մտանեն պարզեք միաբանութեան, որ ազատէ և մեծա- ցուցանէ, և նոցին միաբանութեամբն ընդունին անդամքն 'ի մի- մեանց զօգնութիւն առ շինութիւն ըստ իւրաքանչիւր կարգի: Եւ ամենայն որ քակի 'ի միաբանութենէն և 'ի սուրբ վարուց, ո՛չ միայն լինի Հրաժեշտ 'ի յերանութեանց անտի, այլ և 'ի պա- տիժ մատնի, և որպէս անդամ 'ի մարմնոյ Հատեալ՝ անպիտան լինի, և կամ որպէս ոստ 'ի ծառոց 'ի Հուր արկանի» (Յաճախ. Ճառ. Ժա): Ապաքէն թո՛ղ բաղդատեսցեն ողջամիտ քննութեամբ և խրդ- ճիւ մտաց

զՀոգեշունչ Բանս ճշմարտաքարոզ վարդապետութեան սրբոյ
Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի ընդ մտախաբ Բանիցն՝
Լո-սա-որչական Հայ+ անուանելոց, որք այսու Բանի ժխտեն և
մեր- ժեն զԼուսաւորչական խրատս և վարդապետութիւնս՝
գրելով այսպէս. «Իսկ ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի
յեջ-

Now let us proceed here to the first examination of the mind-confusing and
agitating, indifferent and ridiculous words of the Author of this writing, who
says: “But our orthodox religion differs in this from that of the ■■miatsnakan
Armenians.” See thou, O reasonable and beloved reader, that the Author of this
writing and the signatories call themselves merely *Lusawor■■‘akan
Armenians*, which is to say: followers of our holy Father Grigor Lusawori■■‘,
and receivers of his reasonable and soul-profitng doctrine; yet they are found
to have departed exceedingly far from his spirit-illuminated doctrine, which he
preached clearly and in exact accordance with the Holy Scriptures: “Unity of
faith and holy conduct,” he says, “is the fountain of knowledge, from which is
distributed unsparingly that which giveth unto each one the weapons of
martyrdom. . . . Unity of faith and holy conduct, mingled with the grace of the
Creator and the remembrance of His holy deeds, holdeth all the members
undivided at the gates of the mercy of His love, for the sake of all good things
that are in creation. And through this same gate enter the gifts of unity, which
delivereth and magnifieth; and by their unity do the members receive help from
one another unto edification according to each one’s order. And whosoever is
torn away from unity and from holy conduct, not only becometh an outcast
from those beatitudes, but is also delivered unto punishment, and, like a
member severed from the body, becometh useless, or like a branch from the
tree is cast into the fire” (*Ya■■axapatum ■■a■■k‘*, Discourse XI). Let them
indeed compare, by reasonable examination and in conscience of mind, the
spirit-breathing words of the truth-proclaiming doctrine of our holy Father
Grigor Lusawori■■‘ with the mind-deceiving words of those calling
[themselves] *Lusawor■■‘akan Armenians*, who by this word deny and reject
the Lusawor■■‘ian counsels and doctrines, writing thus: “But our orthodox
religion differs in this from that of the ■■[miatsnakan Armenians]...”

NOTE

- 19 -

NOTE: - 19 -

TEXT

միածնական Հայոց»: Այսու բաժանել կամին 'ի բուն իսկ Լուսաւորչական վարդապետութենէն, և մանաւանդ որոշել 'ի միաբանութենէ' սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի քարոզութեամբն Հաստատեալ միածնաչ մայր Եկեղեցւոյն՝ զողջամիտ անդամս . վասն որոյ տարբերութիւն իմն Հաստատել ջանան տեղի և անՀիմն գրութեամբ: Այս իսկ է թելադրութիւն Բանսարկոյն . զորոյ օրինակս բազումս գտանեմք եթէ 'ի սուրբ գիրս և եթէ յեկեղեցական պատմութիւնս, որպիսի էր Սիմօն մոզն: Տեսանէր սա զմեծամեծ սքանչելիսն՝ որք լինէին 'ի ձեռն Փիլիպպոսի Առաքելոյն Քրիստոսի, և ստուգիւ Հաւատայր, թէ ճշմարիտ է այն՝ զոր Փիլիպպոս քարոզէր . ընկալաւ զմկրտութիւն, սակայն ոչ յարեցաւ սրտի մտօք առ այն ճշմարտութիւն. և խնդրելով փառաւորիլ 'ի ժողովրդենէն, և յարգոյ ցուցանել զանձն իւր առաջի նոցա, և իբրև զԱռաքեալսն Քրիստոսի Հռչակիլ Համբաւութ քանչելեաց, միշտ երկնէր 'ի միտս զայս խորհուրդ չարութեան թելադրութեամբ սատանայի, այսինքն՝ ընչիւք ստանալ զԱռաքելոցն Քրիստոսի զսքանչելագործութեանն զգործութիւն: Յաղագս սորին չարաչար մոլորութեան գրէ սուրբն Կիրել Երուսաղէմայ Հայրապետն այսպէս. «Ամենայն Հերիսիութեանցն գտակ Սիմովն կախարդ, Սիմովն այն՝ որ 'ի Գործս Առաքելոցն պատմի, որ զանվաճառ շնորհս Հոգւոյն՝ վաճառաւ արծաթոյ գնել կամեցաւ, և լուաւ զոր ասացն երանելի Առաքեալն Պետրոս. «Արծաթ քո ընդ քեզ լիցի 'ի կորուստ, զի զպարգևսն Աստուծոյ Համարեցար ընչիւք ստանալ: Ո՛չ գոյ քեզ

մասն և բա- ժին 'ի բանիդ յայդմիկ, այլովքն Հանդերձ» ('ի կոչ. ընծ. յէջ 101 . ըստ նոր տպ.): Իսկ Նիկողիմեան աղանդաւորք՝ որք բաական Համարէին ըզ- սրտիւ միայն Հաւատալն, գայթազդելով ընդ գրաւոր բանս Պօ- դոսի սրբազան Առաքելոյն որ առ եկեղեցին Հռովմայեցոց «Զի եթէ խոստովանեսցիս բերանով քով Տէր զՅիսուս, և Հաւա- տասցես 'ի սրտի քում' թէ Աստուած յարոյց զնա 'ի մեռելոց, կեցցես . զի սրտիւ Հաւատայք յարդարութիւն, և բերանով խոս- տովանիք 'ի փրկութիւն» (Հռովմ. ժ. 9. 10), ասէին Համարձակ. Կրօնք մեր տարբերին յեկեղեցոյն Հռովմայեցոց: Սոյնպէս Նի- կողայոսեան աղանդաւորք՝ որք միայն Հաւատային Աւետարանին Յիսուսի, և այն՝ ոչ կենդանի Հաւատով, անխտիր Հետևէին

“...of the Monophysite [or: Only-Begotten-descended] Armenians.” By this they wish to separate from the very doctrine of the Illuminator, and especially to divide from the fellowship of the Mother Church—founded by the Only-Begotten’s descent and by the preaching of our Holy Father Grigor the Illuminator—the sound-minded members; wherefore they endeavor to establish a certain difference through improper and groundless writing. This very thing is the instigation of the Slanderer, of which we find many examples both in Holy Scripture and in ecclesiastical history, such as was Simon the Magus. He saw the great wonders that were being wrought by the hand of Philip the Apostle of Christ, and he truly believed that what Philip preached was true; he received baptism, yet he was not united in sincere intent to that truth. And seeking to be glorified by the people, and to show himself esteemed before them, and like the Apostles of Christ to be proclaimed by renown of wonders, he was ever travailing in his mind with this counsel of wickedness at the instigation of Satan—that is, to acquire by worldly goods the power of the Apostles of Christ to work wonders. Concerning this man’s most grievous error, Saint Kiwre [Cyril], Patriarch of Erusalem [Jerusalem], writes thus: “Simon the sorcerer was the inventor of all heresies—that Simon who is recounted in the Acts of the Apostles, who wished with the commerce of silver to buy the unmarketable grace of the Spirit, and heard what the blessed Apostle

Petros [Peter] said: ‘Thy silver perish with thee, because thou thoughtest to obtain the gift of God with worldly goods. Thou hast neither part nor lot in this matter,’ together with the rest” (*Catechetical Lectures*, on page 101, according to the new edition). And the Nicolaitan [or: Nicodemian] sectarians, who deemed it sufficient merely to believe with the heart, stumbling over the written words of the holy Apostle P[au]los [Paul] to the Church of the Romans: “That if thou shalt confess with thy mouth the Lord Jesus, and shalt believe in thine heart that God hath raised him from the dead, thou shalt be saved: for with the heart one believeth unto righteousness, and with the mouth confession is made unto salvation” (Rom. 10:9, 10), used boldly to say: “Our religion differs from the Church of the Romans.” In like manner the Nicolaitan sectarians, who merely believed in the Gospel of Jesus, and that [only] without a living faith, were indiscriminately following...

EAP180-1-3-87_013L.jpg

NOTE

- 20 -

NOTE: - 20 -

TEXT

մարմնաւոր Հաճոյից և յօժարութեան կամաց իւրեանց՝ Հակա-
ռակ ժողովոյն սրբազան Առաքելոց (Գործք. ԺԵ). և այսու՝ զմի
մասն 'ի գրուածոց Առաքելոյն Պօղոսի առ Կորնթացւոց եկեղե-
ցին՝ ընդունէին, և զմի մասն ոչ ընդունէին «Ամենայն ինչ ինձ
մարթ է» ընդունէին՝ թիւր մեկնութեամբ. «այլ ոչ ամենայն ինչ
օգուտ է» (ա. Կորն. գ. 12) չընդունէին՝ կամակոր մոլորու- թեանց
իւրեանց Հետևելով. ուստի յանդգնաբար ասէին. Հե- ռի եմք 'ի
Կորնթացւոց եկեղեցւոյն, զի կրօնք մեր տարբերին 'ի նոցանէ:
Սոյնպէս և սոքա թելադրեալք 'ի չար Հոգւոյ անտի, ըստ
ամենայնի յիմարացեալք 'ի միտս և 'ի խորհուրդս իւրեանց՝ գը-
րեն «Ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յէջմիածնական
Հայոց»: Ո՛վ խելայեղութեան սոցին, մի գուցէ այսոքիկ անձինք՝
Լուսաւորչական Հայք ձևացեալք՝ կոյր զկուրայն գրբիստոնէա-

կան Հաւատոյ սուրբ կրօնս օտարացուցեալ 'ի սահմանաց Աստուա- ծաշունչ սուրբ գրոց և 'ի շաղագ ողջամիտ վարդապետութեանց Աստուածարեալ սուրբ Հարցն մերոց՝ փիլիսոփայօրէն ընդ աշ- խարՀագրական քննութեամբ իցեն ենթադրեալ, և ֆիզիքապէս բաղդատելով զպատահականսն աշխարՀի իրիք ընդ տարբերու- թեանց այլոյ աշխարՀի՝ զնմանօրինակ տարբերութիւնս իցեն զը- տեալ 'ի մէջ քրիստոնէական կրօնից մերոց, զորօրինակ՝ Աշխար- Հագրական քննութիւնն գիտէ զԱրևելեան կլիմայն ամենայն կեր- պիւ անՀամեմատ և տարբեր սահմանել 'ի կլիմայէն Արևմտից, նոյնպէս և զՀիւսիսայինն 'ի Հարաւային կլիմայէն: Ապա երևի՝ թէ զայսպիսի իմն տարբերութիւն երևակայեալ իցեն 'ի ցնորեալ միտս իւրեանց՝ ամենասխալ ձեռնարկութեամբ, սահմանելով զկրօնս ըստ այսմ՝ «Եթէ ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յէջմիածնական Հայոց»: Եթէ անկանոն բաղդատութիւն Հէ- դինակացն նոյն պարսաւելի գրութեան՝ չիցէ ըստ այսմ՝ օրինակի, ուստի՞ ուրեմն գտանեն և Հնարեն զտարբերութիւնն զայն: Երևի թէ՛ չեն ուշադիր եղեալ սուրբ գրոց, յորում՝ պատմի թէ յա- տուրս սրբազան Առաքելոց Հաստատեալ լինէին Հաւատացեալք 'ի ճշմարիտ կրօնս քրիստոսահիմն Հաւատոյ, որպէս գրեալ է 'ի բա- գում՝ տեղիս «Եբաց Փիլիպպոս զբերան իւր, և սկսեալ 'ի գրոցս յայցսանէ՝ աւետարանեաց նմա զՅիսուս Քրիստոս».

և թէ «Սոքա էին ազնուականագոյնք՝ քան որ 'ի Թեսաղոնիկն էին, որք ըն- կալան զբանն ամենայն յօժարութեամբ. Հանապազ քննէին զգի-

... to carnal pleasures and the inclination of their own wills, contrary to the Council of the holy Apostles (Acts 15). And by this, they accepted one part of the writings of the Apostle P^lghos [Paul] to the church of the Korn't'ats'ik' [Corinthians], and one part they did not accept: "All things are lawful unto

me," they accepted by a perverted interpretation; "but all things are not expedient" (1 Cor. 6:12), they did not accept, following their own stubborn errors. Whence they insolently said: "We are far removed from the church of the Kornt'ats'ik', for our religion differs from theirs." In like manner also these [men], prompted by that evil spirit, having become utterly foolish in their minds and in their thoughts, write: "Our orthodox religion differs in this from the ■jmiatsnakan [Etchmiadzin] Armenians." O, what madness of theirs! Could it be that these individuals—feigning to be Lusaworch'akan [Illuminator-following/Armenian Apostolic] Armenians—blindly estranging the holy religion of the Christian faith from the limits of the divinely-inspired Holy Scriptures and from the paths of the sound doctrines of our God-bearing Holy Fathers, have philosophically subjected [it] to geographical examination, and physically comparing the accidental [properties] of one region of the world with the differences of another region of the world, have found similar differences within our Christian religion? As, for example, geographical examination knows [how] to define the Eastern climate as in every way incomparable and different from the climate of the West, and likewise the Northern from the Southern climate. It appears, then, that they have imagined some such difference in their delirious minds, by a most erroneous enterprise, defining religion according to this: "That our orthodox religion differs in this from the ■jmiatsnakan Armenians." If the irregular comparison of the authors of that same blameworthy writing be not after this manner, from whence then do they find and contrive that difference? It appears that they have not paid heed to the Holy Scriptures, wherein it is related that in the days of the holy Apostles, the believers were established in the true religion of the Christ-founded faith, as it is written in many places: "P'ilippos [Philip] opened his mouth, and began at the same Scripture, and preached unto him Yisus K'ristos [Jesus Christ]"; and that "These were more noble than those in T'esaghonik■ [Thessalonica], in that they received the word with all readiness of mind, and searched the Scriptures daily..."

EAP180-1-3-87_013R.jpg

NOTE

— 21 —

NOTE: — 21 —

ըըս՝ եթէ իցէ՞ այս այսպէս» . և այլուր թէ, «Որ իբրև եՀաս անդր,
 բազում՝ նպաստ լինէր Հաւատացելոցն 'ի ձեռն շնորՀացն .
 քանզի պնդագոյն զՀրէայսն յանդիմանէր Հրապարակաւ,
 ցուցանել զը- ռովք՝ եթէ Քրիստոսն է Յիսուս» (Գործոց . ք. 35: Ժէ
 10. 11. Ժը. 27): Եւս և Առաքեալն Պօղոս այսու բանիւ գրէ առ
 Տիմո- թէոս սիրելի աշակերտն իւր. «Այլ մարդք չարք և
 կախարդք յառաջ եկեացեն 'ի չար անդր . մոլորեալք՝ և
 մոլորեցուցանիցեն : Այլ դու Հաստատուն կաց յոր ուսարդ, և
 Հաւատարիմ՝ եղեր . գիտես՝ ուստի՝ ուսար, զի 'ի մանկութենէ
 զգիրս սուրբս գիտես, որ կարող են իմաստուն առնել զքեզ 'ի
 փրկութիւն՝ 'ի ձեռն Հաւատոցն որ 'ի Քրիստոս Յիսուս: Ամենայն
 գիրք Աստուա- ծաշունչք և օգտակարք 'ի վարդապետութիւն են
 և 'ի յանդի- մանութիւն, և յողորութիւն, և 'ի խրատ արդարութեան
 . զի կատարեալ իցէ մարդն Աստուծոյ, յամենայն գործս
 բարութեան Հաստատեալ» (ք. Տիմ. գ. 15—17): Մի՛ գուցէ ընդ մէջ
 քը- ռիստոնէական ամենաբարեպաշտ կրօնից մերոց
 տարբերութիւն մուծանողք և գրով Հրատարակողք՝ 'ի ցնորեալ
 միտս իւրեանց երևակայեալ իցեն զաշակերտեալսն 'ի
 ճեմարանին Պղատոնի և Ա- ռիստոտելի, և զաշակերտեալսն
 յուսումնարանին Հոմերոսի, առ որս տարբերութիւնք ուսմանց
 անշուշտ գտանէին . քանզի Պղա- տոնեանք և Արիստոտելեանք
 ուսանէին զբնական մակացութիւնս, իսկ Հոմերոսեանք
 ուսանէին զչափաբերական իմաստութիւնս . ուստի և
 տարբերէին 'ի միմեանց՝ գաղափարօք ուսմանց: Իսկ դաս-
 տիարակեալքն 'ի վարդապետարանի ճշմարիտ
 քրիստոնէական կրօնի՝ ուղղափառ խոստովանութեամբ և
 կենդանի Հաւատով ան- մոլար կացող մնացող բարի
 քրիստոնեայք՝ բնաւ երբէք չընդու- նին և ո՛չ ստեղծաբանել

գիտեն զտարբերութիւնս, զգանազանութիւնս և զայլայլութիւնս 'ի կրօնս և 'ի վարդապետութիւնս Հաւատոյ . վասն զի Աւետարանական և Առաքելական ուսմանց և ողջամիտ վարդապետութեան նախնի Հարց սրբոց աշակերտեալքն՝ Հաստատուն կան 'ի մի Հաւատս՝ առանց խոտորելոյ յաջ կամ՝ յաՀեակ, ըստ վկայութեան երջանիկ Առաքելոյն Պօղոսի. «Եթէ կայցէք 'ի Հաւատսն արմատացեալք և Հաստատեալք, և անշարժք 'ի յուսոյ Աւետարանին՝ զոր լուարուք՝ քարոզելոյ ընդ ամենայն արարածս 'ի ներքոյ երկնից, որոյ եղէ ես Պօղոս պաշտօնեայ» (Կող. ա. 23):

[...Scriptures, whether] these things were so." And elsewhere: "Who, when he was come thither, helped them much which had believed through grace: for he mightily convinced the Jews, [and that] publicly, shewing by the Scriptures that Jesus was Christ" (Acts 2:35; 17:10, 11; 18:27). And furthermore, the Apostle Pghos writeth with this word unto Timot'os, his beloved disciple: "But evil men and seducers shall wax worse and worse, deceiving, and being deceived. But continue thou in the things which thou hast learned and hast been assured of, knowing of whom thou hast learned [them]; and that from a child thou hast known the Holy Scriptures, which are able to make thee wise unto salvation through faith which is in Christ Jesus. All Scripture [is] given by inspiration of God, and [is] profitable for doctrine, for reproof, for correction, for instruction in righteousness: that the man of God may be perfect, thoroughly furnished unto all good works" (2 Tim. 3:13–17). Lest perchance those who introduce differences into our all-pious Christian religion and publish [them] in writing have fancied in their deluded minds the disciples in the academy of Pghaton and Aristotol, and the disciples in the school of Homeros, among whom differences of teachings were assuredly to be found; for the Platonists and Aristotelians studied natural sciences, whereas the Homerists studied metrical wisdom; whence also they differed from one another in the concepts of [their] disciplines. But those nurtured in the school of the true Christian religion—good Christians who, by orthodox confession and living faith, remain unerring—never at all admit, nor do they know how to fabricate, differences, diversities, and alterations in religion and in the

doctrines of faith; because those discipled in the Evangelical and Apostolical teachings and the sound doctrine of the holy ancient Fathers stand firm in one faith, without turning to the right hand or to the left, according to the testimony of the blessed Apostle P^hghos: "If ye continue in the faith grounded and settled, and [be] not moved away from the hope of the Gospel, which ye have heard, [and] which was preached to every creature which is under heaven; whereof I P^hghos am made a minister" (Col. 1:23).

EAP180-1-3-87_014L.jpg

NOTE

— 22 —

NOTE: — 22 —

HEAD

ԲԱՆ Գ.

DISCOURSE III.

TEXT

Այսօրիկ մտախաբ ողորմելիք զի՞նչ կամին յայտնել՝ գրելով այս. պէս. «Ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յեջմիածնական Հայոց»: Արդ՝ մայր Աթոռոյ սրբոյ էջմիածնի և սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի բազմերախտ Հայրապետի Հարազատ և ան. մոլար որդիք Հարցանեն . զի՞նչ նորալուրդ իցէ ձայն, կրօնագիտու. թե՞ան, թէ անկրօնութեան: Եթէ ճիշդ կրօնագիտութեան է բանն՝ զոր քարոզեն և ուսուցանեն մեզ բանք Աստուածային սուր գրոց և Աստուածաբան վարդապետք ճշմարտութեան, չէր Հարկ ապաքէն այնպէս Համարձակաբար ենթադրել զտարբերութիւն իմն ՚ի մէջ քրիստոնէական սուրբ կրօնից մերոց: Ապա ուղղափառ Հայքս՝ Հաւատարիմ՝ որդիքս մայր Աթոռոյ սրբոյ էջմիածնի՝ Հարկա. դրիմք, նախ պատասխանել զբարանութեանց և վայրարանութեանց նոցին՝ բանիւ սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի «Եթէ ոչ գիտիցեմ՝ զգօրութիւն ձայնին, լինիցիմ՝ այնմ՝ որ խօսիցին ընդ իս՝ խուժ, և

նա որ խօսիցին ընդ իս՝ դուժ» (ա. Կորն ժդ. 11): Երկրորդ՝ ցրելով զձեռնարկութիւն վրդովեալ մտաց և սրտից նոցին՝ զներ. Հական ծայրն այնր ձեռնարկութեան շրջեմք ՚ի նոցայն յանդիմա. նութիւն, զի օտար է այդ առաջարկութիւն և յոյժ Հեռի յԱս. տուածային բանից սուրբ գրոց, և ՚ի սահմանադրութենէ Առա. քելոց և առաքելասարաս սրբազան Հայրապետաց, ևս և ՚ի ճիշդ պահանջմանէ քրիստոնէական սուրբ կրօնից . ապա շրջեսցի ՚ի վե. ըայ նոցին բան սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի «կամին լինել վար. դապետք օրինաց . ինքեանք ոչ իմանան զինչ խօսին, և ոչ վասն ո. ըոց պնդեալն են» (ա Տիմ. ա. 7): Ապաքէն քննեսցուք աստանօր՝ եթէ զի՞նչ են կրօնք Քրիստոնէից, և զի՞նչ սահման նորին: Ե. ըանելի Առաքեալն Պօղոս նոր արարած անուանէ յերկրորդ թուղթ Կորնթացոց եկեղեցւոյն. «Բայց եթէ ինչ ՚ի Քրիստոս նոր արա. ըած իցէ. զի Հինն անց, արդ նոր եղև ամենայն» (բ Կորն ե. 17). այսինքն՝ քրիստոնէական կրօնիս, շնորհական օրինօքն Յիսուսի, նորոգեցաւ Հոգի մեր ՚ի նորոգութիւն արդարութեան յաւիտե.

What do these deluded, wretched [men] intend to make known by writing thus: “Our orthodox religion differs in this from that of the ■■■miatsnakan Armenians”? Now, the true-born and unerring sons of the Mother See of Holy ■■■miatsin and of our holy father Grigor Lusawori■, that most beneficent Patriarch, ask: what novel-sounding voice may this be—[one] of religious knowledge, or of irreligion? If the matter indeed pertains to religious knowledge, which the words of the Holy Divine Scriptures and the theological doctors of truth preach and teach us, surely it was not necessary so boldly to suppose some difference within our holy Christian religion. Therefore we orthodox Armenians, faithful sons of the Mother See of Holy ■■■miatsin, are compelled, first, to answer their prattlings and babblings with the word of the holy Apostle Paul: “If then I do not know the meaning of the voice, I shall be a barbarian to the one who speaks to me, and he who speaks to me a barbarian” (1 Cor. 14:11). Second, by dispersing the enterprise of their troubled minds and

hearts, we turn the contrary extremity of that enterprise unto their own reproof; for that proposition is alien and most distant from the Divine words of the holy Scriptures, and from the ordinance of the Apostles and the apostolic holy Patriarchs, and moreover from the exact requirement of the holy Christian religion. Then let the word of the holy Apostle Paul be turned upon them: “Desiring to be teachers of the law, they understand neither what they say, nor whereof they affirm” (1 Tim. 1:7). Let us therefore examine here what the religion of Christians is, and what its definition [is]. The blessed Apostle Paul calls it a “new creature” in the second epistle to the church of the Corinthians: “Therefore if any [man] be in Christ, [he is] a new creature: old things are passed away; behold, all things are become new” (2 Cor. 5:17). That is to say: through this Christian religion, by the gracious law of Jesus, our spirit was renewed unto a renewal of eternal righteousness...

EAP180-1-3-87_014R.jpg

NOTE

— 23 —

NOTE: — 23 —

TEXT

նական անմահ կենդանութեամբ . վասն զի խորհուրդ մարդեղութեան Յիսուսի կենարարին մերոյ՝ նոր արարչագործութիւն քարոզի յԱռաքելոց անտի, ըստ այնմ՝ «Զի 'ի Քրիստոս Յիսուս ոչ թլփատութիւն ինչ է, և ո՛չ անթլփատութիւն, այլ նոր արարած» (Գաղատ. գ. 15): Իբր զի արարչութիւն շնորհաց Քր- թիստոսի նորահրաշ է՝ և աննման . Հոգևորական նոր կենաց անմահութեան զօրութիւն է 'ի Հանդիսի քրիստոնէական սուրբ կրօնից մեր, ասէ սուրբն Եփրեմ՝ (Հատոր Գ): Ապա սքանչելի է այս շնորհ Յիսուսի նոր օրինաց, նոր սուրբ ճշմարիտ կրօնից, նա- խասանմանեալ նոր արարչագործութիւն: Յայս շնորհական կրօնս նոր օրինաց Հաստատուն կալ քարոզէ երանելի Առաքեալն Պօղոս՝ եկեղեցւոյն Կողոսացոց «Մի՛ ստէք միմեանց, մերկացարուք զհին մարդն գործովքն իւրովք, և

զգեցարուք զնորն նորոգեալ 'ի գի- տութին, ըստ պատկերի Արարչին իւրոյ» (Կողոս. գ. 9. 10): Ապա Բարութք սահմանէ սուրբ Յովհանն Ոսկեբերան զքրիստոսա- պարզ և շնորհական օրինաց զկրօնս մեր ('ի մեկնութեան թղթոյն Պօղոսի առ Կորնթացիս). «Կրօնն քրիստոնէական՝ է անցումն 'ի մեղաց յարդարութին, 'ի Հին օրինաց 'ի նորն»: Մկրտութիւնն որ 'ի նմա՝ է տեսակ ինչ յարութեան. շնորհքն, և պարզեք, և խոստմունք Հանդերձելոց, Հրամանքն, և ծանօթութիւնք բովան- դակ, նորք և հրաշափառագոյնք քան զառաջինսն: Ապա նոր գո- լով արարչութին Աստուածելէն, որ ոք զնոյն ընդգրկեաց, եղև նոր կերտուած Աստուծոյ: Տե՛ս դու՝ թէ զիարդ Նարեկեան հրեշ- տակակրօն վարդապետն մեր գովաբանէ զկրօնից մերոց զգօրութիւն յասելն «Կրօնք Բարձր և անխոնարհելիք» (Նար. Հա): Սոյն այս անխոնարհելի Բարձրութիւն և անընկճելի գօրութիւն կրօնից մե- ռոց ապացուցանին յԱստուածիմաստ բանս սրբոյն Կիրղի Երու- սաղէմայ Հայրապետի ('ի թուղթն որ առ Կոստանդիանոս թա- գաւորն): «Քանզի արդեամբք և փորձիւ ընձեռեցաւ, թէ քրիս- տոնէից կրօնն ամենաբարեպաշտիկ՝ ո՛չ Հաւանութեամբ իմաս- տութեան բանից, այլ յայտնութեամբ Հոգւոյն և գօրութեամբ նորին է Հաստատեալ: Ո՛չ 'ի մարդկանէ միայն է պատմեալ, այլ և յերկնից յԱստուածուստ է վկայեալ»: Կրօնք եթէ քրիստոնէական Հաւատոյ ճշմարտութիւնն է, ապա չունի զանազանութիւն և այ- լայլութիւն. «Մի՛ է Տէր, մի Հաւատք և այլն» (Եփես. դ. 5): Յայս միտս Հակիրճ Բանիւ և իմաստիւք գրէ Սարգիս Շնորհալի

...[with a heav]enly and immortal life. For the mystery of the Incarnation of Jesus, our Life-giver, is preached by the Apostles as a new creation, according to that [scripture]: "For in Christ Jesus neither circumcision availeth any thing, nor uncircumcision, but a new creature" (Gal. 6:15). Inasmuch as the creation

of the graces of Christ is newly wondrous and incomparable, [it is] the power of the immortality of a new spiritual life in the solemnity of our holy Christian religion, as Saint Ep'rem says (Volume III). Therefore, marvelous is this grace of the new law of Jesus, of the new, holy, and true religion, a predestined new creation. To remain steadfast in this gracious religion of the new law, the blessed Apostle Paul preaches unto the church of the Colossians: "Lie not one to another, seeing that ye have put off the old man with his deeds; and have put on the new man, which is renewed in knowledge after the image of him that created him" (Col. 3:9–10). Therefore, Saint John Chrysostom [Yovhan Oskiberan] rightly defines our religion of the Christ-bestowed law of grace (in [his] *Commentary on the Epistle of Paul to the Corinthians*): "The Christian religion is a passing from sin unto righteousness, from the old law unto the new." The baptism therein is a certain kind of resurrection; the graces, and the gifts, and the promises of things to come, the commandments, and all the revelations are new and more glorious than the former ones. Being, therefore, a new divine creation, whosoever hath embraced the same hath become a new creation of God. See thou how our angelic *vardapet* of Narek praises the power of our religion, saying: "A religion exalted and unyielding" (Narek, ch. 71). This same unyielding loftiness and invincible power of our religion is proven in the divinely wise words of Saint Cyril, Patriarch of Jerusalem [Kiwr■■■ Erusa■■■may Hayrapet] (in the *Epistle to the Emperor Constantius*): "For it hath been granted by deed and experience that the most pious religion of the Christians is established not by the persuasiveness of wise words, but by the manifestation and power of the Spirit; it is not merely recounted by men, but also testified from heaven by God." If religion is the truth of the Christian faith, then it hath neither diversity nor mutability: "One Lord, one faith," etc. (Eph. 4:5). Unto this same meaning, Sargis Shnorhali writes in concise words and wisdom...

EAP180-1-3-87_015L.jpg

NOTE

— 24 —

NOTE: — 24 —

TEXT

վարդապետն մեր. «Ամենայն ուրեք 'ի գիրս սուրբս զՀաւատն կրօնս անուանէ» ('ի մեկն. Յակ. ճառ ե. էջ 69. ըստ նոր տպ.) Արդ կրօնք եթէ քրիստոնէական Հաւատոց ճշմարտութիւն է, ապա բնաւ չ'ընդունի և ոչ մի ինչ տարբերութիւն կամ՝ զանազանութիւն, վասն զի ճշմարիտ և սուրբ կրօնք մեր Հաստատեալ և Հիմնեալ են 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ. վասն որոյ ճշմարտապէս ուսուցանեն մեզ բանք սուրբ գրոց, եթէ մեք Հոգևորապէս մի մարմին եմք խորհրդական 'ի զանազան անդամոց պատշաճեալք 'ի մի գըր- լուխն Քրիստոս (ա Կորն. ժ. 17: ժբ. 12), ըստ որում՝ մեք ամենեքեան ուղղափառ Հաւատոյ կրօնիւք և շնորհիւ մկրտութեան՝ 'ի Քրիստոս յօղեալ եմք յարմարապէս (Կողոս. ա. 18. բ. 19): Նա մանաւանդ անսխալ ուսուցիչ և Հեղինակ ճշմարտութեան սուրբ կրօնից մերոց՝ է նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս. (Մատթ. իգ. 10. ա Կորն. գ. 11): Ահա այսու շնորհական օրինաց կրօ- նիւք, մեք քրիստոնէայքս՝ շնորհական որդիք Հօր Աստուծոյ իս- կապէս անուանիմք, և Հոգւոց և մտաց մերոց ջերմեռանդն յու- սով, և սրբոյ Հոգւոյն Աստուծոյ ներգործելովն 'ի սիրտս մեր զոր- դիական սիրոյ զվստահութիւն, Համարձակիմք կարդալ միշտ զա- նուն Հօր Աստուծոյ, մեզ Հայր գրութեանց և ամենայն միսի- թարութեանց, որով կոչիմք ժառանգաւորք փառաց երանու- թեան յերկնից արքայութեան, և ժառանգակիցք Քրիստոսի: Ըստ այսմ՝ Յիսուս Քրիստոս Փրկիչ մեր՝ փրկագործ մարդեղութեան շնորհիւն անուանեաց զմեզ եղբարս, Հաղորդելով զմեզ իւրում՝ իսկական և բնական որդիութեան, կենացն անմահութեան և երա- նութեան (Հռովմ. ը. 15—17: ա Կորնթ. բ. 6. ժբ. 13—14. 27: Գաղատ. դ. 29: Տիտ. գ. 7: Յակ. բ. 5): Ապա սուրբ և ճշմարիտ կրօնք մեր ուղղափառ Հաւատոյ Քրիստոնէութեան՝ մի է շնորհիւ և զօրութեամբ միոյն

միայնոյ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որդւոյն Աստուծոյ .
մի է ուղղափառ Հաւատոյ ճշմարիտ դաւանութեամբ. մի է
վերստին Հոգեւորոգ ծննդեանն սրբարար խորհրդոյ
մկրտութեամբ. մի ենք մեք՝ իբրև միոյ Հոգեւոր արգանդի
ծնունդք. մի է կրօնք մեր, զի ընդունիմք և խոստովանիմք
Հաստատուն և ողջամիտ Հաւատով և աներկբայ յուսով՝ մեզ
միշտ պաշտպան և խնամարար Հայրական գթութեամբն կա-
մեցող Բարեաց մերոց՝ զմի Աստուած Հայր: Առ այսոսիկ սքան-
չելահրաշ միութիւնս շնորհական օրինաց Քրիստոնէական
կրօնից

...our *vardapet* [saith]: “Everywhere in the holy scriptures, [the author] calleth Faith ‘religion’” (*In Comment. Iacob.*, Discourse V, p. 69, according to the new edition). Now, if religion is the truth of the Christian faith, then it admitteth of no variance or diversity whatsoever; for our true and holy religion is established and founded upon Jesus Christ. Wherefore the words of Holy Scripture truly teach us that we are spiritually one mystical body, fitly joined together of diverse members unto the one Head, Christ (1 Cor. 10:17; 12:12), according as we all, by the religion of the orthodox faith and by the grace of baptism, are suitably knit together in Christ (Coloss. 1:18; 2:19). Yea, more, the infallible teacher and author of the truth of our holy religion is Jesus Christ Himself (Matt. 23:10; 1 Cor. 3:11). Behold, by this religion of the law of grace, we Christians are truly called the adopted sons of God the Father; and by the fervent hope of our souls and minds, and by the Holy Spirit of God working within our hearts the confidence of filial love, we make bold ever to invoke the name of God the Father, [as] our Father of mercies and of all consolation; whereby we are called inheritors of the glory of the beatitude in the kingdom of heaven, and joint-heirs with Christ. According to this, Jesus Christ our Savior, by the grace of His redemptive incarnation, called us brethren, making us partakers of His true and natural sonship, of the immortality of life, and of beatitude (Rom. 8:15–17; 1 Cor. 2:6; 12:13–14, 27; Galat. 4:29 [4:7?]; Tit. 3:7; Iacob. 2:5). Therefore, our holy and true religion of the orthodox faith of Christianity is one by the grace and power of our one and only Savior, Jesus Christ, the Son of God; it is one by the true confession of the orthodox faith; it

is one by the sanctifying mystery of baptism, the spirit-renewing regeneration; we are one as the offspring of one spiritual womb; our religion is one, for we receive and confess with firm and sound faith and unwavering hope the one God the Father, [who is] ever our protector and provider, willing our good through His paternal compassion. Unto these wondrous unities of the law of grace of the Christian religion...

EAP180-1-3-87_015R.jpg

NOTE

— 25 —

NOTE: — 25 —

TEXT

մերոց վկայէ սրբազան Առաքեալն Պօղոս «Ամենայն խոնարհութեամբ, և Հեզութեամբ, և երկայնմտութեամբ, անսալ միմեանց սիրով. փութալ պաՀել զմիաբանութիւն Հոգւոյն յօղիւ խաղաղութեան. մի մարմին և մի Հոգի, որպէս և կոչեցարուք 'ի մի յոյս կոչման ձերոյ: Մի է տէր, մի Հաւատք, մի մկրտութիւն, մի Աստուած և Հայր ամենեցուն, որ 'ի վերայ ամենայնի, և ընդ ամենեսին, և յամենեսին 'ի մեզ » (Եփես. դ. 2—6): Ապա՝ այս սուրբ ճշմարիտ Քրիստոնէական կրօնք մեր է՝ որ քաջալերէ և խրախուսէ զմտաց մերոց զօրութիւն, և զՀոգւոյ մեր կարողութիւն, յիշեցուցանելով մեզ զքաջայորդոր բան սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի «Իսկ արդ՝ զի՞նչ ասեմք առ այս. եթէ Աստուած 'ի մեր կոյս է, ո՞վ իցէ մեր Հակառակ: Որ յիւր որդին ո՛չ խնայեաց, այլ վասն մեր ամենեցուն մատնեաց զնա, զիա՞րդ ո՛չ նովաւ Հանդերձ զամենայն շնորհիցէ մեզ: Ո՞վ իցէ՝ որ մեղադիր լինիցի ընտրելոց Աստուծոյ. Աստուած է՝ որ արդարացուցանէ: Իսկ արդ՝ ո՞վ է որ դատապարտ առնիցէ. Քրիստոս Յիսուս՝ որ մեռան, մանաւանդ թէ յարուցեալ իսկ է, և է ընդ աջմէ Աստուծոյ, որ և բարեխօս իսկ է վասն մեր» (Հռովմ. ը. 31—34): Եւ սրբազան Առաքեալն Յակովբոս զսոյն զայս ճշմարտութիւն

յայտնի կացու- ցանէ՝ յանդիմանելով զյանդուզն դատաստան այնոցիկ՝ որք զըր- պարտեն և բամբասեն զեղբարս իւրեանց՝ Հակառակ Աստուածա- դիր օրինաց եղբայրսիրութեան. վասն որոյ բացայայտ գրէ. «Մի՛ բամբասէք զմիմեանս եղբա՛րք. որ բամբասէ զեղբայր իւր, կամ՝ դատի զեղբայր իւր, զօրէնսն բամբասէ և զօրէնսն դատի. իսկ եթէ զօրէնսն դատիցես՝ ո՛չ առնելի օրինացն ես, այլ՝ դատաւոր: Մի է օրէնսդիր և դատաւոր, որ կարողն է փրկել և կորուսանել. դու ո՞ր ես՝ որ դատես զընկերն» (Յակոբ. դ. 11—13): Յայս ամենայն իմաստս սուրբ գրոց և յԱւետարանական վար- դապետութիւնս սրբազան Առաքելոց Հայեցեալ մեր սրտի մտօք, և բաղդատեալ զայն ամենայն ընդ մատմոլար և ստգտանելի բանից նոցին յանդուզն դատողութեան, որք Համարձակեալ են գրել ե- թէ «Ուղղադաւան կրօնք մեր՝ այսու տարբերի յէջմիածնական Հայոց», յայտնի մակաբերեմք՝ եթէ յուսահատք ոմանք ՚ի կենաց իւրեանց, ՚ի զբօսանս դատարկակեաց անձանց իւրեանց՝ կամեցեալ են ինքնակամ՝ ստեղծաբանութեամբ կազմել Հնարել զանկայուն նոր կրօնս ինչ. որպէս երբեմն ՚ի ժամանակս Առաքելոց ՚ի վեր երե-

...of ours, the holy Apostle Paul beareth witness: “With all lowliness and meekness, with longsuffering, forbearing one another in love; endeavouring to keep the unity of the Spirit in the bond of peace. There is one body, and one Spirit, even as ye are called in one hope of your calling; one Lord, one faith, one baptism, one God and Father of all, who is above all, and through all, and in you all” (Eph. iv. 2–6). It is this holy, true Christian religion of ours, then, that doth hearten and embolden the power of our mind and the capacity of our spirit, by bringing to our remembrance the encouraging words of the holy Apostle Paul: “What shall we then say to these things? If God be for us, who can be against us? He that spared not his own Son, but delivered him up for us all, how shall he not with him also freely give us all things? Who shall lay any thing to the charge of God’s elect? It is God that justifieth. Who is he that

condemneth? It is Christ [Jesus] that died, yea rather, that is risen again, who is even at the right hand of God, who also maketh intercession for us” (Rom. viii. 31–34). And the holy Apostle James maketh this same truth manifest, rebuking the insolent judgment of those who slander and defame their brethren contrary to the divinely established law of brotherly love; wherefore he plainly writeth: “Speak not evil one of another, brethren. He that speaketh evil of his brother, and judgeth his brother, speaketh evil of the law, and judgeth the law: but if thou judge the law, thou art not a doer of the law, but a judge. There is one lawgiver [and judge], who is able to save and to destroy: who art thou that judgest another?” (Jas. iv. 11–12 [13]). Looking with earnest intent upon all these meanings of the Holy Scriptures and the evangelical teachings of the holy Apostles, and comparing all this with the errant and reprehensible words of the audacious judgment of those who have presumed to write that “Our orthodox religion differeth in this respect from that of the Armenians of Ejmiatsin,” we plainly deduce that certain men, despairing of their own lives, for the diversion of their idle persons, have sought by arbitrary fabrication to frame and devise some unstable new religion; just as formerly, in the days of the Apostles, there arose...

NOTE

4

NOTE: 4

EAP180-1-3-87_016L.jpg

NOTE

— 26 —

NOTE: — 26 —

TEXT

ւեցան այսպիսի նորակրօնք ոմանք՝ կեղծուպատիր բանիւ և գործով, նոր անուն տալով նորահնար կրօնից իւրեանց, և պաշտօն հրեշտակաց զնորաստեղծ վարդապետութիւնս իւրեանց հրատարակելով. որոց վարդապետութիւն էր՝ ՚ի վերին երեսս և եթ ճանաչել զբոլոր փրկութեան շնորհսն Քրիստոսի Փրկչին մերոյ. որով ոչ սակաւ առիթ գայթակղութեան լինէին

պարզամիտ ժողովրդոց եկեղեցւոյն կողոսացոց . վասն որոյ
սրբազան Առաքեալն փութա- ցոյց առ եկեղեցի նոցին զգրաւոր
վարդապետութիւնս զգուշացու- ցանողս յայնպիսեաց
մոլորեցուցչաց. «Մի որ զձեզ խաբեսցէ, որ կամիցի
խոնարհութեամբ և կրօնիք հրեշտակաց զոր չիցէ տե- սեալ,
զբահետ վարել, տարապարտ Հպարտացեալ 'ի մտաց մար- մնոյ
իւրոյ, և ոչ ունիցի զգլուխն Քրիստոս, ուստի ամենայն մար- մինն
յօդիք և խաղալեօք տարաբերեալ և խառնեալ՝ աճէ զա- ճումն
Աստուծոյ: Եթէ մեռարուք ընդ Քրիստոսի 'ի տարերց աշխարհիս,
զի՞ ևս իբրև զկենդանիս աստէն յաշխարհի կրօնաւոր- րիք . . . Որ
յիմաստութիւն իմն Համարէ, ինքնակամ՝ կրօնիք, և
խոնարհութեամբ, և անխալութեամբ մարմնոյ, և ոչ 'ի պատիւ ինչ
լրութեան մարմնոյ» (Կող. բ. 18—23):

[... there ar]lose certain such innovators in religion, deceitful in word and deed, giving a new name to their newly-invented religions, and proclaiming their newly-fashioned doctrines [to be] the worship of angels; whose doctrine was to acknowledge only superficially all the saving graces of Christ our Savior; whereby they became no small occasion of stumbling unto the simple-minded people of the church of the Colossians. Wherefore the holy Apostle hastened to send unto their church written teachings warning [them] against such deceivers: "Let no man beguile you of your reward in a voluntary humility and worshipping of angels, intruding into those things which he hath not seen, vainly puffed up by his fleshly mind, and not holding the Head, [Christ,] from which all the body by joints and bands having nourishment ministered, and knit together, increaseth with the increase of God. Wherefore if ye be dead with Christ from the rudiments of the world, why, as though living in the world, are ye subject to ordinances . . . Which things have indeed a shew of wisdom in will worship, and humility, and neglecting of the body; not in any honour to the satisfying of the flesh" (Col. ii. 18–23).

HEAD

ԲԱՆ Գ.

DISCOURSE III.

TEXT

Զ զարմանալի շաղակրատանս բանից իւրեանց յայտ առնեն
այսու անտարբեր գրուածով ('ի Յօդ. Ա.) «Մէք խոստովանիմք
զսուրբ ժողովն Քաղկեդոնի՝ Համաձայն երից սրբագումար նախ-
կին ժողովոց, այսինքն՝ Նիկիոյ, Եփեսոսի, և կոստանդնուպոլ-
սոյ»: Աստանօր արժան Համարիմ՝ յիշել զմեծ իմաստասէրն Ան-
տոն կովզին. որ յաղագս այսպիսեաց գրէ «Վ ասն այսորիկ իսկ
են այն ծփանք 'ի բանս Հաւատոյ, յանդգնական խնդրոց յոյզք,
ընդվայրաքննին Հետազօտութիւնք» (Տրամաբ. պրակ. Գ.):
Աստանօր սորին նորակրօնք, նախ՝ սխալին զի ասեն «Մէք
խոս- տովանիմք», փոխանակ ասելոյ «Գիտեմք և ճանաչեմք» .
վասն զի

They make manifest the astonishing babble of their words by this indifferent writing (in Art. 1): "We confess the holy Council of K'aghkedon [to be] in agreement with the three previous holy-assembled Councils, that is to say, of Nikia, Ep'esos, and Kostandnupolits'." Here I deem it proper to recall the great philosopher Anton Kovgin, who writeth concerning such things: "For this very reason there are those waverings in matters of faith, agitations of insolent questions, [and] vain scrutinizing inquiries" (Logic, Tract. 3). Here these innovators in religion err, first, in that they say "We confess," instead of saying "We know and acknowledge"; because

EAP180-1-3-87_016R.jpg

NOTE

— 27 —

NOTE: — 27 —

TEXT

Հոգևոր կրօնք քրիստոնէութեան մեր ուսուցանէ մեզ՝ կրկին խոր-
հրդոց ունել և առնել խոստովանութիւն, մի՝ խոստովանութեան
մեղաց, և միւս՝ խոստովանութեան ուղղափառ Հաւատոյ: «Եւ

ինքն ՅովՀաննէս ունէր Հանդերձ 'ի ստևոյ ուղտու, և գօտի մաշկեղէն ընդ մէջ իւր, և կերակուր նորա էր մարախ և մեղր վայրենի . . . գային և խոստովան լինէին զմեղս իւրեանց» (Մատ. գ. 4—6: Մարկ. ա. 5): «Բազումք 'ի Հաւատացեղոցն գային և խոստովան լինէին, և պատմէին զգործս իւրեանց» (Գործ. ժթ. 18): «Խոստովան եղերուք միմեանց զմեղս ձեր» (Յակ. ե. 16): «Ապա եթէ խոստովան լինիցիմք զմեղս մեր, Հաւատարիմ՝ է նա և արդար առ 'ի թողոյ մեզ զմեղս մեր» և այլն (ա ՅովՀ. ա. 9): Այս ամենայն վկայութիւնք՝ են վասն խոստովանութեան մե- դաց՝ առաջի երիցանց՝ Հոգևոր պաշտօնէից եկեղեցւոյ: Ըստ սմին օրինակի են ևս խոստովանութիւնք Հաւատոյ Քրիստոնէական ճշմարտութեան. «Ամենայն որ խոստովանեսցի յիս առաջի մարդ- կան, խոստովանեցայց և ես զնմանէ առաջի Հօր իմոյ՝ որ յեր- կինս է» (Մատ. ժ. 32): Զայս Հաւաստեն և այլ բազում՝ բանք Ս. Գրոց . (տե՛ս Հռովմ. ժ. 9—10: ՅովՀան. թ. 22. ա ՅովՀ. բ. 23: դ. 2. 3. 15: բ ՅովՀ. 7: և յայլ բազում՝ տեղիս սուրբ Գրոց): Երկրորդ սխալանք նոցին յայտնի ապացուցանի՝ զի գրեն այսպէս. «Խոստովանիմք զսուրբ Ժողովն Քաղկեդոնի՝ Համաձայն երից սրբազումար նախկին Ժողովոց, այսինքն՝ Նիկիոյ, Եփեսոսի, Կոստանդնուպօլսոյ»: Քանզի եթէ միտք սոցա ուղ- դութեան էր, և չունէին 'ի մտի խարդախ ինչ խորհել, և կամ՝ յայս և յայն խաբէութիւնս ձեռնարկել և Հնարել զնոր ինքնա- կամ՝ կրօնս, զի՞նչ Հարկ էր սոցա բաղդատել զԺողովն Քաղկե- դոնի՝ ընդ երից Ժողովոցն, և նոցին Համաձայն ցուցանել. վասն զի երից Հոգեգումար Ժողովոց քննութիւնքն և գործք իւրաքան- չիրոցն՝ բոլորովիմք զանազանք էին, և վասն տարօրինակ այլ և այլ Հերձուածոց և մոլորութեանց գումարեցան այնոքիկ: Վասն զի սուրբ Ժողովն Նիկիոյ եղև յաղագս չարափառին Արիոսի, զորոյ

զմոլորութիւնս ցուցանէ քերթողաՀայրն մեր սուրբ Մովսէս Խորենացի գրելով այսպէս. «Ընդ այն ժամանակս երևեցաւ Արիոս Աղեքսանդրացի, որ ուսոյց չարաչար ամբարշտել, ո՛չ գոլ զՈրդի Հաւասար Հօր, և ո՛չ ՚ի բնութենէ և յեսութենէ Հօր, և ո՛չ ծնեալ ՚ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ օտար զոմն և

The spiritual religion of our Christianity teacheth us to hold and to make a twofold confession of mysteries: the one, the confession of sins, and the other, the confession of the orthodox faith. "And the same Yovhann[■]s had his raiment of camel's hair, and a leathern girdle about his loins; and his meat was locusts and wild honey . . . they came and confessed their sins" (Matt. 3:4–6; Mark 1:5). "And many that believed came, and confessed, and shewed their deeds" (Acts 19:18). "Confess your faults one to another" (Jas. 5:16). "If we confess our sins, he is faithful and just to forgive us our sins," etc. (1 John 1:9). All these testimonies are concerning the confession of sins before the presbyters, the spiritual ministers of the Church. After the same manner are also the confessions of faith in Christian truth: "Whosoever therefore shall confess me before men, him will I confess also before my Father which is in heaven" (Matt. 10:32). Many other words of Holy Scripture confirm this (see Rom. 10:9–10; John 9:22; 1 John 2:23; 4:2, 3, 15; 2 John 7; and in many other places of Holy Scripture). Their second error is plainly proved, in that they write thus: "We confess the holy Council of K'aghkedon [Chalcedon] to be in agreement with the three holy-assembled former councils, namely, of Nikia [Nicaea], of Ep'esos [Ephesus], [and] of Kostandnupolits' [Constantinople]." For if their mind were one of rectitude, and they had not in mind to devise some deceit, or to resort to these and those impostures and contrive new, self-willed religions, what need had they to compare the Council of K'aghkedon with the three councils, and to show it in agreement with them? For the examinations and acts of each of the three Spirit-gathered councils were entirely diverse, and they were assembled on account of various, distinct heresies and errors. For the holy Council of Nikia was held on account of the ill-famed Arios [Arius], whose error our father of poets, the holy Movs[■]s Khorenats'i, demonstrateth, writing thus: "About that time appeared Arios the Alexandrian, who taught grievously to blaspheme, [saying] that the Son is not equal to the Father, nor of the nature and essence of the Father, nor begotten of

the Father before all ages, but a certain alien and..."

EAP180-1-3-87_017L.jpg

NOTE

- 28 -

NOTE: - 28 -

TEXT

և արարած և կրտսեր, և յետ ժամանակի գոյացեալ. որ ըստ ար-
ժանեաց իւրոց ամբարիշտս այս Արիոս 'ի գարշելիսն ընկալաւ
ըզ- սատակումն» ('ի Պատմ. գիրք Բ. Պրակ ձթ): Եւ 'ի
տիեզերական սուրբ ժողովին կոստանդնուպօլսոյ՝ դա-
տապարտեցաւ մոլորութիւնն ամենաչարին Մակեդոնի, և նզովե-
ցան ինքն և Հետևողք իւր: Օ սորա չարագոյն մոլորութենէն ևս
գրէ նախայիշեալ սուրբ վարդապետն մեր «Մինչև ճշմարտու-
թեանն ստուգեցաւ Հաւատ, որ յաղագս ամբարշտին Մակեդոնի
ՀայՀոյութեանցն. զի ո՛չ տէր խոստովանէր զՀոգին սուրբ, և ո՛չ
երկրպագելի, և ո՛չ փառաւորելի ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ, այլ օ-
տար յԱստուծոյ բնութենէն, և ստացական և ծառայ և պաշտօ-
նեալ, ազդումն ինչ, և ո՛չ էութիւն անձնաւոր: Եւ ժողովեալ սուրբ
Հարքն 'ի թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն . . . միան- զամայն
Հարիւր և յիսուն Հարք, որք նզովեալ մերժեցին զՄա- կեդոն և
զամենայն Հոգեմարտսն» ('ի Պատմ. գիրք Գ. Պրակ լէ): Իսկ
յեփեսոսի 'ի տիեզերական ժողովին դատապարտեցաւ չա-
րաչար աղանդաւորն Նեստոր, զորոյ ամբարշտագոյն մոլորութե-
նէն գրէ դարձեալ նոյն Քերթողահայրն մեր «Ընդ այն ժամա-
նակս եկաց յԱթոռ եպիսկոպոսութեան Բիւզանդացոց անար-
ժանաբար յաջորդեալ ամբարիշտն Նեստոր, և Հրէական իմաց-
մանց Հետևեալ, ՀայՀոյեաց զամենասուրբ կոյսն մարդածին
լինել՝ և ո՛չ Աստուածածին: Քանզի ծնեալն 'ի նմանէ առեալ
սկիզբն, ա՛յլ որդի ասէր շնորհօք 'ի Մարիամայ, և ա՛յլ որդի 'ի

Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, որպէս զի լինել երկուս որդիս, որով Երրորդու- թիւնն չորրորդութիւն լինի: Վ ասն որոյ ժողովեալ սրբոց Հար- ցըն յԱսիա 'ի ծովաՀայեացն Եփեսոս գրաւորական վերծանու- թեամբ . . . Համանգամայն երկերիւր Հարք, նգովեալ զնեստոր՝ խոստովանեցին մի որդի Աստուծոյ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և Աստուածածին զամենասուրբ կոյսն Մարիամ» ('ի Պատմ. գիրք Գ. պրակ կա): Իսկ 'ի ժողովին Քաղկեդոնի նգովեցաւ իրաւամբք ժանտախոր- Հուրդն Եւտիքէս. որ քարոզէր և չարաչար մոլորութեամբ բար- բանջէր թէ՛ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս չէ մեզ բնութենակից ըստ մարմնոյ, այլ մարմին նորա յերկնից է. և թէ յառաջ քան զմիաւորութիւն՝ երկու բնութիւնք եղեն 'ի Քրիստոս, այլ յետ միաւորութեան՝ մի միայն, ըստ գրութեան Լ իբերատոս սարկաւա- զի ('ի բանս քաղուածոց. ժա): Եւ Թէոդորետոս եպիսկոպոս Կիւ-

"...both a creature and younger, and brought into being after time; who, according to his deserts, this impious Arius received his destruction amidst abominable [circumstances]" (in *History*, Book II, Section 89). And at the holy ecumenical Council of Kostandnupolits■, the error of the most evil Makedon was condemned, and he himself and his followers were anathematized. Concerning his most wicked error, our aforementioned holy vardapet also writeth: "Until the faith of truth was confirmed regarding the blasphemies of the impious Makedon; for he did not confess the Holy Spirit [to be] Lord, nor adorable, nor to be glorified with the Father and with the Son, but alien to the nature of God, and created, and a servant, and a minister—a certain influence, and not a personal essence. And the holy Fathers having assembled in the royal city of Biwzandion . . . together one hundred and fifty Fathers, who, having anathematized, cast out Makedon and all the Pneumatomachi" (in *History*, Book III, Section 37). And at the ecumenical Council of Ep■esos, the perniciously evil sectarian Nestor was condemned, concerning whose most impious error our same Father of Poets writeth again: "Around that time, having unworthily succeeded to the Episcopal See of the Biwzandians, the impious Nestor arose, and following Jewish notions, blasphemously asserted

the most holy Virgin to be the bearer of man (*Mardatsin*), and not the Bearer of God (*Astuatsatsin*). For [he said] that the one born of her had a beginning, claiming one son by grace from Mariam, and another Son from the Father before all eternity, so that there were two sons, whereby the Trinity would become a Quaternity. Wherefore, the holy Fathers having assembled in Asia, in maritime Ep[iscopos], by written citation . . . altogether two hundred Fathers, having anathematized Nestor, confessed our Lord Yisus K[ristos] to be the one Son of God, and the all-holy Virgin Mariam to be the Bearer of God" (in *History*, Book III, Section 61). And at the Council of K[aghkedon], the pestilent-minded Ewtik[ianos] was rightfully anathematized; who preached and with grievous error babbled that our Lord Yisus K[ristos] is not consubstantial with us according to the flesh, but that His body is from heaven; and that before the union there were two natures in K[ristos], but after the union, one only, according to the writing of Liberatus the Deacon (in *Breviarium*, 11). And T[heodoros], Bishop of Kiw[ros]...

EAP180-1-3-87_017R.jpg

NOTE

- 29 -

NOTE: - 29 -

TEXT

րիոյ գրէ այսպէս «Այլ արդ զյետին դառնագոյն ևս քան զքնասն՝
զազանդ Եւտիքեանց եգիտ սատանայ, որով զամենայն
եկեղեցիս Համօրէն տիեզերաց 'ի սուգ և 'ի տրտմութիւն Հասոյց,
դարան գտեալ իւրոյ անօրէնութեան զթշուառական այրն
զԵւտիքէս, ըզ- Վաղենտինի աղանդն՝ որ 'ի բազում՝
Ժամանակաց խափանեալ էր, առ սովաւ դարձեալ նորոգեաց»
(Յաղագս առաս. գիրք. Գ. Հատոր վերջ) : Ո՛չ ապաքէն սուրբ
Հարք մեր զԵւտիքեայ մոլորութիւնն ըստ ամենայնի Հերքեն և
մերժեն, որպէս սուրբն Ներսէս Շնորհալի Հայրապետն մեր
յոտանաւոր բանն՝ որ զմարդեղութենէ Որդւոյն Աստուծոյ. «Բանն
անմարմին ըստ էութեան՝ Եղև մարմին ճշմարտութեամբ. Զ իւրն

պաՀեալ անյեղապէս, Եւ զիմն առեալ ստուգապէս: Նոր այս խառնումն սքանչելի, Աստուած և մարդ բնութեամբ խառնի. Ո՛չ էութիւնքն փոփոխի, Եւ ո՛չ ձևով կերպարանի. Որպէս ասաց ժանտն Ետիքէս, Թէ ո՛չ մարմին առ իսկապէս. Այլ առ աշօք անց ընդ կուսին՝ Խողովակի նմանապէս»: Ապաքէն կրկնակի սխալին նոքա գրելով այսպէս «Մեք խոստո՜ վանիմք զսուրբ ժողովն Քաղկեդոնի՝ Համաձայն երից սրբագո՜ւ մար նախկին ժողովոց, այսինքն՝ Նիկիոյ, Եփեսոսի, և Կոստանդ- նուպօլսոյ»: Նախ՝ սխալեալ են այսու բանիւ, եթէ « Համաձայն երից ժողովոց». վասն զի 'ի չորեսին ժողովս յայսոսիկ՝ չորից ժանտ Հերձուածողաց չարաչար այլ և այլ մոլորութեանց դատաքննեցան բանք, որպէս 'ի վերոյ ապացուցաք: Ապա Հարք սուրբք գումա- րեալք 'ի նոսա՝ ըստ ներշնչութեան Հոգւոյն սրբոյ՝ զմոլորո՜ւ թեանց նոցին Հերքեցին զչար Հերձուածս, և զիրաքանչիրսն յանդիմանեցին ուղղափառ դաւանութեամբ. որով ընկալան իւ- րաքանչիր 'ի Հերձուածողաց զՀոգւոր պատիժս նզովից և բանա- դրանաց, և իբրև անալիտան անդամք սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիս- տոսի՝ Հատեալ և մերժեալ եղեն անտի իրաւամբք դատապար- տեալ: Ապա նախնի Հարց սրբոց ժողովք, եթէ տիեզերական և

...[of Cæsarea] writeth thus: "Now then, Satan found this last [heresy], more bitter even than all [the others], the wild beast of the Eutychians, whereby he brought all the churches of the entire world into mourning and sorrow; having found the wretched man Eutik'■s [to be] an ambush for his iniquity, through him he renewed again the heresy of Valentinus, which had been suppressed for a long time" (*On Fables*, Book III, end of the volume). Did not our Holy Fathers utterly refute and reject the error of Eutik'■s, even as our Patriarch, Saint Ners■s Shnorhali, in his metrical discourse on the Incarnation of the Son of God [writeth]: "The Word, bodiless by essence, Became flesh in truth; Preserving His own [nature] unalterably, And truly taking mine. This new,

wondrous commingling: God and man are united in nature; The essences are not changed, Nor [merely] formed in outward semblance; As the foul Eutik[■]s said, That He took not flesh in reality, But passed through the Virgin in appearance [only], Like through a pipe." Assuredly, they err doubly in writing thus: "We confess the holy Council of K'aghkedon to be in agreement with the three previously assembled holy Councils, that is to say, of Nikiya, of Ep'esos, and of Kostandnupolits'." First, they have erred in this statement, that [it is] "in agreement with the three Councils"; for in these four Councils, the matters of the diverse, grievous errors of four pestilent heresiarchs were brought to judgment, as we demonstrated above. Then the Holy Fathers assembled therein, according to the inspiration of the Holy Spirit, refuted the wicked schisms of their errors and reproved each of them with the orthodox confession; whereby each of the heresiarchs received the spiritual punishment of anathemas and excommunications, and, as useless members of the Holy Church of Christ, were justly condemned, severed, and cast out therefrom. Then the ancient Councils of the Holy Fathers, whether ecumenical and...

EAP180-1-3-87_018L.jpg

NOTE

— 30 —

NOTE: — 30 —

TEXT

Եթէ գաւառական, միշտ Համաձայն գտան Յիսուսի Փրկչին մերոյ անժխտելի աւետարանական բանիցն, որպէս Հրամայեալ է «Եթէ մեղիցէ քեզ եղբայր քո, ե՛րբ յանդիմանեա՛ զնա՝ յորժամ՝ դու և նա միայն իցէք. եթէ լուիցէ քեզ, շահեցար զեղբայրն քո. ապա թէ ո՛չ լուիցէ քեզ, ա՛ռ ընդ քեզ մի ևս՝ կամ՝ երկուս, զի ՚ի բերանոյ երկուց և երից վկայից Հաստատեսցի ամենայն բան: Իսկ եթէ և նոցա ո՛չ լուիցէ, ասասջի՛ր յեկեղեցւոջ. ապա թէ և եկեղեցւոյն ո՛չ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրև զՀեթանոսն և զմաքսաւոր... Դարձեալ ասեմ՝ ձեզ՝ եթէ երկու ՚ի ձէնջ միաբանեսցին յերկրի վասն ամենայն իրաց, զի՛նչ և խնդրեսցեն՝ եղիցի նոցա ՚ի

Հօրէ իմմէ՝ որ յերկինս է. զի ուր իցեն երկու կամ՝ երեք ժողովեալ
 յանուն իմ, անդ եմ՝ ես ՚ի մէջ նոցա» (Մատ. ԺԼ. 15—20): Եւ զկնի
 ինքնագոր և սքանչելահրաշ յարութեան, ըստ ամէ- նայնի
 Հաստատեաց զանժխտելի բանից իւրոց զգօրութիւն ՚ի ժո- ղովս
 սրբազան Առաքելոցն շնորհաբաշխ յայտնի երևմամբն: «Եւ եր
 երեկոյ ՚ի միաշաբաթոջ աուրն. և դօքն փակելովք՝ ուր էին
 աշակերտքն ժողովեալ վասն ահին Հրէից, եկն Յիսուս և եկաց ՚ի
 միջի նոցա, և ասէ ցնոսա. ողջո՛յն ընդ ձեզ: Իբրև զայս ասաց, ե-
 ցոյց նոցա զձեռս և զկողսն իւր. և խնդացին աշակերտքն իբրև
 տե- սին զՏէր: Ասէ ցնոսա դարձեալ. ողջո՛յն ընդ ձեզ, որպէս
 առա- քեաց զիս Հայր իմ, և ե՛ս առաքեմ՝ զձեզ: Եւ զայս իբրև
 ասաց, փչեաց ՚ի նոսա՝ և ասէ. առէ՛ք Հոգի սուրբ. եթէ ումեք
 թողուք զմեղս, թողեա՛լ լիցի նոցա. եթէ զուրուք ունիցիք, կալեա՛լ
 լիցի» (ՅովՀան. ի. 19—23): Ապա ամենայն Հոգեգումար սուրբ
 ժո- ղովք Համաձայն գտանին Հրամանաց և պատուիրանաց
 Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Իսկ երրորդ սխալանք նոցին
 ա՛յս է՝ զոր գրեն «Համաձայն երից սրբագումար նախկին
 ժողովոց, այսինքն՝ Նիկիոյ, Եփեսոսի, և Կոստանդնուպօլսոյ.
 «Աստանօր զի՞նչ ասասցուք, սխալո՞ւմն Հա- մարեսցուք զայս՝
 գիտնական մտաց նոցին, թէ վրիպանք անծա- նօթ գոլոյ նոցա
 գրականութեան լեզուի մերում, զի գրեն «Նախ- կին ժողովք»
 յաղագս Նիկիոյ, Եփեսոսի, և Կոստանդնուպօլսոյ. վասն զի ըստ
 յատկութեան լեզուի մերոյ՝ նախկին բառն նշանակէ զառաջինն
 կամ՝ զսկզբնաւորն: Նախկին և առաջին կոչի սուրբ Ստե-
 փաննոս. ըստ այնմ՝ «Նախասարկաւագ և առաջին մարտիրոս,
 որ ՚ի Քրիստոսէ պսակեցար» (Շարակ.): Սոյնպէս սրբազան
 Առա-

...[whether provincial], they were ever found [to be] in accord with the
 undeniable evangelical words of Jesus our Savior, even as it is commanded: "If

thy brother shall trespass against thee, go and tell him his fault between thee and him alone: if he shall hear thee, thou hast gained thy brother. But if he will not hear thee, then take with thee one or two more, that in the mouth of two or three witnesses every word may be established. And if he shall neglect to hear them, tell it unto the church: but if he neglect to hear the church, let him be unto thee as an heathen man and a publican... Again I say unto you, That if two of you shall agree on earth as touching any thing that they shall ask, it shall be done for them of my Father which is in heaven. For where two or three are gathered together in my name, there am I in the midst of them" (Matt. 18:15–20). And after His self-empowered and wonder-working Resurrection, He confirmed in every respect the power of His undeniable words in the assemblies of the holy Apostles by His grace-bestowing, manifest appearance: "Then the same day at evening, being the first day of the week, when the doors were shut where the disciples were assembled for fear of the Jews, came Jesus and stood in the midst, and saith unto them, Peace be unto you. And when he had so said, he shewed unto them his hands and his side. Then were the disciples glad, when they saw the Lord. Then said Jesus to them again, Peace be unto you: as my Father hath sent me, even so send I you. And when he had said this, he breathed on them, and saith unto them, Receive ye the Holy Ghost: Whose soever sins ye remit, they are remitted unto them; and whose soever sins ye retain, they are retained" (John 20:19–23). Therefore, all the Spirit-assembled holy councils are found [to be] in agreement with the commands and precepts of our Lord Jesus Christ. Now, their third error is this, which they write: "[In] accordance with the three holy-convened former councils, namely, of Nicaea, Ephesus, and Constantinople." What shall we say here? Shall we consider this an error of their learned minds, or an oversight born of their being unacquainted with the literary idiom of our tongue, that they write "former councils" with respect to Nicaea, Ephesus, and Constantinople? For according to the property of our language, the word *former* [*nakhkin*] signifies the first or the primordial. Holy Step'annos is called former and first, according to that [hymn]: "Proto-deacon and first martyr, who wast crowned by Christ" (*Sharakan*). Likewise, the holy Apostles...

NOTE

- 31 -

NOTE: - 31 -

TEXT

քեալքն Քրիստոսի Թաղէսու և Բարդուղիմէոս՝ առաջին և նախկին Լուսաւորիչք ազգիս Հայոց անուանին: Ահա սոցին նման նախկին և առաջին Հոգեգումար ժողովք անուանին 'ի սուրբ գիրս և յեկե- ղեցական Պատմութիւնս՝ սրբազան Առաքելոցն ժողովք, որպէս գրի 'ի Գործս Առաքելոց: Զ ի առաջին ժողովն եղև վասն կարգելոյ 'ի տեղի Յուդայի մատնչի զմի ոք յերկոցունց ընտրելոց . որպէս գրի «Եւ կացուցին երկուս, զՅովսէփ՝ որում՝ Բարսաբայն կոչէ- ին, որ անուանուեցան Յուստոս, և զՄատաթիա: Եւ կացեալ յաղօթս՝ ասեն. Դու Տէր՝ սրտագէտ ամենայնի, յայտնեա զմի ոք զոր ընտրեցեր 'ի սոցանէ յերկոցունց, առնուլ զվիճակ պաշ- տամանս այսորիկ՝ և զառաքելութեան, յորմէ անկաւ Յուդաս՝ գնալ 'ի տեղի իւր: Եւ ետուն վիճակս նոցա, և ելանէր վիճակն Մատաթեայ, և Համարեցաւ ընդ մետասան Առաքեալսն» (Գործ. ա. 23—26): Եւս և վերստին գումարեցան յերուսաղէմ՝ Սրբա- զան Առաքեալք առ 'ի բառնալ զտրտունջ Յունաց՝ ընտրելով զԵօթն սարկաւագունս, որպէս գրի 'ի Գործս Առաքելոց (զ. 1— 7): Նոյնպէս և ժողով Առաքելոց եղև յերուսաղէմ՝ յաղագս օրինական խնդրոց . զի Հրէայք Հաւատացեալք 'ի դասուց Փարիսեցոցն, սկսան պնդել և ասել. Թէպէտ բարոք է ընդունել զՀեթանոսս 'ի Քրիստոնէութիւն, բայց Հարկ է նոցա կանխաւ ընդունել զՀրէութիւն, այսինքն՝ թլփատիլ և պահել զխտրականսն Մովսիսական օրինաց . որպէս գրի 'ի Գործս Առաքելոց (Ժե. 1—34): Ահա այսոքիկ են նախկին ժողովք: Եւ ապա Հետ զհետէ եկեղեցին Քրիստոսի ընդ ժամանակս ժամանակս՝ ըստ

դիպուածոց վերերևելոյ կարծեաց Հերձուածողութեանց և
 մոլորութեանց և զանազան խորհրդոց և պատահեալ վիճից
 եկեղեցականաց՝ զօրի- նաւորն գումարէր ժողով, եթէ՝
 վիճակական, զոր գումարէր Ե- պիսկոպոսն նոյն վիճակի, և եթէ՝
 գաւառական, ուր լինէր ժողով եպիսկոպոսաց այնր գաւառի:
 Ազգային մասնաւոր ժողով լինի յայնժամ, յորժամ՝ բոլոր երևելի
 Հոգևորականք և գիտնական անձինք միոյ ամբողջ ազգի՝
 գումարին Հրամանաւ նոյն ազգի ընդ- Հանրական
 Հայրապետին, այսինքն՝ կաթողիկոսին: Տիեզերա- կան կոչի
 ժողովն, ուր ամենայն ազգաց եկեղեցեաց եպիսկոպոսք,
 վանահարք և քահանայք, Հրաւիրին առ միաբանութեամբ խօ-
 սել և զկարևորն վճռել՝ անսխալ ուսուցիչ և խորհրդատու ու-
 նելով ինքեանց զՀոգին սուրբ ճշմարտութեան, ըստ վկայութեան
 [... the Apostles] of Christ, T'ad■os and Bardughim■os, are called the first
 and original Illuminators of the Armenian nation. Behold, in like manner, the
 original and first Spirit-assembled councils are named in the Holy Scriptures
 and in ecclesiastical histories the councils of the Holy Apostles, as is written in
 the Acts of the Apostles. For the first council was [held] for the purpose of
 appointing someone from among the two chosen [men] in place of the betrayer
 Judas; as it is written: "And they appointed two, Yovs■p' who was called
 Barsaba, who was surnamed Yustos, and Matat'ia. And having prayed, they
 said: 'Thou, Lord, knower of the hearts of all, reveal the one whom Thou hast
 chosen from among these two, to take the lot of this ministry and apostleship,
 from which Judas fell away to go unto his own place.' And they gave lots for
 them, and the lot fell upon Matat'ia, and he was numbered with the eleven
 Apostles" (Acts 1:23–26). Furthermore, the Holy Apostles assembled once
 again in Jerusalem to remove the murmuring of the Greeks by choosing the
 seven deacons, as it is written in the Acts of the Apostles (6:1–7). Likewise,
 there was also a council of the Apostles in Jerusalem concerning legal matters;
 for the Jewish believers from the sect of the Pharisees began to insist and say:
 "Although it is good to receive the Gentiles into Christianity, yet it is necessary
 for them first to receive Judaism, that is, to be circumcised and to keep the

distinctions of the Mosaic law”; as it is written in the Acts of the Apostles (15:1–34). Behold, these are the original councils. And thereafter, from time to time, according to the occurrences of arising schismatic opinions and errors, and various deliberations and happening ecclesiastical disputes, the Church of Christ lawfully convened a council, whether diocesan, which the Bishop of that same diocese convened, or provincial, where there was an assembly of the bishops of that province. A particular national council takes place when all the prominent clergy and learned persons of an entire nation assemble by the command of the universal Patriarch of the same nation, that is, the Catholicos. A council is called Ecumenical when the bishops, abbots, and priests of the churches of all nations are invited to speak in unity and decide upon what is necessary, having for themselves as an infallible teacher and counselor the Holy Spirit of truth, according to the testimony [...]

EAP180-1-3-87_019L.jpg

NOTE

— 32 —

NOTE: — 32 —

TEXT

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. «Եթէ սիրէք զիս՝ զպատուիրանս իմ՝ պահեաշիք: Եւ ես աղաչեցից զՀայր, և այլ մխիթարիչ տացէ ձեզ. զի ընդ ձեզ բնակեսցէ 'ի յաիտեան» (Յովհ. Ժդ. 15). և թէ «Մխիթարիչն Հոգին սուրբ՝ զոր առաքեսցէ Հայր յանուն իմ, նա ուսուցցէ ձեզ զամենայն որ ինչ ասացի ձեզ, և յիշեցուցցէ ձեզ » (անդ. 28): Արդ՝ բարեմիտ ընթերցող, 'ի միտ առեր զսխալական գրութեանց նոցին զգրաբանութիւնս. եթէ սոքա սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի բազմերախտ Հայրապետի Հարազատ որ- դիք էին, որպիսի են Հաւատարիմ՝ անմոլար որդիքն Միածնաէջ մայր Աթոռոյն կաթողիկէ Առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ, մեր- ժելով գմովորական վարդապետութիւնս և զամենայն մտացածին գրաբանութիւնս՝ Հետևէին ապաքէն սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի

լուսաշաւիղ վարդապետութեանն, որով խրատէ և ուսուցանէ նա Հեռանալ և խորշել յամենայն Հոգեկորոյս դատար-
կաբանութենէ և 'ի մոլորական վարդապետութեանց
«Դադարես- ցութ ասէ, 'ի դատարկ և 'ի վայրապար քննութենէ, և
զհետ երթի- ցութ զխրատուց գրոց սրբոց՝ Հնոյն և նորոյս. զի Ե՛ս
եմ, ասէ Աս- տուած, և չիք այլ ոք՝ որ պատմէ զիրաւունս. զի
նովաւ կեամք և շարժիմք և եմք. նմա լուիցութի՝ որ փրկէ զմեզ
յամենայն վտանգից և փոխէ յարքայութիւն երկնից . . . : Եւ
պիտոյ է միշտ դաստիարակութիւն Աւետարանին 'ի Հրահանգել
զմեզ 'ի լաւու- թեան կարգս, զի յանձանձեալք 'ի շնորհաց սուրբ
Հոգւոյն, ճըշ- մարտութեամբ աճեցուցութի զվաստակս
արդարութեան սուրբ սրտիւ և ուղղափառ Հաւատով յԱստուած:
Եւ 'ի տեսչութենէ նախախնամական սիրոյ Աստուծոյ արթունք և
զուարթունք եղի- ցութ 'ի պատրանաց Բանասրկութիւն միշտ»
(Յաճախ. ճառ ք): Եթէ սոյն այս զրաբանութեան գրողք՝
Հարազատ որդիք էին Լուսաւորչի սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի,
որոյ անուամբն միայն պան- ծան, արժան էր նոցա Հետևիլ
նորին լուսաշաւիղ ողջամիտ և ուղ- դափառ
վարդապետութեան. ևս և եթէ ճանաչէին զնա Նախահայ-
րապետ և Աստուածարեալ Քահանայապետ ազգիս Հայոց,
պարտ էր նոցա Հաստատուն և անկեղծ սիրով զհպատակութիւն
և զհարա- զատութիւն իրեանց առ Մայր սուրբ Աթոռն
Էջմիածնի և առ օրինաւոր ընտրեալ Սրբազան յաջորդս նորին
Աստուածարեալ մեծ Քահանայապետութեան՝ ցուցանել, որպէս
ցուցանեն Հարազատ

[of] our Lord Jesus Christ: “If ye love me, keep my commandments. And I will
pray the Father, and he shall give you another Comforter, that he may abide
with you for ever” (John xiv. 15); and, “The Comforter, [which is] the Holy
Ghost, whom the Father will send in my name, he shall teach you all things,

and bring all things to your remembrance, whatsoever I have said unto you” (ibid. [26]). Now, candid reader, consider the slanderous falsehoods of their erroneous writings: if these [men] were trueborn sons of our holy Father Grigor Lusaworich■, the most beneficent Patriarch—as are the faithful, unerring sons of the Mother See of the Holy Catholic Apostolic Church of Miatsna■j—they would indeed, rejecting erring doctrines and all fictitious slanders, have followed the luminous-pathed doctrine of our holy Father Grigor Lusaworich■, whereby he admonisheth and teacheth to depart and shrink back from all soul-destroying vain babbling and from erring doctrines: “Let us cease,” saith he, “from vain and idle disputation, and let us follow after the admonitions of the Holy Scriptures, of the Old and of this New [Covenant]; for ‘I am [He],’ saith God, ‘and there is none other that declareth righteousness; for in Him we live, and move, and have our being.’ Let us hearken unto Him who saveth us from all perils and translateth [us] into the kingdom of heaven And the nurture of the Gospel is ever necessary to instruct us in the orders of virtue, so that, tended by the graces of the Holy Spirit, we may in truth increase the fruits of righteousness with a pure heart and orthodox faith in God. And by the oversight of the providential love of God, let us ever be watchful and vigilant against the delusions of the slanderer” (Yachakhapatum, Discourse II). If these very writers of slander were trueborn sons of Lusaworich■ our holy Father Grigor, in whose name alone they boast, it were fitting for them to follow his luminous-pathed, sound, and orthodox doctrine; and furthermore, if they recognized him as the First-Hierarch and God-chosen High Priest of the Armenian nation, it behoved them to show, with steadfast and sincere love, their submission and filial devotion toward the Holy Mother See of ■jmiatsin and toward the lawful, elected Holy successors of his God-chosen great High Priesthood, even as the trueborn [sons] do show

EAP180-1-3-87_019R.jpg

NOTE

— 33 —

NOTE: — 33 —

TEXT

և անմոլար որդիք սրբոյ Մայր ըթոռոյն՝ խրատեալ 'ի բանից երանելի ըռաքելոյն Պօղոսի (Եբր. Ժգ. 17: Տիտ. գ. 8—11). զորս և մեզ իսկ ընթեռնուլ և 'ի միտ առնուլ պարտ և արժան է, և ապա պարծել Քրիստոնէական կրօնիւք: արհա Հարազատ որդիք սրբոյ | ուսաւորչի Հօրն մերոյ, և աշակերտեալք նորին սրբազան Յաջորդացն, ըստ նոցին ունին տալ պատասխանի՝ եթէ բանք ինչ լիցին յաղագս Քաղկեդոնի ժողովոյն: Տե՛ս՝ զհարզ գեղեցիկս գրէ սուրբն Գրիգոր Երանելի կաթողիկոսն 'ի պատասխանի խնդրոյ արքային Հռոմոնց Մանուէլի՝ ձայնակցութեամբ և ձեռագրութեամբ երջանիկ եպիսկոպոսաց ըռաքելական սուրբ եկեղեցոյս Հայոց, յորում՝ յետ ցուցանելոյ զերից Տիեզերական սուրբ ժողովոց զուղղափառ ձայնակցութիւնս՝ Հետևեցուցանէ այսպէս. «Գտանին և այլ ժողովոց կանոնադրութիւնք 'ի մէջ մեր և ընդունելի են՝ որք զանազան կարգս եկեղեցոյ Հաստատեցին և զպէսպէս Հերձուածս Հերքեցին, որպէս և ընկիրեայ ժողովն՝ 'ի Հերքումն | իկիանոսին ամբարշտութեան, որ 'ի զոհս կռոցն բռնադատէր զերիցունսն. կեսարեայն ընդդէմ՝ յուրից կանանց, և Նեոկեսարեայն՝ ընդդէմ՝ անխտիր պոռնկութեան, և Գանգրայն՝ ընդդէմ՝ Օստացոց Հերձուածոյն, և | աւողիկեայն՝ ընդդէմ՝ չորեքտասաներորդացն, և Սարդիկեայն՝ 'ի պէտս եկեղեցա- կան կարգաց: Յայս ուղղափառ ժողովոցս և որք սոցին Հանգոյն՝ ուսաք զՀաւատոյ դաւանութիւն, և 'ի նոցին կանոնադրութենէ՝ զգործոց պարկեշտութիւն և զմեղաց խտրութիւն և զեկեղեցական կարգաց վայելչութիւն. որոց և առաջնորդութեանն Հայրենի դաս- տիարակութեամբք՝ ուղեկից լինիմք, զգուշացեալք առ 'ի յո՛չ խո- տորել յաջ և ո՛չ յահեակ յարքունական պողոտայէն՝ զոր ցուցին մեզ: 1 ասն այսորիկ և Համարձակութեամբ նգովեմք զառ 'ի նոցա- նէ նգովեալ

Հերձուածողսն. զըրիոս՝ որ ո՛չ ասաց զՈրդի 'ի բնու- թենէ Հօր. զՄակեդոն՝ զի Հայհոյեաց զՀոգին սուրբ. զՊօղոս Շ ամշտացին, և զ'Նեստոր՝ նորին Հերձուածոյն նորոգիչ, որք մարդ դուզնաքեայ ասացին զըստուածն մեր՝ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, յարակցութեամբ և Հաճութեամբ շարայարեալ յըստուած, և ո՛չ անճառ և սքանչելի միաւորութեամբ: 'Նզովեմբ և զամբարիշտն Եւտիքէս, որ զմիութիւնն ըստուածութեան և մարմնոյն՝ շփոթմամբ դաւանէր, և ո՛չ յատկութեամբ 'ի Հայեցողութիւն բնութեանցն: Բնդունիմք իսկ և երգակցիմք սուրբ և ըստուածա-

...and the unerring sons of the Holy Mother See, admonished by the words of the blessed Apostle Paul (Heb. 13:17; Tit. 3:8–11)—which it is right and fitting for us also to read and comprehend, and only then boast in the Christian faith—behold, the true sons of our father the Holy Illuminator, and pupils of his holy Successors, are ready to give an answer in accordance with them, should any discourse arise concerning the Council of Chalcedon. See how beautifully the holy [and] blessed Catholicos Grigor writes, in reply to the inquiry of Manuel, Emperor of the Greeks, with the assent and signature of the blessed bishops of our holy Apostolic Church of Armenia, wherein, after demonstrating the orthodox harmony of the three Holy Ecumenical Councils, he concludes thus: “There are found among us, and accepted, the canons of other councils as well, which established various orders in the Church and refuted diverse heresies; such as the Council of Ancyra, for the refutation of the impiety of Licinius, who compelled the presbyters unto the sacrifices of idols; [the Council of] Caesarea, against voluptuous women; and [the Council of] Neocaesarea, against indiscriminate fornication; and [the Council of] Gangra, against the heresy of the Eustathians; and [the Council of] Laodicea, against the Quartodecimans; and [the Council of] Sardica, for the needs of ecclesiastical orders. From these orthodox councils and those like unto them, we learned the confession of faith; and from their canons, decency of conduct, the discrimination of sins, and the decorum of ecclesiastical orders. By their guidance and paternal instruction we journey on, taking heed to deviate neither to the right nor to the left from the royal highway which they have shown us. For this reason, we also boldly anathematize the heretics anathematized by

them: Arius, who denied the Son to be of the nature of the Father; Macedonius, because he blasphemed the Holy Spirit; Paul of Samosata, and Nestorius, the renewer of his heresy, who called our God, our Lord Jesus Christ, a mere man, conjoined to God by association and [divine] pleasure, and not by an ineffable and marvelous union. We also anathematize the impious Eutyches, who confessed the union of the Divinity and the Flesh by confusion, and not with the preservation of the property of the natures. We also accept and join in chanting with the holy and divine...

NOTE

5

NOTE: 5

EAP180-1-3-87_020L.jpg

NOTE

- 34 -

NOTE: - 34 -

TEXT

զգեաց Հարցն, որք այսոցիկ Հերձուածոցս մահու չափ ճգնեալ
Հակառակ կացին, և զուղղափառ Հաւատ ըստուածաշունչ վար-
դապետութեամբն իրեանց գրով ետուն մեզ. զորս առեալ ընկա-
լաք, և միշտ ընթերցմամբ 'ի նոցին աշակերտութիւն փութամբ
գտանիլ անմոլար (ՐնՀան. երես 114): Յիշեսցուք աստանօր
զնամակն երանելի կաթողիկոսին մերոյ 9 արքարիայի առաջնոյ,
զոր գրեաց նա առ Փոտ անուն Յունաց Պատրիարզն կոստանդ-
նուպօլսոյ, որ էր կարի փառասէր: Սա առաւել նեղէր զազգս մեր՝
որք կային յիշխանութեան Յունաց, առ 'ի Հաճելի կացուցանել
զանձն իւր առաջի ջատագովչաց ժողովոյն Քաղկեդոնի. վասն ո-
րոյ զազգն մեր անուանէր նախատական բանիւ
Ծանծալիկեանս. առ որ գրեաց թուղթ նախայիշեալ
կաթողիկոսն մեր, և յետ բազում՝ բանից ասէ «Զեմբ մեք (Հայքս)
աշակերտք Յակովբայ Ծանծա- լոսի, յորմէ Յակովբիկքն

անուանին, և ո՛չ Յովհաննէայ ըղի- կառնացոյ. և ո՛չ Պետրոսի (Թափչի կամ՝ կնափեցոյ), և ո՛չ Եստիքեա, այլ՝ սրբոյն Գրիգորի 1 ուսատըրչի», և այլն, որպէս գրեն արժանահաւատ պատմիչք՝ 1 արդան և կիրակոս: պաքէն, բարեմիտ ընթերցող, 'ի միտ առե՛ր զսխալանսն ան- Հեթեթ գրութեան նոցին. մատիցոյք ապա 'ի միւս երկղիմի բա- նիցն 'ի զննութիւն:

...of the [holy] Fathers, who strove even unto death in opposing these heresies, and by their divinely-inspired teaching bequeathed to us in writing the orthodox faith; which [writings] we took and received, and by constant reading [thereof] hasten to be found unerrant disciples unto them (*General [Epistle]*, p. 114). Let us mention here the letter of our blessed Catholicos Zakaria the First, which he wrote to the Patriarch of Constantinople of the Greeks, Phot [Photius] by name, who was exceedingly vainglorious. He greatly vexed those of our nation who were under the dominion of the Greeks, in order to render himself pleasing before the champions of the Council of Chalcedon; on which account he called our nation, with abusive speech, *Tsandzalikeans* [Jacobites]. Whereupon our aforementioned Catholicos wrote an epistle to him, and after many words, saith: "We (Armenians) are not disciples of Yakovb Tsandzalos [Jacob Baradaeus], from whom the Jacobites are named, nor of Yulianos of Halikarnassos [Julian of Halicarnassus], nor of Petros (the Fuller [Gnapheus]), nor of Ewtik [Eutyches], but of Saint Grigor the Illuminator," and so forth, as the trustworthy historians Vardan and Kirakos write. Indeed, fair-minded reader, take note of the errors of their absurd writings; let us proceed then to the examination of their other equivocal words.

HEAD

ԲԱՆ Ե.

DISCOURSE V.

TEXT

ըստանօր անմտաբար Համարձակեալ են կեղծուպատիր բանիւ ծածկել զյայտնի ճշմարտութիւնն Հաւատոյ՝ երկղիմի յօդելով բանս՝ իբրև յոճ երկսայրարանութեան. զի գրեն ('ի Յօդ. Բ)

այսպէս «Հաւատամք գոլ 'ի Քրիստոս երկուս կատարեալ բնութիւնս, այս է՝ ըստուածային և մարդկային, ըստ ուղիղ դասանութեան մեր սրբազան Ներսիսի Շնորհալոյն՝ որ ասէ. «Մերով բնութեամբս մեռանի, ըստուած անմահ խոստովանի»:

...of the [holy] Fathers, who strove even unto death in opposing these heresies, and by their divinely-inspired teaching bequeathed to us in writing the orthodox faith; which [writings] we took and received, and by constant reading [thereof] hasten to be found unerrant disciples unto them (*General [Epistle]*, p. 114). Let us mention here the letter of our blessed Catholicos Zakaria the First, which he wrote to the Patriarch of Constantinople of the Greeks, Phot [Photius] by name, who was exceedingly vainglorious. He greatly vexed those of our nation who were under the dominion of the Greeks, in order to render himself pleasing before the champions of the Council of Chalcedon; on which account he called our nation, with abusive speech, *Tsandzalikeans* [Jacobites]. Whereupon our aforementioned Catholicos wrote an epistle to him, and after many words, saith: "We (Armenians) are not disciples of Yakovb Tsandzalos [Jacob Baradaeus], from whom the Jacobites are named, nor of Yulianos of Halikarnassos [Julian of Halicarnassus], nor of Petros (the Fuller [Gnapheus]), nor of Ewtik[us] [Eutyches], but of Saint Grigor the Illuminator," and so forth, as the trustworthy historians Vardan and Kirakos write. Indeed, fair-minded reader, take note of the errors of their absurd writings; let us proceed then to the examination of their other equivocal words.

EAP180-1-3-87_020R.jpg

NOTE

— 35 —

NOTE: — 35 —

TEXT

Տեսանէ՞ք, բարեմիտ ուղղափառ ընթերցողք, զիարդ յանդըգնին սոքա յարմարել ըստ մոլար մտաց իւրեանց զբանն ողջամիտ վարդապետութեան սրբոյն Ներսիսի շնորհալի Հայրապետին մէ- րոյ. և այն՝ զամբողջ տան միոյ զպարբերութիւնն 'ի բաց առեալ՝ զմի մասն միայն գրեն՝ իբրև

վկայութիւն խաբէպատիր դասանու- թեան իւրեանց. քան զի նոյն Շնորհալոյն ամբողջ բանն է այս «Քարոզի 'ի սքանչելեաց Աստուած մարմնով վասն իմ' խաչեալ, մերով բնութեամբս մեռանի, Աստուած անմահ խոստովանի. կրկնավտակ կողէն աղբերքք եկեղեցի իւր Հաստատի. ջրովն մաքրի, զարիւնն ըմպէ, զՈրդի ընդ Հօր փառաւորէ»: Հրաշալի բանիւք ողջամիտ վարդապետութեան շնորհալի սուրբ Հայրապետն մեր՝ ո՛չ թէ կամէր Հաստատել զորոշ ճանաչումն երկուց բնութեանց 'ի Քրիստոս, այլ մանաւանդ մերժել և Հերքել փութայր զաղանդ- սըն պղծոյն Նեստորի և Ժանտին Եւտիքեայ. վասն զի մոլորեալն Նեստոր ցնդաբանէր զՔրիստոսէ. այլ որդի ասելով շնորհօք 'ի Մարիամայ, և այլ որդի 'ի Հօրէ յառաջ. որպէս զի լինել երկուս որդիս, որով երրորդութիւնն լինէր չորրորդութիւն, և զսուրբ Կոյսն Աստուածածին՝ անուանէր մարդածին . վասն որոյ սուրբ Հարք գումարեալ 'ի սուրբ Ժողովն Եփեսոսի Հերքեցին նզովիւք զպիղ- ծըն Նեստոր և զաղանդն նորին դիւական, խոստովանելով զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս՝ մի որդի Աստուծոյ, և Աստո-ածածին՝ զամենասուրբ Կոյսն Մարիամ: (Տե՛ս առ Խորենաց. գիրք Գ. գլ. կա): Եւ սուրբն Ներսէս շնորհալի Հայրապետն մեր գրէ 'ի թուղ- թըն՝ որ առ քահանայս Յամայք նահանգին. «Նեստոր և Հա- մախոհք իւր՝ յերկուս որդիս և յերկուս բնութիւնս բաժանեցին զմի Քրիստոսն, և տաճար բանին Աստուծոյ ասացին զմարմինն՝ որպէս զմի 'ի Հոգեկիր արանց. և զնոյն քակեալ չարչարանօքն և մահուամբ, և ո՛չ Աստուծոյ ասացեալ խաչ և մահ՝ որով փրկու- թիւն, այլ՝ լոկ մարդոյ»: Գրէ դարձեալ նոյն սուրբ Հայրապե- տըն մեր «Յամօթ լիցի Նեստորիոս և նմանք նորին, որք միանգամ՝ մարդածին ասացին զՄարիամ, և ո՛չ Աստուածածին» ('ի մեկն. Բարձ): Եւ դարձեալ ('ի

թղ. Յամ.)». «Եւտիքէս ընդդէմ՝ նմին (այսինքն՝ Նեստորի) մի բնութիւն ասաց՝ ո՛չ միաւորութեամբ, այլ՝ շփոթմամբ և այլայլութեամբ, այսինքն թէ՛ Բանն Աստուած ձև և նմանութիւն միայն էառ ՚ի սրբոյ կուսէն, և ո՛չ ճշմարտապէս մարդ եղև»: Գրէ և ՚ի բանս Հաւատոյ չափաբերական բանիւք այսպէս.

Do you see, fair-minded orthodox readers, how daringly these [men] conform according to their own errant mind the word of the sound doctrine of our holy Patriarch, Ners[■]s the Graceful? And this: having removed the period of an entire stanza, they write only a single part as a testimony for their deceitful confession. For the entire word of the same Graceful [Patriarch] is this: “He is proclaimed through miracles, God crucified in the flesh for my sake; by our nature He dies, [yet] is confessed [as] immortal God. By the double-streaming fountain from [His] side His church is established; with the water it is cleansed, the blood it drinks, and glorifies the Son with the Father.” With wondrous words of sound doctrine, our graceful holy Patriarch did not intend to establish a distinct recognition of two natures in Christ, but rather hastened to reject and refute the sects of the vile Nestorius and the pernicious Eutyches. For the errant Nestorius raved concerning Christ, calling [Him] one Son by grace from Mary, and another Son from the Father beforehand; so that there were two Sons—whereby the Trinity became a Quaternity—and the holy Virgin *Theotokos* [Mother of God] he called *anthropotokos* [mother of man]. Wherefore the holy Fathers, assembled in the holy Council of Ephesus, refuted with anathemas the vile Nestorius and his demonic sect, confessing our Lord Jesus Christ [as] one Son of God, and the all-holy Virgin Mary [as] *Theotokos*. (See in Khorenats‘i, Book III, ch. 61). And our holy Patriarch, Ners[■]s the Graceful, writes in the epistle which is to the priests of the province of Yamayk‘: “Nestorius and his partisans divided the one Christ into two sons and two natures, and called the flesh a temple of the Word of God as [though it were that] of one of the spirit-bearing men; and [they held] the same to be dissolved by the sufferings and death, and did not ascribe to God the cross and death whereby [there is] salvation, but to a mere man.” Again, our same holy Patriarch writes: “Put to shame be Nestorius and those like unto him, who once called Mary *anthropotokos* and not *Theotokos*” (in the *Commentary on the Elevation*). And again (in the *Epistle to Yamayk‘*): “Eutyches, against

the same (that is, Nestorius), asserted one nature not by union, but by confusion and alteration; that is to say, that the Word God took only a form and semblance from the holy Virgin, and did not truly become man.” He writes also in the words of faith in metered discourse thus:

EAP180-1-3-87_021L.jpg

NOTE

- 36 -

NOTE: - 36 -

TEXT

Րանն անմարմին՝ ըստ էութեան՝ եղև մարմին՝ ճշմարտութեամբ,
Օ իւրն պահեալ անյեղապէս, Եւ զիմա առեալ ստուգապէս : Նոր
այս խառնումն սքանչելի, Աստուած և մարդ բնութեամբ խառնի,
Ո՛չ էութիւնն փոփոխի, Եւ ո՛չ ձևով կերպարանի, Որպէս ասաց
Ժանտն Ետիքէս, Թէ ո՛չ մարմին առ իսկապէս . Այլ առ աչօք անց
ընդ կուսին՝ Խողողակի նմանապէս » : Ապա շփոթիչ մտաց և
խարդախ դիտաւորութեան էր այն՝ զոր գրեալ էին եթէ «
Հաւատամք զոյ՝ ի Քրիստոս երկուս բնութիւ- նըս, այսինքն՝
Աստուածային և մարդկային » : Ահա Նեստո- րական
մոլորութեան Համեմատ դրութիւն բանից, ըստ որում՝ մի- այն
ասէ զոյ՝ ի Քրիստոս երկուս բնութիւնս, և ո՛չ յարդարէ զայն՝
բացայայտիչ ճշմարտութեամբ ուղղափառ դաւանութեան
բանից, անշփոթ և անբաժանելի միաւորութիւն: Ուրեմն
երկբայական և կասկածելի էր յառաջ բերեալն ՚ի նոցունց . որք
առ ՚ի ծածկել զխարդախութիւնս իրեանց՝ զբան Շ նորհալոյն
պատրուակ բա- նից իրեանց առեալ՝ կամին զպարզամիտս ՚ի
մարդկանէ ածել ՚ի Հաւանութիւն: Արդ՝ եթէ դիտաւորութիւն
դաւանութեան իւ- րեանց էր ողջամիտ՝ ըստ Աւետարանական և
Առաքելական ճշ- մարտութեան, ըստ ուղղափառ
վարդապետութեանց նախնի Աս- տուածարեալ Հարց սրբոց,

ապաքէն յայտնի Հետևէին սրբոյն Ներսիսի Շնորհալի
Հայրապետին մերոյ, որ բարեպաշտական Հոգով պարգապէս
խոստովանի այսպէս. «Այլ մեք Հաւատամք այսպէս, եթէ
Աստուածն Րան՝ որ 'ի Հօրէ ծնեալ յառաջ քան զամենայն
յաւիտեանս, անտեսանելին և անչարչարելին և անմահն՝ էառ
զմեր բնութիւնս կատարելապէս 'ի կուսէն և միացոյց ընդ իւր
Աստուածային բնութեան . անտեսանելին ըստ
Աստուածութեանն՝ (եղև) տեսանելի ըստ մարդկային
բնութեանս, և անշօշափելին՝ շօշափելի, և անչարչարելին և
անմահն ըստ Աստուածային բնութեանն՝ չարչարեալ և մեռեալ
մերով բնութեամբս, ո՛չ բաժան- մամբ՝ որպէս թէ ոմն չարչարելի,
և ոմն անչարչարելի, ոմն ան-

The Word, incorporeal according to [His] essence, Became flesh in truth,
Preserving His own [nature] unalterably, And truly taking mine. This new,
wondrous commingling: God and man are joined by nature, Neither is the
essence changed, Nor is it fashioned merely in appearance, As the pestilent
Eutyches asserted, That He did not truly take flesh, But [merely] passed before
the eyes through the Virgin, In the manner of a channel. It was, therefore, of a
confusing mind and deceitful intention that they had written: "We believe that
there are two natures in Christ, that is, Divine and human." Behold, a phrasing
of words consonant with the Nestorian error, inasmuch as it only states that
there are two natures in Christ, and does not frame it with the explanatory truth
of orthodox confession, [namely,] an unconfused and indivisible union.

Therefore, that which was brought forward by them was dubious and
suspicious; who, in order to conceal their deceit, taking the word of Shnorhali
as a pretext for their own words, desire to lead the simple-minded among men
into agreement. Now, if the intention of their confession were
sound—according to Evangelical and Apostolic truth, [and] according to the
orthodox teachings of the ancient God-bearing holy Fathers—they would
surely have followed openly our Holy Patriarch Nersis Shnorhali, who, in a
pious spirit, confesses plainly thus: "But we believe thus: that God the Word,
Who was begotten of the Father before all ages, the Invisible, the Impassible,

and the Immortal, took our nature completely from the Virgin and united [it] with His Divine nature; the Invisible according to [His] Godhead [became] visible according to our human nature, and the Intangible [became] tangible, and the Impassible and Immortal according to [His] Divine nature suffered and died in our nature; not by division, as though one [person were] passible and another impassible, one..."

EAP180-1-3-87_021R.jpg

NOTE

- 37 -

NOTE: - 37 -

TEXT

մահ, և ուն մեռեալ. այլ որ չարչարեալ և մեռեալ՝ մարդկային առեալ բնութեամբ, նոյն չարչարելի և անմահ Աստուածային իւրով բնութեամբ: Վ ասն այսորիկ և արին Աստուծոյ ասի և չարչարանք և մահ, և Աստուած խաչեալ. զորս ոչ առանձինն բնութեանըն Աստուծոյ տամբ, այլ՝ անճառ միաւորութեան», (Ի թղթ. առ Մանուէլ կայսր): Եւ եթէ զրարանողքն այնոքիկ Լուսաւոր- չեանք էին, և ոչ մոլորամիտք, պարտ և արժան էր նոցա Հետեւ- լիլ գոնէ ուղղափառ վարդապետութեան սրբոյ Հօրն մերոյ Գրի- գորի Լուսաւորչի. որ գրէ «Քանզի միացաւ 'ի մարմնի բնութեամբ. և խառնեաց զմարմինն ընդ իւր Աստուածութեան: Որք Հաւատացին 'ի նա՝ վայելեցեն յանպատում՝ Բարիսն, և որք յայսրց Հաւատոց վրիպեցան՝ զանկոխ և զանխուլ գնացին, և զարտողի անկան, և խրամատեցին անձանց իւրեանց ցանկս անկար- կատս, և զբազումս 'ի Հաւատոցն ճշմարտութենէ թիրեցին . . . Միայն զայս ճշմարիտ Հաւատս ունիմք 'ի սուրբ գրոց և յօրինաց Եկեղեցւոյ՝ առաջնորդ կենաց ճանապարհի առ Աստուած, և 'ի սուրբ գիրս վարդապետութեան Հաւատովքս: Եւ մի խոտորիք 'ի կարգաց իմաստութեան, մի յաջ և մի յահեակ (յԱզաթանգ . տպեալ 'ի Պօլիս երես 160—164): Սոցին նման գրէ

(‘ի թուղթն որ առ Սեկունդոս) սուրբն Կիրեղ եպիսկոպոսապետն Աղեքսանդ- բիոյ « Զ ձայնս՝ որք յԱւետարանական և յԱռաքելական քարո- զութիւնսն յաղագս Քրիստոսի են՝ ‘ի բաց որոշէ, և ասէ, թէ են ինչ՝ զորս պարտ է պատշաճել մարդոյն, այսինքն՝ զմարդկայինսն, և ե՛ն՝ զորս վայել է միայնոյ Բանին, յայտ է՝ զի զԱստուածավայ- ելուչսն, և վասն զի ‘ի բաց զատանէ ըստ բազում՝ իրի, և ըստ մասին դնէ որպէս մարդ առանձնապէս, զոր ‘ի սրբոյ կուսէն ծնեալ, և սոյնպէս առանձնապէս և ըստ մասին՝ որդի, զոր յԱստուծոյ Հօրէ Բանն, իսկ զսուրբ կոյսն ոչ Աստուածածին լինել ասէն, այլ՝ մար- դածին յաւէտ: Իսկ մեք ոչ այսպէս գոլ զայս ունիմք, այլ՝ այս- պէս ուսաք ‘ի սրբոց Հարց. Մի Քրիստոս և Որդի և Տէր խոս- տովանել, այսինքն զոր յԱստուծոյ Հօրէ Բանն ծնեալ ‘ի նմանէ նախ քան զյաւիտեանս Աստուածավայելչապէս և անճառաբար, իսկ ‘ի յետին Ժամանակս յաւիտենից զնոյն ինքն վասն մեր ծնեալ ըստ մարմնոյ ‘ի սրբոյ կուսէն, վասն զի Աստուած գոլով մարմնացեալ և մարդացեալ՝ ծնաւ. վասն այսորիկ և Աստուածածին անուա- նեմք զծնողն նորա»: Գրէ և սուրբն Աթանաս (‘ի ճառին մար- ...death, and one who died; but He who suffered and died having assumed a human nature, is the very same who [is] impassible and immortal by His own Divine nature. For this reason is it also spoken of as the blood of God, and the sufferings and death, and God crucified; which things we ascribe not to the solitary Divine nature, but to the ineffable union” (*In the Letter to the Emperor Manuel*). And if those slanderers were [true] followers of the Illuminator, and not errant in mind, it had been right and meet for them to follow at least the orthodox doctrine of our holy Father Gregory the Illuminator, who writeth: “For He was united in the flesh by nature, and mingled the flesh with His Godhead. Whosoever have believed in Him shall enjoy the ineffable good things; and whosoever have deviated from this faith have walked [paths] untrodden and pathless, and have fallen into error, and have dug out for themselves patched-up ditches, and have perverted many

from the truth of the faith... Only this true faith have we from the Holy Scriptures and from the laws of the Church, [as a] guide upon the way of life unto God, and in the holy writings of the doctrine through this faith. And swerve ye not from the order of wisdom, neither to the right nor to the left” (*In Agathangelos, printed in Polis, pp. 160–164*). In like manner writeth the holy Cyril, Chief-Bishop of Alexandria (*in the Letter unto Secundus*): “[He] separateth the voices which in the Evangelical and Apostolical preaching pertain unto Christ, and saith that there are some which ought to be applied to the man, that is, the human things, and there are [some] which are meet for the Word alone, manifestly the God-befitting things; and because he separateth [them] according to diverse aspects, and setteth down as it were separately a man in part, who was born of the holy Virgin, and likewise separately and in part the Son, who [is] the Word from God the Father; and they say that the holy Virgin is not the *Theotokos* [Mother of God], but rather the mother of a man. But we hold this not to be so, but have thus learned from the Holy Fathers: to confess One Christ, and Son, and Lord; that is, the Word born of God the Father before the ages, God-befittingly and ineffably; and in these last times of the ages the very same born for our sake according to the flesh from the holy Virgin, forasmuch as being God He was born incarnate and become man; wherefore we also name His bearer the *Theotokos*.” Writeth also the holy Athanasius (*in the Discourse on the Incarnation*...).

EAP180-1-3-87_022L.jpg

NOTE

- 38 -

[Page] 38

TEXT

ղեղութե Բրիստոսի) «Խոստովանիմ՝ զնա որդի Աստուծոյ և Ած ըստ Հոգւոյ, և որդի մարդոյ ըստ մարմնոյ, ո՛չ երկուս բնութիւնս՝ զմի որդին, մի՞նն երկրպագելի, և միւսն աներկրպագելի, այլ՝ մի բնութիւն Բանին Այ մարմնացելոյ» : Նոյն 'ի գովեստ Աստուածամօր կուսին. «Մի է տէր մեր և փրկիչ Յիսուս Բրիստոս՝ միով բնութեամբ եղեալ 'ի կուսէն . . . ո՛չ ուրանամ՝ զբնութիւնն, և ո՛չ

բաժանեմ՝ զմիաւորութիւնն: Եւս և ՅովՀան Ոսկեբերան ('ի մեկն .
թղթ. Պօղոսի առ Փիլիպ.) «Մի՛ շփոթեսցուք, և մի՛ անջրպետ 'ի
մէջ արկցուք. վասն զի միութիւն խոստովանիմ, և ո՛չ քայքայու-
թիւն ինչ կամ՝ լուծումն այս բնութեան յայն, կամ՝ այնր՝ յայս, այլ
միացեալ ասեմ՝ և մի լեալ » : Սոյնպէս և ՅովՀան Իմաստասէր ('ի
ճառն ընդդէմ՝ Երևութականաց) գրէ այսպէս «Ո՛չ եթէ զեր- կուցն
ասելով՝ Հրաժարէին ասել զմին, և կամ՝ զսորին Հակառա- կըն՝
զմին խոստովանելով՝ յամառէին յերկուցն գալ խոստովանու-
թիւն՝ այլ՝ Համարձակաբար երկոքումբքս այսոքիւք Բարեփառու-
թեան դամպարօք փայլեալք պայծառանային, երկուս՝ ըստ բնու-
թեան, և մի՛ ըստ միաւորութեան զՔրիստոս քարոզելով» : Եւս և
հրեշտակակրօն սուրբ վարդապետն մեր Գրիգոր Նարեկացի գրէ
'ի բանս, որ առ սուրբ Երրորդութիւն այսօրինակ բանիւ. «Մի
որդի Հօրն միայնոյ, և միածին անդրանիկ՝ Աստուածամայր տի-
րածին կուսին, արարիչն՝ յեղանակումն մարդ ելով ճշմարիտ ըս-
կգբնածին. աՀա ո՛չ զկնի եղելոց երկրաստեղծիցս նմանութեան,
այլ նոր և չքնաղ, թագաւորաց վեՀափառ, որ ո՛չ ցուցաւ 'ի դա-
րըս, և ո՛չ գոյացաւ 'ի ժամանակս, անդրանիկ՝ ըստ սաղմոսողին,
քան զամենայն թագաւորս երկրի. անապական խառնութեամբ՝
կերպացեալ զմերս 'ի մարմնի, ըստ օրինի Հոգւոյ ընդ մարմնոյ, և
ոսկւոյ ընդ Հրոյ, և կամ՝ յայտնապէս իսկ ասել՝ լուսոյ ընդ օդոյ .
ո՛չ փոփոխեալ և ո՛չ անջատեալ » ('ի Նար. գլ. 15) : ԱՀա այս
ամենայն վերոյգրեալ ողջամիտ և ուղղափառ դաւա- նութիւն
Հաւատոյ նախնի Աստուածաբեալ Հարց սրբոց ճի՛շդ
Համեմատի Աւետարանական և Առաքելական յայտնի
ճշմարտու- թեան բանից «Եւ բանն մարմին եղև և բնակեցաւ 'ի
մեզ, և տե- սաք զփառս նորա, զփառս իբրև զՄիածնի առ 'ի Հօրէ
լի շնոր- Հօք և ճշմարտութեամբ (Յով. ա. 14) : Որ էրն 'ի սկզբանէ,

զոր- մէ լուաքն, որում՝ ականատեսն իսկ եղաք, ընդ որ
Հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին 'ի վերայ բանին կենաց, և
կեանքն յայտնե-

[...of the incarnation of Christ:] "I confess Him [to be] Son of God and God according to the Spirit, and Son of Man according to the flesh; not two natures in the one Son—the one adorable and the other unadorable—but one nature of the incarnate Word of God." The same [author], in praise of the Virgin Mother of God: "One is our Lord and Savior Jesus Christ, who became [incarnate] from the Virgin with one nature... I do not deny the nature, nor do I divide the union." Furthermore, Yovhan Oskeberan (in [his] *Commentary on the Epistle of Paul to the Philippians* [writes]): "Let us not confuse, nor let us introduce a division between [them]; for I confess a union, and not any destruction or dissolution of this nature into that, or of that [nature] into this, but I say [they are] united and become one." Likewise, Yovhan Imastas■r (in [his] *Discourse Against the Phantasiasts*) writes thus: "It was not that by asserting the two they refused to assert the one, or conversely, by confessing the one they stubbornly resisted coming to the confession of the two; but rather, shining forth boldly with both of these lamps of orthodox glory, they were made radiant, preaching Christ [as] two according to nature, and one according to union." Furthermore, our angel-like holy *vardapet* Grigor Narekats■i writes in [his] words concerning the Holy Trinity in this manner of speech: "The one Son of the only Father, and the only-begotten firstborn of the Virgin Mother of God, who bore the Lord; the Creator, being truly primordial, by a transformation became man; behold, not after the likeness of us earth-created beings who came to be, but [as something] new and wondrous, majestic among kings, who was not shown forth in the ages, and did not come into existence in times; the firstborn, according to the Psalmist, above all the kings of the earth; by an incorruptible commingling having formed our [nature] in the flesh, after the manner of the soul with the body, and of gold with fire, or to speak even more plainly, of light with air; neither changed nor separated" (in *Narek*, chapter 37). Behold, all of this above-written sound and orthodox confession of faith of the ancient God-inspired Holy Fathers corresponds precisely to the words of evident Evangelical and Apostolic truth: "And the Word became flesh and dwelt among us, and we beheld His glory, glory as of the Only Begotten

from the Father, full of grace and truth" (John 1:14); "[That] which was from the beginning, which we have heard, which we have seen with our own eyes, which we looked upon and our hands handled, concerning the Word of life—and the life was manifested..."

EAP180-1-3-87_022R.jpg

NOTE

— 39 —

NOTE: — 39 —

TEXT

ցան . և տեսաք, և վկայեմք, և պատմեմք ձեզ զյաւիտենական կենացն, որ էրն առ Հօր՝ և երևեցաւ մեզ » (Յով. ա. կաթող. ա. 1. 2): « Օ այն խորհեցի իւրաքանչիւր ոք ՚ի ձէնջ, որ և ՚ի Քրիս- տոս Յիսուս. որ ՚ի կերպարանս ըստուծոյ է, ո՛չ ինչ յափշտա- կութիւն Համարեցաւ զլինելն Հաւասար ըստուծոյ. այլ զանձն ունայնացոյց՝ զկերպարանս ծառայի առեալ, ՚ի նմանութիւն մարդ- կան եղեալ, և կերպարանօք գտեալ իբրև զմարդ. խոնարհեցոյց զանձն, լեալ Հնազանդ մահու չափ, և մահու խաչի (Փիլիպ. բ. 5—8): Քանզի ոչ եթէ պաճուճեալ ինչ առասպելեաց զՀետ եր- թեալ ցուցաք ձեզ զՏեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի զգօրու- թիւն և զգալուստն, այլ մեզէն եղեալ ականատեսք նորա մեծու- թեանն (բ. Պետրոս. ա. 16): Ահա ուղղափառ դաւանութիւն Հաւատոյ ճշմարտութեան անմոլար Հարազատ որդոց Հայաստանեայց ըռաքելական կա- թողիկէ սուրբ Եկեղեցւոյ, որ յայտնեցաւ աստանօր և Հաստա- տեցաւ վկայութեամբք նախնի ըստուածարեալ սուրբ Հարց: Ու- թեմն թո՛ղ պատկառեալ Համոզեցին զրաբանողքն, և մի՛ կամակոր մտօք յամառեալ՝ անզեղջ մնասցեն: Բայց մեք փութասցո՛ւք զնո- ցին ցնորեալ մտաց զայլոց ևս ընդունայն գաղափարացն տալ ըզ- ցրումն:

Behold, herein shall their mind-deceiving slander become manifest unto all studious readers, in that, by drawing over their faces the celebrable name of our holy Father Grigor Lusaworich■ as a mask, they strive to cloak and conceal the error-visaged aspect of their inner counsels; and according to the word of the Apostle concerning those strayed from the truth (Tit. 1:16), “they profess [only] in word to know the truth, but by the works of vice and error they deny it; being abominable and disobedient, and unto every good work reprobate.” But it is the Lord’s own undeniable decree: “For there is nothing covered, that shall not be revealed; and hid, that shall not [be known].”

HEAD

ԲԱՆ Զ.

DISCOURSE VI.

TEXT

ԱՀա աստանօր մտախաբ զրախօսութիւն նոցին ունի յայտնի լինել ամենից ընթերցասիրաց այնու՝ զի զսրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի զանունն տօնելի՝ իբրև զղիմակ ձգելով զերեսօք իւրեանց, պատրուակել և թագուցանել նկրտին զներքին խորհրդոց իւրեանց զմոլորադէմ՝ տեսութիւն, և ըստ ըռաքելոյն բանի որ առ մոլորեալս ՚ի ճշմարտութենէ (Տիտ. ա. 16), «միայն բա- նիւ խոստանան գիտել զճշմարտութիւն, և գործովք մոլութեան և մոլորութեան ուրանան. պիղծք և անհաւանք, և յամենայն գործս բարեաց անպիտանք»: Բայց Տէրունական անժխտելի վճիռ է, « Օ ի ոչինչ է ծածուկ՝ որ ո՛չ յայտնեսցի, և գաղտնի՝ որ ո՛չ

... [was manifested]; and we have seen, and bear witness, and proclaim unto you that eternal life, which was with the Father, and was manifested unto us" (I Cath. Ep. of [Hovh.] i. 1, 2). "Let this mind be in each of you, which was also in Christ Jesus: who, being in the form of God, thought it not robbery to be equal with God; but made Himself of no reputation, taking the form of a servant, being made in the likeness of men, and being found in fashion as a man; He humbled Himself, becoming obedient unto death, even the death of

the cross" (Philip. ii. 5–8). "For we have not followed cunningly devised fables when we made known unto you the power and coming of our Lord Jesus Christ, but were eyewitnesses of His majesty" (II Peter i. 16). Behold the orthodox confession of the truth of the faith of the unerring, true-born sons of the Holy Apostolic Catholic Church of the Armenians, which hath been revealed here and confirmed by the testimonies of the ancient, God-inspired Holy Fathers. Let the calumniators, therefore, be put to shame and persuaded, and let them not, persisting with a stubborn mind, remain impenitent. But let us hasten to disperse also the other vain notions of their raving minds.

EAP180-1-3-87_023L.jpg

NOTE

— 40 —

NOTE: — 40 —

TEXT

ծանիցի, եթէ որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ» (Մատ. ժ. 26: Մարկ. դ. 23): Սոքա միայն բանիւ պանծան յանուն սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի՝ անուանելով զինքեանս Լոսա-որչական Հայք, որ է ասել՝ Հետևողք սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի ուղղափառ վարդապետութեան: Բայց դու տե՛ս աստանօր՝ թէ զիա՛րդ Հերքեն և մերժեն զողջամիտ Աւետարանական և Առաքելական ըզ- վարդապետութիւն նորին իսկ մեծի Քահանայապետին մերոյ և սըր- բոյ Հօր Գրիգորի Լուսաւորչի՝ գրելով ('ի Յօդ. Գ). այսպէս. «Ընծայեմք զկատարեալ Հաւատս 'ի վարդապետութիւն քաւա թանի, ըստ որոյ երգէ եկեղեցի սուրբ «Հուր շիջանի խաւար մերժի . . . զի թողութիւն մեղաց լինի»: Ընդդէմ է այս խոստովանու- թիւն բանից և ըստ ամենայնի Հակառակ լուսաւոր ուղղափառ և ճշմարիտ վարդապետութեան սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի. վասն զի նա ինքն Լուսատուն Հոգւոց մերոց՝ կայան+ անուանէ զվայրն գայն, ուր կան Հոգիք յանցաւոր մեղաւորաց. որպէս գրէ «Եւ այս ամենայն սպառնալիք

յանցաւորաց՝ յոյժ 'ի տրտմութեան ունին զՀոգիս մեղաւորաց 'ի կայանսն» (Յաճախ. ճառ Ժե): Յայսմ՝ կայանի եղեալ ներելի մեղօք և զկատարեալ խոստովանու- թեան և ապաշխարութեան զմիջոցս և զԺամանակս կորուսանող ննջեցելոց Հոգիքն՝ սուրբ և Հաշտարար անմահ պատարագի փրկ- կագործ շնորհին գտանեն զմեղաց իւրեանց զթողութիւն, և լի- նին արքայութեանն փառաց ժառանգորդ ընդ սուրբս ամենայն: Առ այս՝ գրէ սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ. «Եւ 'ի մատուցա- նելն զահաւոր զսարսափելի և զփրկական խորհուրդն՝ յիշէ անդ զմարդասիրութեան նորա զերախտիսն, և խնդրէ ջերմեռանդն ար- տասուօք զքաւութիւն կենդանեաց և մեռելոց, և այնու զխնդրե- լին» (Յաճախ. ճառ Ժդ): Նախ քան զգրելն սոցին զայն մտա- խաբ ունայնաբանութիւնս՝ պարտ էր նոցա աշակերտիլ և ուսա- նիլ ևս 'ի Ներսիսէ Լամբրոնացոյ՝ 'ի սրբազան Արք Եպիսկո- պոսէն Տարսոնի Կիլիկեցոց, որ Համաձայն սուրբ գրոց և բանից մեծի Հայրապետին մերոյ սրբոյն Գրիգորի՝ գրէ այսպէս ('ի մեկ- նութեան խորհրդոյ և սրբոյ Պատարագին). «Ուստի և Հանգիստ խնդրէ նոցա 'ի բարերարէն Աստուծոյ ընդ սուրբսն. քանզի որ- պէս ցուցեալ է բազում՝ անգամ, որիշ 'ի միմեանց է կայարան Հոգւոց մեռելոցն, և ևս յայտնի է 'ի Ղազարու և Մեծատան առակէն» (տիպ Երուսաղէմայ՝ երես 126):

[...let it] be known, “If any man have ears to hear, let him hear” (Matt. 10:26; Mark 4:23). These [men] boast in words alone in the name of our holy Father Grigor Lusaworich՝, calling themselves Lusaworch՝akan Armenians, which is to say: followers of the orthodox doctrine of Saint Grigor Lusaworich՝. But behold here how they refute and reject the sound, Evangelical, and Apostolic doctrine of that very great High Priest of ours and holy Father Grigor Lusaworich՝, writing (in Art. 3) thus: “We offer full faith in the doctrine of purgatory, according to which the holy Church singeth: ‘The fire is quenched, darkness is repelled... that there may be remission of sins.’” This confession of

words is contrary, and in every respect opposed, to the luminous, orthodox, and true doctrine of our holy Father Grigor; for he himself, the Illuminator of our souls, calleth that place an *abode* [kayan], where the souls of transgressing sinners abide. As he writeth: “And all these threats against transgressors keep the souls of sinners in great sorrow in the abodes” (Yachakhapatum, Discourse 15). Being in this abode with venial sins, and having lost the means and time of complete confession and penance, the souls of the deceased find remission of their sins through the redemptive grace of the holy and propitiatory immortal Sacrifice [Patarag], and become inheritors of the glory of the Kingdom with all the saints. Unto this, Saint Grigor Lusaworich’ writeth: “And in offering the awful, dreadful, and saving Mystery, he there remembereth the benefits of His love for mankind, and with fervent tears beseecheth expiation for the living and the dead, and thereby that which is sought” (Yachakhapatum, Discourse 14). Prior to their writing those delusive vanities, it behoved them to be discipled and also to learn from Nersēs Lambronnats’i, the holy Archbishop of Tarsus of the Cilicians, who, in accordance with the Holy Scriptures and the words of our great Patriarch Saint Grigor, writeth thus (in the *Commentary on the Mystery and the Holy Patarag*): “Wherefore also he seeketh rest for them from the beneficent God with the saints; for as hath been shown many times, the dwelling-place of the souls of the dead is distinct from one another, and this is yet more evident from the parable of Lazarus and the Rich Man” (Jerusalem edition, page 126).

EAP180-1-3-87_023R.jpg

NOTE

- 41 -

NOTE: - 41 -

TEXT

Չուսուցին մեզ սուրբ Գիրք զանուն քաւարանին, և ո՛չ նախնի
սուրբ Հարք եկեղեցւոյ, այլ՝ կայան+ ասացին . զի կայան անունս
ցու- ցանք մեզ զայն տեղին, յորում՝ ներելի մեղօք անապաշխար
ննջեցե- լոց Հոգիք՝ կան մնան յուսով փրկագործ Հաշտարար
սուրբ Պատա- թագի միջնորդութեանն: Ապա Քրիստոսի

կաթուղիկէ և Առաքել- լական Եկեղեցին և Հարազատ անդամք նորին շընդունին բնաւ զայդ նորահնար և արտաքոյ սուրբ գրոց բառն քա-արան: Ասացի նորահնար . զի սուրբ Եկեղեցի մեր՝ շնորհիւ սուրբ Հոգւոյն Այ՝ Աւետարանական և Առաքելական Հին աւանդութեանց՝ և Աս- տուածիմաստ վարդապետութեան նախնի սուրբ Հարց՝ միշտ Հաւա- տարիմ՝ աւանդապահ գտանի: կամիս իմանալ՝ թէ քա-արանն՝ նո- թաստեղծ (շինծու) բառ իմն է. ընթերցիր զԱստուածաբանու- թիւն անուանեալ գրութիւնն Հայր Մկրտչի Աւգերեան, որ 'ի Մխիթարեան ուխտէ: Սա իսկ բռնադատեալ 'ի ճշմարտութենէ՝ Համարձակ գրէ այսպէս. « Քա-արանն 'ի մերս բարբառ տիրապէս նշանակէ քա-իչ կամ՝ քա-ողկան, վասն որոյ և զԱստուծոյ և զաս- տուածայնոց և երբ ասի. այլ պիտակաբար սովորութիւն եղև 'ի յետին ժամանակս՝ վարել նշանակութեամբ Լատին ձայնիս Բո-ր- կանօրիո-մ, որ թարգմանի մաքրարան . այսինքն՝ տեղի կամ՝ կայան մի- ջական Հոգւոց արդարոց, որք ունին կրել ինչ պատիժ ըստ յան- ցանաց, մինչև իսպառ մաքրեալ յայնց՝ մտցեն 'ի Հանգիստ սրբոց արքայութեան երկնից» (զլ. դ): Ապա՝ ուղղափառ Հաւատով և աներկբայ կատարեալ յուսով՝ Առաքելական սուրբ Եկեղեցին մեր ամենայն ջերմեռանդութեամբ խոստովանի և ճանաչէ զԱստուա- ծային ներողութեան բազմատեսակ սքանչելի շնորհաց ներգործու- թիւնսն՝ իսկապէս Քա-արան, այսինքն՝ քա-իչ մեղաց, ներող յանցանաց, ևս և խոստովանի զփրկարար խորհուրդն Հաշտարար սուրբ անմահ պատարագին, որ կատարի 'ի մէջ սուրբ Եկեղեցւոյ: Տե՛ս զվկայութիւնս գրեալս 'ի ստորև: «Տէր Աստուած մեր դու լսէիր նոցա, Աստուած դու քա-իչ լինէիր» (Սաղ. դթ. 8): «Զի ամենեքին ծանիցեն զիս 'ի փոքրկանց նոցա մինչև 'ի մեծամեծս՝ ասէ Տէր. զի քա-իչ եղէց

անօրէնութեանց նոցա, և զմեղս նոցա ո՛չ ևս յիշեցից» (Երեմ. Լա. 34): «Եւ մաքսաւորն կայր մեկու- սի, և ո՛չ կամէր և ո՛չ զաշսն ընդ երկինս ամբառնալ, այլ կոծէր զկուրծս իւր՝ և ասէր. Աստուա՛ծ քաւեա զիս զմեղաւորս». (Ղուկ. ԺԼ. 13): Տե՛ս՝ զի և սրբազան Աւետարանիչն Յովհաննէս Հաս-

Neither the Holy Scriptures nor the early Holy Fathers of the Church taught us the name *Purgatory* [*k‘awaran*], but rather spoke of an *abode* [*kayan*]; for this name *abode* indicates to us that place wherein the souls of those fallen asleep with venial sins without penance abide, waiting in hope for the mediation of the redeeming, propitiatory Holy Sacrifice [of the Mass]. Therefore, the Catholic and Apostolic Church of Christ and her true members do not accept at all this newly-invented word *k‘awaran* [Purgatory], which is alien to Holy Scripture. I said newly-invented; for our holy Church, by the grace of the Holy Spirit of God, is ever found to be a faithful guardian of the ancient Evangelical and Apostolic traditions and of the divinely-wise doctrine of the early Holy Fathers. If thou wishest to know that *k‘awaran* is a certain newly-fashioned (fabricated) word, read the work entitled *Theology* by Father Mkrtich‘ Awgorean of the Mekhitarist Order. Even he, compelled by the truth, writes boldly thus: “*K‘awaran* in our language properly signifies *propitiator* or *expiatory*, wherefore it is said only of God and of divine things; but by way of label, it has become customary in recent times to use it in the sense of the Latin word *Purgatorium*, which translates as *place of cleansing*—that is to say, the place or abode of the intermediate souls of the righteous, who have to suffer some punishment according to their offenses, until, being entirely cleansed thereof, they may enter into the rest of the saints in the Kingdom of Heaven” (ch. 4). Therefore, with orthodox faith and unhesitating, perfect hope, our Holy Apostolic Church confesses and acknowledges with all fervor the operations of the manifold, wondrous graces of Divine forgiveness to be truly a *Propitiation* [*K‘awaran*]—that is, an expiation of sins, a pardoner of transgressions—and she further confesses the saving mystery of the propitiatory, holy, immortal Sacrifice [of the Mass] that is celebrated within the holy Church. See the testimonies written below: “O Lord our God, thou heardest them; thou wast a propitious God to them” (Ps. 98:8). “For they shall all know me, from the least of them unto the greatest,

saith the Lord: for I will be propitious to their iniquity, and I will remember their sin no more” (Jer. 31:34). “And the publican, standing afar off, would not lift up so much as his eyes unto heaven, but smote upon his breast, saying, God be merciful [propitious] to me a sinner” (Luke 18:13). Behold, that even the holy Evangelist John confirms...

NOTE

6

NOTE: 6

EAP180-1-3-87_024L.jpg

NOTE

— 42 —

NOTE: — 42 —

TEXT

տատէ զյոյս մեր 'ի մարդասիրական յանճառելի քաւութիւնն Որդ-ւոյն Աստուծոյ՝ Փրկչին մերոյ՝ յասելն. «Որդեակք իմ, զայս գրեմ ձեզ՝ զի մի մեղիցէք. և եթէ մեղիցէ որ, ունիմք բարեխօս առ Աստուած զՅիսուս Քրիստոս՝ զարդարն և զանարատն. և նա է քաւութիւն մեղաց մերոց, և ոչ եթէ մերոցն միայն՝ այլ և ամենայն աշխարհի» (ա Կաթուղ. բ. 1—2): Որում վկայէ և սրբազան Առաքեալն Պօղոս 'ի բազում տեղիս (Հռով. գ. 25: Եբրայ. բ. 17): Ահա զայս ամենայն վկայութիւնս յիշելով հա-յեսցոյք առ անգամ մի ևս 'ի հրեշտակակրօն սուրբ վարդապետն մեր Գրիգոր Նարեկացի, որ զԱստուածային՝ սքանչելի՝ քաւիչ և արդարացուցիչ շնորհսն գերագոյնս բարձրացուցանէ յասելն. «Մանաւանդ զի կրկին բարձունք են և փառաւորք՝ և քան զչափ կշռութեան բանի գերագոյնք՝ իմումս խոռովութեան հաշտարանք, և հզօրապէս քաւարանք» (Նարեկ. լա): Եւ մաղթէ. «Արքայ երկ-նաւոր, թագաւոր բարձրեալ, տէր բոլորից, ամենից ակնկալուի . . . քաւարան օրհնեալ, հալիչ մեղանաց, հալածիչ

ցաւոց» (անդ ձդ). Ապաքէն ասացաք «Քաւութիւն և ներողութիւն պարգևի՝ ի սրբարար խորհրդոյ մարմնոյ և արեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քը- ռիստոսի»: Քանզի ամենեքին մեղան, և նուազեալ են ՚ի փառացն անտի Աստուծոյ, և արդարանան ձրի նորին շնորհօք ՚ի ձեռն փրկ- կութեան որ ՚ի Քրիստոս Յիսուս, զոր յառաջն եղ Աստուած քաւութիւն ՚ի ձեռն Հաւատոցն արեամբ նորա» (Հռով. գ. 23. 25): Յայսմ է սէրն. ոչ զի մեք սիրեցաք զԱստուած, այլ զի նա սիրեաց զմեզ, և առաքեաց զորդին իւր ՚ի քաւութիւն մեղաց մե- ղոց» (ա Յովհ. դ. 10): Ապա զայս խորհուրդ սուրբ և անմահ պատարագի՝ որ ՚ի մէջ սուրբ Եկեղեցւոյ յաւետ կատարի վասն փրկութեան Հոգւոց կենդանեաց և ննջեցելոց, արժանի իսկ է կո- չել քաւութիւն մեղաց, և զկաթուղիկէ եկեղեցին սուրբ՝ խորհրդա- կան քաւարան: Յապացուցութիւն մերոց բանից՝ Հայեաց ՚ի պատա- ռագիչ քահանայն, և տե՛ս՝ զի՞նչ մաղթէ. «՚Ի յարկի սրբութեան և ՚ի տեղուջս փառաբանութեան, հրեշտակաց բնակարանիս և մարդկան քաւարանիս, առաջի Աստուածընկալ և պայծառացեալ սուրբ նշանացս և սուրբ տեղոյս խոնարհեալ երկիւղիւ երկիրպա- գանեմք» և այլն: Եւ զսուրբ խորհուրդն բարձրացուցանելով ակ- ներն ժողովրդեանն՝ բարձրաձայն զանճառելի շնորհաց զօրութիւնս քարոզէ ամենեցուն յասելն «՚Ի սուրբ ՚ի սուրբ պատուական մար-

[...confirms] our hope in the ineffable, philanthropic expiation of the Son of God, our Savior, by saying: “My little children, these things write I unto you, that ye sin not. And if any man sin, we have an advocate with God, Jesus Christ the righteous [and] the spotless: and he is the expiation for our sins: and not for ours only, but also for [the sins of] the whole world” (1 Cathol. ii. 1–2). Unto which the holy Apostle Paul also beareth witness in many places (Rom. iii. 25; Heb. ii. 17). Behold, remembering all these testimonies, let us look once more unto our angelic holy Doctor, Grigor of Narek, who supremely exalteth

the divine, wondrous, expiating, and justifying graces, saying: “Especially since doubly exalted and glorious are—and beyond the measure of speech’s weighing supreme—the reconciliations of my perturbation, and [its] powerfully effective purgations” (*Narek*, ch. 31). And he prayeth: “Heavenly King, most high Sovereign, Lord of all, expectation of all . . . blessed place of expiation, dissolver of sins, banisher of pains” (*ibid.*, ch. 84). Indeed we have said, “Expiation and remission are granted from the sanctifying mystery of the Body and Blood of our Lord Jesus Christ.” For “all have sinned, and come short of the glory of God; and are justified freely by his grace through the redemption that is in Christ Jesus: whom God hath set forth to be an expiation through faith by his blood” (Rom. iii. 23, 25). “Herein is love, not that we loved God, but that he loved us, and sent his Son to be the expiation for our sins” (1 John iv. 10). Therefore, this mystery of the holy and immortal Sacrifice, which is ever performed within the holy Church for the salvation of the souls of the living and the departed, is truly worthy to be called an expiation of sins, and the holy Catholic Church, a mystical *k■awaran* [place of expiation/purgatory]. For the proof of our words, look unto the celebrant priest, and see what he prayeth: “In this tabernacle of holiness and place of doxology, habitation of angels and expiatory place of men, before these God-receiving and glorified holy signs and holy place, bowed down in fear, we worship,” etc. And lifting up the holy Sacrament visibly before the people, he proclameth aloud unto all the power of the ineffable graces, saying: “Of the holy, holy, precious Bod[y...]”

EAP180-1-3-87_024R.jpg

NOTE

— 43 —

NOTE: — 43 —

TEXT

մնոյ և յարենէ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ճաշակեսցուք սրբութեամբ, որ իջեալ յերկնից բաշխի ՚ի միջի մերում. սա է կեանք, յոյս, յարութի՛ւն, քաւո-նի-ն և թողութիւն մեղաց»:
Արդեօք Համոզեսցի՞ն միտք զրաբանողաց, և կամ ՚ի բաց մեր-
ժեսցի՞ն ՚ի մտաց նոցին կեղծեալ գաղափարք նորաստեղծ

քա-արան բառին, թէ յամառեալ կացցեն մնասցեն 'ի նոյն՝ ըստ ամենայնի անՀմուտ գոլով զօրութեան մտաց բանին, զոր առեալ 'ի Ներ- սիսէ Շնորհալի սուրբ Հայրապետէ մերմէ երգէ եկեղեցի սուրբ. «Ահեղ խորՀուրդ քահանային. բազկատարած կայր 'ի բեմին ա- ռաջի սուրբ սեղանոյն. Հուր շիջանի, խաւար մերժի. տրտմեալ Հոգիքն ուրախանան, զի թողութիւն մեղաց լինի»:

«Չեմք կարօտ մտացածին բանիւք և ըստ քմաց մերոց տալ զբացատրութիւնս Շարականիս . զի յորժամ՝ ընթեռնումք զԸնդՀանրական գիր Հայ- րապետին մերոյ Շնորհալւոյ, յայնժամ՝ գտանեմք զահաւոր խոր- Հըրդոյն փրկարար Հաղորդութեանն զշնորհաց զօրութիւնս, որով լինի թողութիւն զղջացելոց 'ի մեղաց կատարեալ խոստովանու- թեամբ, և քաւութիւն մեղաց՝ ներելի մեղօք ննջեցելոցն Հոգւոց: Վասն որոյ գրէ. «Իսկ պատարագն Քրիստոսի՝ զոր կատարեն ճշմարիտ Հաւատով սուրբ քահանայքն յանուն ննջեցելոց, 'ի վեր է քան զմիտս և զբանս: Զ ի եթէ միանգամ՝ պատարագելով Քը- ռիստոս 'ի խաչին՝ զմեղս բնութեան մարդկան ջնջեաց որ յԱդա- մայ, յորժամ՝ բազում՝ անգամ՝ մատչի յանուն քրիստոնեայ նըն- ջեցելոցն, զի՞նչ արդեօք մեղք իցեն՝ զոր ոչ թողցէ նմա Հայրն երկնաւոր վասն Միածին որդւոյ իւրոյ զենմանն: Եւ որ Հաւա- տայ՝ մի և նոյն է պատարագն, զոր Քրիստոս մատոյց, և զոր քա- Հանայքն մատուցանեն . միայն թէ յուղիղ Հաւատս, և 'ի դարձումն մեղաց լիցի ննջեցեալն 'ի ժամ՝ վախճանին»

(ԸնդՀանր. տիպ. Պօլսոյ երես 160—161): Ապա սուրբ և անմահ պատարագի շը- նորհաց զօրութիւնն է, որ 'ի Հոգւոց անտի մեղուցելոց զհուր և զխաւար մեղացն շիջուցանէ և մերժէ, և ոչ թէ հո- ը լսելով՝ ըզ- գալի Հուր ինչ ճանաչելի է և խաւար նիւթական, այլ՝ մեղաց սաստիկ տանջումն և տագնապումն, որով տառապի

և նեղի Հո- զին. վասն որոյ սուրբ Գիրք նմանեցուցանէ
 զտազնապ մեղացն՝ Հրոյ և խաւարի, զոր զգալ միշտ Հոգին և
 խիղճն մտաց . վասն զի մեղապարտ Հոգին զրկեալ է
 յԱստուածային շնորհաց լուսոյն. զի մեղքն՝ ըստ Ս. գրոց՝ է Հուր.
 «Հուր վառեալ յամենայն անդա-

[...of the body] and Blood of our Lord Jesus Christ, let us taste in holiness, which, having descended from heaven, is distributed among us. This is life, hope, resurrection, expiation, and remission of sins." Shall the minds of the slanderers perchance be persuaded, or shall the fabricated notions of the newly invented word *purgatory* [*k■awaran*] be cast out from their minds, or will they obstinately remain [and] persist in the same, being altogether unskilled in the power of the meaning of the word which the holy Church sings, having received [it] from Ners■s Shnorhali, our holy Patriarch: "Awful mystery of the priest; with arms outstretched he stood upon the *b■m* [altar-platform] before the holy altar. Fire is quenched, darkness is dispelled; the sorrowful souls rejoice, for there is remission of sins." We have no need to give explanations of this hymn [*sharakann*] with fanciful words and according to our own whim; for whenever we read the *Encyclical Letter* [*■ndhanrakan girk■*] of our Patriarch Shnorhali, then do we find the powers of the graces of the dreadful mystery of the saving Communion, whereby there is remission of sins for those who have repented with complete confession, and expiation of sins for the souls of those who have fallen asleep with venial sins. Wherefore he writes: "Now the sacrifice [*patarag*] of Christ, which the holy priests offer with true faith in the name of the departed, is beyond mind and speech. For if Christ, being sacrificed once upon the cross, wiped out the sins of human nature which were from Adam, when [the sacrifice] is offered many times in the name of departed Christians, what sins indeed can there be which the Heavenly Father will not remit unto them on account of the immolation of His Only-Begotten Son? And whoever believes—one and the same is the sacrifice which Christ offered and which the priests offer; provided only that the departed one at the hour of death was in the orthodox faith and in the turning away from sins" (*Encyclical*, Polso [Constantinople] edition, pages 160–161). Therefore, it is the power of the graces of the holy and immortal sacrifice that quenches and dispels from the souls of sinners the fire and darkness of sins; and not that,

hearing [the word] *fire*, one must understand some sensible fire and material darkness, but rather the severe torment and anguish of sins, by which the soul suffers and is afflicted. Wherefore Holy Scripture likens the anguish of sins to fire and darkness, which the soul and the conscience of the mind always perceive; for the sin-laden soul is deprived of the light of divine grace. Because sin, according to Holy Scripture, is fire: "A fire kindled in all the mem[bers]..."

EAP180-1-3-87_025L.jpg

NOTE

- 44 -

- 44 -

TEXT

մըս նորա» (Յոբ. լա. 12): «Տեղացէ 'ի վերայ մեղաւորաց որոգայթ՝ Հուր և ծծումբ, այս մորիկ բաժին բաժակի նոցա»: «Հուր կերիցէ զնոսա» (Սաղ. ժ. 7: ի. 10): «Ժառանգեն (մեղաւորք) ըգ-Դաւթայ ասացեալն՝ բաժին ժառանգութեան մեղաւորաց, և է նա Հուր ծծումբ՝ անլոյս խաւարաւ խառնեալ» (Իզնատիոս վ. 'ի մեկ. Ղուկ. ժբ. 21): Իսկ թէ՛ մեղքն ունի զնմանութիւն խաւարի, որպէս 'ի վեր անդր ասացաք, Հաստատեսցուք այժմ՝ վկայութեամբք սուրբ Գրոց: «Ոյք նստէին 'ի խաւարի և 'ի ստուերս մահու» (Սաղ. ճէ. 10): «'Ի բաց արասցուք այսուհետև զգործսն խաւարի» (Հռով. ժդ. 12): «Անիրաւութիւն՝ ինքն ըստ ինքեան խաւար է» (Սարգիս շնորհալի տիպ Պօլսոյ, երես 112): Ապա սրբոյ և անմահ պատարագի շնորհիւն մերժի խաւարն անօրէնութեան, շիջանի Հուրն մեղաց. վասն որոյ տրտմեալ Հոգիքն ուրախանան, զի թողութիւն մեղաց լինի: Ահա այս է զրպարտողաց մտացածին Հնարեալ քաւարանն, զոր Հաստատել ջանան վկայութեամբք գրոց, և տարօրինակ մեկնութեամբ նոցին: Աստանօր վկայութեամբք գրոց Հերքելով զայս վեցերորդ բանս զրախօսութեան նոցին՝ զետթներորդին փութաս-ցուք առաջի դնել զհերքումն:

...his flesh" (Job 31:12). "He shall rain upon the sinners snares, fire and brimstone; a tempestuous wind [shall be] the portion of their cup." "Fire shall devour them" (Ps. 10:7; 20:10). "[The sinners] shall inherit that which was spoken by David: the portion of the inheritance of sinners, and that is fire and brimstone mingled with lightless darkness" (Ignatius Vardapet in the *Commentary on Luke* 12:21). Now, that sin hath a likeness unto darkness, as we have stated above, let us now confirm by the testimonies of the Holy Scriptures: "Such as sat in darkness and in the shadow of death" (Ps. 106:10). "Let us therefore cast off the works of darkness" (Rom. 13:12). "Iniquity is in itself darkness" (Sargis Shnorhali, Constantinople edition, page 112). Then, by the grace of the holy and immortal Sacrifice, the darkness of iniquity is dispelled, and the fire of sins is quenched; wherefore the sorrowing souls rejoice, for there is remission of sins. Behold, this is the purgatory concocted and feigned by the slanderers, which they strive to establish by the testimonies of the Scriptures and by their strange interpretation thereof. Having here refuted by the testimonies of the Scriptures this sixth argument of their false speech, let us make haste to set forth the refutation of the seventh.

HEAD

ԲԱՆ Է.

DISCOURSE VII.

TEXT

«Ուղիղ ճանաչեմք լինել զհրաշալի ծնունդն Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ՝ 'ի 25 Դեկտեմբերի, և զմկրտութիւնն՝ 'ի 6 Յունվարի. նոյնպէս զաւետումն սրբոյ Կուսին՝ 'ի 25 Մարտի, ևս և զընծայումն քառասնօրեայ՝ յ2 ն Փետրվար ամսոյ: Ուստի և մեր զայսոսիկ Հրաշանորոգ տօնախմբութիւնս կատարեմք ընդ Յոյնրս և ընդ Լատինս» ('ի յօդ. Դ): Եթէ սոքա տեղեակք էին եկեղեցական պատմութեանց, պարտ էին զճշմարիտն խոստովանել, որպէս խոստովանին Հարազատ որդիք սրբոյ Լուսաւորչին. իսկ ե-

“We acknowledge as correct that the miraculous Nativity of Jesus Christ our Lord [falls] on December 25, and [His] Baptism on January 6; likewise the

Annunciation of the Holy Virgin on March 25, and moreover the forty-day Presentation on the 2nd of the month of February. Wherefore we too celebrate these wondrously renewed solemnities together with the Greeks and with the Latins” (in Article 4). If these [men] had been conversant with ecclesiastical histories, they would have been obliged to confess the truth, even as the trueborn sons of the holy Illuminator confess [it]; but if—

EAP180-1-3-87_025R.jpg

NOTE

- 45 -

NOTE: - 45 -

TEXT

թէ եկեղեցական պատմութեանց անծանօթք, և առաքելական ա. ւանդութեանց անհմուտք էին, պարտ իսկ էր սոցա անսալ խրա. տու Սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի. «Մի՛ լինիք իմաստունք յան. ձինս ձեր» (Հռով. ԺԲ. 16): 'Ի վերայ այս բանի ասէ սուրբն Յովհան Ոսկեբերան. «Այս է ախտ ծնեալ 'ի Հպարտութենէ, որ զմիաբանական ընկերութիւնն 'ի սպառ 'ի խռովութիւն արկանէ»: Ահա այսպիսեաց խրատ տայ Սողոմոն Աստուածային իմաստու. թեամբ. «Մի լինիր իմաստուն յաչս անձին քոյ, այլ երկիր 'ի Տեառնէ, և խոտորեա յամենայն չարութենէ» (Առակ. գ. 7): Բայց առաւել սաստիկս յանդիմանելով զրէ մարգարէն Եսայի «1 ա՛յ այնոցիկ՝ որ խորհին խորհուրդս խորինս՝ և ո՛չ Տերամբ» (Իթ. 15): Արդ զայս ամենայն եթէ ուշի ուշով նկատէին, յայնժամ ըզ- թիր և զսխալական ճանաչումն իրեանց 'ի միտ առեալ՝ ո՛չ երբէք Համարձակէին զրել: «Եթէ ուղիղ ճանաչեմք» և այլն: Մի թէ ուղիղ և ճշմարիտ լինի ճանաչումն մտաց կատարեալ քրիստո. նէին՝ յորժամ մերժէ զառաքելական աւանդութիւնս՝ նորաձայն և նորաձև վարդապետութեանց Հետեւելով, և նորահնար աւան. դութիւնս ըմբռնելով և ճանաչելով, Հակառակ ճշմարիտ աւան. դութեանց,

գորս աւանդեցին մեզ եթէ գրով և եթէ բանիւ, որ. պէս ասէ սուրբն կիրեղ վասն բանիցն սրբոյն Աթանասի և դա. ւանութեանն Նիկիոյ սուրբ ժողովոյն թէ՛ «Ո՛չ Հրամայեմք մեզ ինքեանց և կամ այլոց բառնալ ինչ յորոց անդէն և կամ սիղղո. բայի միով անցանել՝ յիշելով զասացեալսն թէ «Մի՛ փոխեր զսահմանս յաւիտենից՝ զոր եղին Հարքն քո. քանզի ո՛չ էին նո. քա՛ որք խօսէինն, այլ՝ Հոգին Աստուծոյ և Հօր»։ Ապա եթէ որ 'ի քրիստոնէից Հակառակ և ընդդէմ ճշմարիտ և ուղիղ Առաքելասահման աւանդութեանց զհակառակն խորհի՛ խօսի և կամ սահմանէ, անշուշտ ճշմարտութեան Հոգւոյն սրբոյ Հակառակ կայ։ Սոցա նման էին 'ի Հնումն Յանէս և Յամբէս՝ գլխաւորք կախարդացն Եգիպտոսի, որք ընդդէմ կացին Մովսի. սական օրէնսդրութեանն, և յայտնատեսիլ հրաշիցն։ Սոյնպէս 'ի ժամանակս Առաքելոցն ելին ոմանք ապականիչք մտաց և յաւետ գայթակղեցուցիչք բազմաց՝ սուտ վարդապետք, որոց սակս գրէ սրբազան Առաքեալն Պօղոս առ Տիմոթէոս սիրելի աշակերտն իւր. «Որ ունիցին զկերպարանս Աստուածաշնորհեան, և 'ի զօրու.

If they were unacquainted with ecclesiastical histories and unskilled in apostolic traditions, it was incumbent upon them indeed to hearken to the counsel of the Holy Apostle Paul [Paul]: “Be not wise in your own conceits” (Rom. 12:16). Concerning this saying, Saint Yovhan Oskiberan [John Chrysostom] says: “This is a malady born of pride, which utterly casts harmonious society into confusion.” Behold, unto such as these Soghomon [Solomon] gives counsel with Divine wisdom: “Be not wise in thine own eyes, but fear the Lord, and depart from all evil” (Prov. 3:7). But with a more vehement rebuke the Prophet Esayi [Isaiah] writes: “Woe unto them that seek deep counsel, and not through the Lord” (29:15). Now, if they had observed all these things with attentive care, then, having perceived their own perverse and fallible discernment, they would never have dared to write: “If we discern rightly,” and so forth. Can the mental discernment of a perfect Christian truly

be right and true when he rejects apostolic traditions—following novel and innovative doctrines, and embracing and acknowledging newly devised traditions contrary to the true traditions delivered unto us whether by writing or by word? As Saint Kiwregh [Cyril] says concerning the words of Saint At'anas [Athanasius] and the confession of the holy Council of Nikia [Nicaea]: “We permit neither ourselves nor others to remove anything of what is there, or to transgress by even a single syllable, remembering that which was said: ‘Remove not the ancient landmarks which thy fathers have set’; for it was not they that spoke, but the Spirit of God and the Father.” Therefore, if anyone among Christians, contrary to and against the true, upright, and apostolically established traditions, thinks, speaks, or defines the contrary, he undoubtedly opposes the Holy Spirit of truth. Like unto them in ancient times were Jan■s and Jamr■s [Jannes and Jambres], the chiefs of the sorcerers of Egypt, who resisted the Mosaic legislation and the visibly manifested miracles. Likewise, in the times of the Apostles, there arose certain corruptors of minds and utter stumbling-blocks unto many—false teachers, regarding whom the Holy Apostle P■ghos writes unto Timot'■os [Timothy], his beloved disciple: “Having a form of godliness, but [denying] the power [thereof]...”

EAP180-1-3-87_026L.jpg

NOTE

- 46 -

NOTE: - 46 -

TEXT

թենէ անտի նորա ուրացեալ իցեն. և խորշեսջիր 'ի նոցանէ . . . որ յամենայն ժամ՝ ուսանին, և երբէք 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան ոչ Հասանեն. այլ որպէս Յանէսն և Յամրէս Հակառակ կացին Մովսիսի, նոյնպէս և սոքա Հակառակ կան ճշմարտութեա- նըն, մարդք ապականեալք մտօք, անպիտանք 'ի Հաւատս» (Բ Տի- մոթ . դ. 5—8): Յայնպիսեաց անտի էին ոմանք գլխովին մեկ- նեալք և Հեռացեալք 'ի ճշմարիտ Աւետարանական քարոզու- թեանց երանելի Առաքելոյն Պօղոսի, և օտարացեալք յԱռաքելա- կան աւանդութեանց, յորոց

գլխաւորքն էին Փիգեղոս և Հերմո- գենէս: Սոքան եղեն, ասէ Ոսկեբերան, վատթարամիտք յամենայ- նի»: Յայսպիսեաց զգուշացուցանէ զաշակերտն իւր երանելի ա-ռաքեալն Պօղոս «Ունիցի՛ս օրինակ ողջմտութեան բանիցն՝ զորս յինէն լուար, Հաւատովք և սիրով, որ է 'ի Քրիստոս Յիսուս. զբարութ աւանդն պահեսջիր 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ 'ի մեզ բնա- կելոյ: Զայս գիտասցիր՝ զի մեկնեցան 'ի մէնջ ամենեքին՝ որ էին յԱսիա, որոց սակի են Փիգեղոս և Հերմոգենէս» (բ Տիմոթ . ա. 13—15):

Տեսանէ՛ս սիրելի՛ ողջամիտ ընթերցող, զիա՞րդ ճգնի սրբազան Առաքեալն կրկնելով և վերակրկնելով զխրատական բա- նըս իւր առ Տիմոթէս՝ առ 'ի կացուցանել զնա Հաստատուն ա-ւանդապահ Աւետարանական և Առաքելական բանաւոր և գրաւոր քարոզութեանց, և զգուշացուցանել 'ի ժխտողաց և 'ի մերժողաց զԱռաքելական աւանդս. յաղագս որոյ՝ ո՛չ երբէք դադարէր ազ- դել նմա զայս բան. «Ո՛վ Տիմոթէէ, պահեա՛ զաւանդն՝ խոտո- րեալ 'ի պղծոց և 'ի նորաձայն բանից և 'ի Հակառակութենէ և 'ի մոլարանուն գիտութենէ, զոր ոմանց յանձն առեալ՝ վրիպեցան 'ի Հաւատոց անտի: Շնորհք ընդ քեզ» (ա Տիմոթ . գ. 20. 21): Արդ՝ եկեսցո՛ւք 'ի բաղդատութիւն բանից զրպարտութեան նո- ցին ընդդէմ՝ Առաքելական անժխտելի սահմանադրութեանց, զի սնապարծութեամբ ասեն և գրեն «Ուղիղ ճանաչեմք լինել զհրա- շալի ծնունդ Յիսուսի Քրիստոսի Տեսոն մերոյ 'ի 25 Դեկտեմ- բերի, և զմկրտութիւնն՝ 'ի 6 Յունվարի. նոյնպէս և զաւետումն սրբոյ Կուսին՝ 'ի 25 Մարտի, ևս և զընծայումն քառասնօրեայ՝ յ2 Փետրվար ամսոյ: Ուստի և մեր զայսոսիկ Հրաշանորոգ տօնա- խմբութիւնս կատարեմք ընդ Յոյնս և ընդ Լատինս»: Ընթերցար զնորահնար բանից նոցին զյարմարութիւնսն. ընթերցի՛ր և զկա- նոնական բանս սրբազան

Առաքելոց՝ որպէս գրեալ է՝ 'ի գլ. Ե . ուր

[... having denied the power] thereof: and from such turn away... who are ever learning, and never able to come to the knowledge of the truth. Now as Janes and Jamres withstood Moses, so do these also resist the truth: men of corrupt minds, reprobate concerning the faith” (II Tim. 3:5–8). From among such were certain [men] who had utterly departed and withdrawn from the true Evangelical preachings of the blessed Apostle Paul, and had become estranged from the Apostolic traditions, of whom the chief were Phygelos and Hermogenes. “These,” saith Oskiberan, “became base-minded in all things.” Against such doth the blessed Apostle Paul warn his disciple: “Hold fast the form of sound words, which thou hast heard of me, in faith and love which is in Christ Jesus. That good thing which was committed unto thee keep by the Holy Ghost which dwelleth in us. This thou knowest, that all they which are in Asia be turned away from me; of whom are Phygelos and Hermogenes” (II Tim. 1:13–15). Seest thou, beloved, prudent reader, how the holy Apostle striveth, by repeating and reiterating his words of admonition unto Timotheos, to establish him as a steadfast keeper of the traditions of the Evangelical and Apostolic preachings, both oral and written, and to caution [him] against those who deny and reject the Apostolic traditions? Wherefore he ceased not ever to impress upon him this word: “O Timothee, keep that which is committed to thy trust, avoiding profane and vain babblings, and oppositions of science falsely so called: which some professing have erred concerning the faith. Grace be with thee” (I Tim. 6:20–21). Now let us come to the examination of the words of their slander against the incontrovertible Apostolic ordinances; for in vainglory they say and write: “We acknowledge as correct the wondrous Nativity of Jesus Christ our Lord to be on the 25th of December, and the Baptism on the 6th of January; likewise also the Annunciation of the holy Virgin on the 25th of March, and moreover the forty-day Presentation on the 2nd of the month of February. Wherefore we also perform these wondrous-renewed solemnities together with the Greeks and with the Latins.” Thou hast read the fabrications of their newly-invented words; read also the canonical words of the holy Apostles, as it is written in chapter 5, wherein [...]

TEXT

ասի «կարգեցին Առաքեալքն և եղին Հաստատութեամբ, թէ ե. դիցի տօն Ճննդեան և Յայտնութեան Փրկչին մերոյ . . . որ օր վեց է Յունվար ամսոյ, ըստ Յունարէն թուոյ, և մեծապէս խմբես. ցեն զայն ցնծութեամբ և ուրախութեամբ»: Եւ սուրբն Պօղի. կարպոս՝ աշակերտն ՅովՀաննու սրբազան Աւետարանչի՝ զկնի գը. թելոյն զգանազան Առաքելական ասանդութիւնս, գրէ ևս « Օ այս ասեմք, ոչ թէ այլ և այլ են տօնք Ճննդեանն և Մկրտութեա. նրն, այլ 'ի միում՝ աւուր տօնել պարտ է, թէպէտ և գործքս այլ և այլ՝ որ այսօր կատարեցաւ»: Ապա ըստ ամի խոտորեալք և թիրեալք են բանք նոցին զրախօ. սից 'ի սրբազան Առաքելոյն ճշմարիտ ասանդութեց: Ուրեմն ամա. չեսցեն սոքա և կարի ամօթապարտ դատեսցին առաջի անստերիւր Հետևողացն սրբազան Առաքելոցն և ողջամիտ ասանդապահիցն Աստուածարեալ Հարց սրբոց: Թող ընթերցեալ ուսանիցին 'ի Գրիգորէ Ածաբանէն, որ գրէ այսպէս. «կարգեսցէ եպիսկոպոսն իւրոյ եկեղեցւոյն 'ի վեցն Յունվարի զօր Ճննդեանն և Մկրտունն, և 'ի չորեքտասան Փետրվարի զեկաւորիլն 'ի տաճարն: Իսկ զայլոց չարահամբաւ ստերիւրեալ լեղափոխունն խորհուրդ ոչ ընդունիմք, զորոց ասէ ՅովՀաննէս թէ՝ 'ի մէնջ ելին, այլ ոչ էին 'ի մէնջ. զի իշխեսցին առ աչօք ասել զճշմարիտ զանքնին ծնունդ Միածնին: Եւ այլք փոփոխել կամելով զԱռաքելական կնիք Ճննդեանն, և այլք զՅայտնութեն, և անՀաւանք մնացեալ Առաքելաւանդ կա. նոնական սահմանացն՝ զոր գրով ասանդեալ ունի եկեղեցի, եթէ օր Ճննդեան և Յայտնութե Փրկչին մերոյ 'ի միասին տօնեսցի 'ի վեցն Յունվարի ամսոյ» ('ի կանոն. բանս): Եւ

երանելի Մակա. րիոս Պատրիարզն Երուսաղեմայ գրէ (’ի կանոն . բանս իւր) այս. պէս. «Մկրտութեանն խորՀրդոյ յերիս տօնս առաւել փափագէ. ցին Հարքն մեր, ’ի Զատկին, ’ի Պենտեկոստէին, ’ի Ծնդեանն և ’ի Մկրտութեանն՝ զոր ’ի միում՝ աւուր տօնեմք»: Սոյնպէս և Մելիտոս եպիսկոպոսն՝ որ մին էր յերևելի Հարանցն ժողովոյն կոստանդնուպօլսոյ, գրէ այսպէս «Տօնեմք ըստ աւետեաց հրեշտա. կին՝ իննամսեայ գծնունդն, ութօրեայ զթլփատութին, երեսնա. մեայ զմկրտութին: Եւ պատուեալ այսպէս՝ գծնունդն և զմկրտու. թիւնն ’ի միում՝ աւուր տօնեմք» (’ի թուղթն առ Եստրոփիոն): Ապա եթէ ստոյգ՝ ըստ ստորագրութեան իւրեանց՝ են Լու. սաւորչական Հայք, թող յետս ընդ կրունկն դարձցին ’ի կրր.

It is said: “The Apostles ordained and established firmly that there shall be the feast of the Nativity and Theophany of our Savior... which is the sixth day of the month of January according to the reckoning of the Greeks, and they shall assemble [to celebrate] it greatly with jubilation and joy.” And Saint P^oghikarpos [Polycarp], disciple of the holy Evangelist Yovhann^os [John], after having written of various Apostolic traditions, writeth further: “Lo, this we say: not that the feasts of the Nativity and the Baptism are separate and distinct, but that it is proper to celebrate [them] on one [and the same] day, although these acts which were accomplished this day are distinct.” Therefore, in accordance with this, the words of those calumniators are deviated and perverted from the true traditions of the holy Apostles. Wherefore, let them be ashamed, and let them be judged utterly guilty of disgrace before the unerring followers of the holy Apostles and the sound-minded guardians of the traditions of the divinely-inspired holy Fathers. Let them read and learn from Grigor the Theologian [Gregory of Nazianzus], who writeth thus: “Let the bishop ordain for his church the day of the Nativity and the Baptism on the sixth of January, and on the fourteenth of February the Presentation into the Temple. But the mystery of the ill-reputed, perverted innovation of others we do not receive, of whom Yovhann^os saith: ‘They went out from us, but they were not of us’; for they dared to declare apparent the true and unsearchable

birth of the Only-Begotten. And others, wishing to alter the Apostolic seal of the Nativity, and others that of the Theophany, remained unbelieving of the canonical definitions handed down by the Apostles, which the Church holdeth transmitted in writing, that the day of the Nativity and Theophany of our Savior shall be celebrated together on the sixth of the month of January” (in [his] *Canonical Discourses*). And the blessed Makarios, Patriarch of Erusagh[■]m [Jerusalem], writeth (in his *Canonical Discourses*) thus: “For the mystery of Baptism, our Fathers yearned most especially on three feasts: at the Pascha, at the Pentecost, [and] at the Nativity and Baptism, which we celebrate on one [and the same] day.” Likewise, Bishop Melitos [Meletius], who was one of the illustrious Fathers of the Council of Kostandnupolits [Constantinople], writeth thus: “We celebrate, according to the tidings of the angel, the nine-month Nativity, the eight-day Circumcision, [and] the thirty-year Baptism. And honoring [them] thus, we celebrate the Nativity and the Baptism on one [and the same] day” (in the *Epistle to Ewtropios* [Eutropius]). If, then, they are truly Lusaworch‘akan [Illuminatorian/Gregorian] Armenians according to their own subscription, let them turn right back on their heels from...

EAP180-1-3-87_027L.jpg

NOTE

- 48 -

NOTE: - 48 -

TEXT

կտուր և յանուղղայ բանից իւրեանց՝ քերելով զայն յապուշ մը-
տացն . իսկ եթէ ոչ՝ լուիցեն զիրաւացի պատասխանին ունայնա-
բանութեանց իւրեանց ՚ի Հաւատարիմ՝ և յանմոլար որդւոց սրբոյ
Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, որք են Հարազատք Առաքե-
լական կաթողիկէ սուրբ եկեղեցւոյն Էջմիածնի . և այս՝ ոչ նո-
րաձևս ինչ Հնարեալ բանիւ, այլ ՚ի նախնի սրբոց Առաքելոց ա-
ւանդեալ, ՚ի սրբոց Հարց քարոզեալ, և ՚ի մեծէն Ներսիսէ Շ ը-
նորՀալի Հայրապետէն մերմէ ընդՀանրապէս գրեալ և ճշմարիտ
վը- կայութեամբք Հաստատեալ՝ զորս եթէ խելամտութեամբ

ընթերց- ցին՝ յուսամք եթէ Համոզեցին անշուշտ, որպէս
Համոզեցաւ Բա- րեպաշտ թագաւորն Հոռոմոց Էմմանուէլ
կայսրն : «՚Ի միում՝ ա- ւուր տօնեմք մեք, ասէ Շ նորՀալին, գտօն
Ծննդեանն Քրիստոսի և Մկրտութեն ՚ի վեց Յունվարի, որպէս
ընկալաք յառաջին Հարցն աւանդից. յայսմ՝ ուղիղ էին գրեալքս:
Նախ՝ զի յառաջագոյն ամենայն եկեղեցիք՝ սկսեալ յԱռաքելոցն՝
այսպէս տօնէին, և յետոյ Բաժանեցին ոմանք՝ վասն ՚ի միմեանց
Հեռաւորութեան ԲերդեՀէ- մի և Յորդանանու. քանզի ոչ կարէին
՚ի միում՝ աւուր յերկո- սին ուխտսն կատարել գտօնսն՝ Հեռի
գոլով ՚ի միմեանց, և փոքր փոքր աճմամբ ընկալան և այլ
եկեղեցիք զնոյնն: Իսկ Հայաստա- նեայք որպէս ունէին ՚ի սրբոյն
Գրիգորէ՝ ամփոփոխ կացին ՚ի նոյն: Դարձեալ՝ զի և
Աւետարանիչն Ղուկաս վկայէ այսոցիկ ճշմարիտ լինել (զլ. ա.
Հմր 8): Քանզի պատմէ ՚ի տօնի քաւութեանն, որ էր Թշրինի
տասն, և Սեպտեմբերի իէ, մտանել քահանայա- պետին
Զաքարեայ ՚ի տաճարն, և արկանել խունկ, և տեսանել զտեսիլ
Հրեշտակին, և լսել զաւետիս յղութեան ամլոյն, և կրել
պապանձումն լեզուի յոչ Հաւատալն: Եւ ապա ասէ թէ «Իբրև
լցան աւուրք պաշտաման նորա, գնաց ՚ի տուն իւր»: Եւ տուն
նորա ոչ յերուսաղէմ՝ էր, այլ ՚ի լեռնակողմն Հրէաստանի, ուր
զողջոյնն ետ Մարիամ՝ Եղիսաբէթի. և աւուրք պաշտաման նո-
րա էին՝ Հինգ օր քաւութեան տօնի, և եօթն օր տաղաւարահա-
րացն, որ լինի երկուտասան օր: Ապա զերկուս տօնս զայսոսիկ
կո- չէ Աւետարանիչն՝ ա-ո-ր+ պաշտաման +ա-ո-նեանն
Զաքարիայ, զորս ՚ի միասին տօնէին ըստ օրինացն. որ իբրև
կատարեցաւ՝ գնաց ասէ ՚ի տուն իւր ՚ի Թշրինի քսան և երկու. և
՚ի Հոկտեմբերի ինն եղև յղութիւն Եղիսաբէթի: Արդ՝ որք ՚ի քսան
և Հինգ Մարտի կա- տարեն գտօն աւետեաց կուսին, զյղութիւնն

Եղիսաբէթի 'ի Թըշ-

...[senseless] and from their misguided words, scraping that out from their senseless minds. But if not, let them hear the righteous reply to their vain babblings from the faithful and unerring sons of our holy father Grigor Lusaworich■, who are the true-born [children] of the Holy Apostolic and Catholic Church of ■jmiatsin. And this [reply is] not by any novel, invented word, but handed down from the ancient holy Apostles, preached by the Holy Fathers, and generally written by our great Patriarch Ners■s Shnorhali and confirmed by true testimonies; which if they read with understanding, we hope they will surely be convinced, just as the pious King of the Romans, the Emperor Emmanu■l, was convinced: "On one [and the same] day," says Shnorhali, "we celebrate the feast of the Nativity of Christ and of [His] Baptism on the sixth of January, as we received from the traditions of the early Fathers; herein these writings were upright. First, because formerly all the churches—beginning from the Apostles—celebrated thus; and later some separated [them], on account of the distance between Bet■gheh■m and the Jordan from one another; for they were unable to perform the feasts at both pilgrimage sites on one day, being distant from one another, and with gradual increase, the other churches also received the same [practice]. But the Armenians, as they held [it] from Saint Grigor, remained immutable in the same [tradition]. Again, because also the Evangelist Ghukas testifieth these things to be true (Ch. 1, v. 8): for he relateth that on the feast of the Atonement—which was the tenth of T■shrin and the 27th of September—the high priest Zak■aria entered into the temple, offered incense, saw the vision of the angel, heard the good tidings of the conception of the barren woman, and suffered the dumbness of tongue for not believing. And then he saith, 'When the days of his ministration were fulfilled, he departed to his own house.' And his house was not in Jerusalem, but in the hill country of Judea, where Mariam gave the greeting to Eghisab■t■; and the days of his ministration were: five days of the feast of the Atonement, and seven days of the [feast of] Tabernacles, which make twelve days. Wherefore these two feasts the Evangelist calleth 'the days of the ministration' of the priest Zak■aria, which they celebrated together according to the Law; which when it was fulfilled, he departed, it saith, to his house on the twenty-second of T■shrin; and on the

ninth of October occurred the conception of Eghisab[■]t[■]. Now, those who on the twenty-fifth of March perform the feast of the Annunciation to the Virgin, [reckon] the conception of Eghisab[■]t[■] in T[■]sh...

EAP180-1-3-87_027R.jpg

NOTE

— 49 —

NOTE: — 49 —

TEXT

լինի տասն ասեն՝ յառաջնումն աուր պապանձման Զաքարեայ, որոց ամեննին չվկայէ Աւետարանիչն Ղուկաս: Իսկ որք յետն Ապրիլի տօնեն (գտօն Աւետեացն), յետ երկոտասան աուրց պաշ- տաման նորա ասեն զյղութիւնն Եղիսաբէթի՝ ի Թշրինի քսան և երկու՝ ըստ վերոյգրելոցդ, որում՝ վկայէ և Աւետարանիչն: «Է՛ և երկրորդ վկայութիւն այսոցիկ ըստ նորուն Աւետարան- չին պատմութեանն, այն՝ զի ասէ թէ «Յիսուս էր ամաց երեսնից սկսեալ» ՚ի ծննդենէ անտի, և Հարկ է՝ զի ըստ իմաստուն և ուղիղ մտաց Հանդիպեսցի մկրտութիւնն ՚ի նոյն թիւ ամաց (եկեալ), յորում՝ և Հրաշալի ծնունդն, այսինքն՝ ՚ի վեցն Յունվարի, զի ասէ և դաւանութիւն Հայաստանեայցս սուրբ Եկեղեցւոյ յետ երեսնից ամաց եկեալ ՚ի մկրտութիւն: Է՛ր և այլ իրս բազումս ասել վասն սորին, այլ սակաւս շատ է իմաստնոյդ»: Եւ մեզ ըստ Շնորհալի Հայրապետին մերոյ շատ լիցին, Բաւական Համարեսցին, վկայութեամբ սրբազան առաքելոցն և առաքելասարաս նախ- նի Հարց սրբոց նշանակեալ և ցուցեալ Բանք ճշմարիտ աւանդու- թեան, զորս Հաստատուն ունի իբրև շնորհք Աստուածային և զգուշութեամբ պահեալ է Հայաստանեայցս Առաքելական և ուղ- ղափառ սուրբ Եկեղեցին մեր. որով միշտ արդիւնաւորեալ ունի զանձկալին գովութիւն սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի, որ երբեմն առ Կորնթացւոց եկեղեցին՝

ճանաչելով զնոսա աւանդապաՀս՝ տայր նոցա մեծամեծ
 գովութիւնս այսպէս. «Գովեմ՝ զձեզ՝ զի զամենայն ինչ զիմ՝ յիշէք,
 և որպէս աւանդեցի ձեզ՝ զաւանդու- թիւնսն ունիցիք» (ա. Կորն.
 Ժա. 2): Ապա պարտ է մեզ սրտի մտօք աղօթս առնել վասն
 այսպիսեաց Համագգայնոց մերոց, որք նորաձև
 վարդապետութեանց և մտա- ցածին խաբէական բանից և
 խորՀրդոց Հետևելով այսօր՝ խոտո- րեալ Հեռացեալ գտանին
 յառաքելասահման ուղիղ պողոտայէն, ՚ի ճշմարիտ
 քարոզութեանց և ՚ի լուսաշաւիղ Հետոց Աստուա- ծարեալ
 նախնի Հարց սրբոց ուղղափառ վարդապետութեանց, իսպառ
 թափառեալ և տատանեալ ՚ի Հոգեկորոյս խաւարի մոլո-
 րութեան: Գիտէք՝ ողջամիտ ընթերցողք, առաւել ՚ի կրկին սու-
 կալի առիթս Հոգիք մեր զրկին յԱստուածային շնորՀաց և փա-
 ռաց անճառելի լուսոյն: Առաջին խաւարաբեր առիթն՝ է չճա-
 նաչել, չՀաւատալ, և իսկապէս ուրանալ զԱստուածային ճշմար-
 տութիւնն և զմարդասիրական փրկագործ տնօրէնութիւնն Բը-

...it be the tenth, they say, on the first day of the muteness of Zakaria, to
 which the Evangelist Ghukas [Luke] testifieth not at all. But they who
 celebrate [the Feast of the Annunciation] on the seventh of April say that the
 conception of Eghisab[et] [Elizabeth] took place after twelve days of his
 ministration, on the twenty-second of Tishrin, according to what is written
 above, to which the Evangelist also testifieth. "There is also a second
 testimony to these [matters] according to the account of the same Evangelist;
 namely, that he saith: 'Yisus was beginning to be thirty years of age' from
 [His] birth, and it is necessary, according to a wise and upright mind, that the
 baptism should coincide with [His having arrived at] the very same number of
 years in which [occurred] also the wondrous birth—that is to say, on the sixth
 of January; for the confession of this holy Church of Armenia also saith that
 He came to baptism after thirty years. There were also many other things to say
 concerning this, but these few [words] are enough for the wise." And for us,
 according to our Patriarch Shnorhali, let there be enough, let there be

considered sufficient, by the testimony of the holy apostles and of the holy, apostolic early Fathers, the words of true tradition indicated and shown forth, which our Apostolic and Orthodox holy Church of Armenia holdeth firm as a divine grace and hath preserved with care; whereby she hath always merited that desirable praise of the holy Apostle P■ghos [Paul], who once to the church of the Corinthians, recognizing them as keepers of tradition, gave them great praises thus: “I praise you that ye remember me in all things, and keep the traditions, as I delivered [them] to you” (I Cor. 11:2). Therefore it behoveth us with sincere mind to make prayers for such of our compatriots who, following today after novel doctrines and fabricated deceitful words and counsels, are found turned aside and strayed far from the upright, apostolically-ordained highway, from the true preachings, and from the luminous footsteps of the orthodox doctrines of the divinely inspired holy early Fathers, having utterly wandered and tottered into the soul-destroying darkness of error. Ye know, O right-minded readers, that chiefly through two dreadful occasions are our souls deprived of divine graces and of the unutterable light of glory: the first darkness-bringing occasion is not to recognize, not to believe, and truly to deny the divine truth and the philanthropic, redeeming Dispensation of Ch[rist]...

NOTE

7

NOTE: 7

EAP180-1-3-87_028L.jpg

NOTE

— 50 —

NOTE: — 50 —

TEXT

րիստոսի Աստուծոյ մերոյ՝ զոր ուսուցանեն մեզ սուրբ գիրք, և քարոզեն վարդապետք ճշմարտութեան, զորս մերժեն Հեթանոսք և մոլորամիտ Հերձուածողք և Հերետիկոսք, որով և զրկին յԱս- տուածային շնորհաց լուսոյն, որպէս գրեալ է «Ճանապարհ ար- դարոց որպէս լոյս ծագեն, առաջնորդեն և

լուսաւորեն, մինչև տիւն ծագեսցի, ճանապարհք ամբարշտաց
խաւարինք, և ոչ գի- տեն զիարդ գայթակղին» (Առակ. դ. 18. 19):
«Ես եմ լոյս աշխարհի. որ գայ զկնի իմ՝ ընդ խաւար մի գնացէ,
այլ ընկալ- ցի զլոյսն կենաց»: Եւ թէ՛ «Ես լոյս յաշխարհ եկի. զի
ամենայն որ Հաւատայ յիս, 'ի խաւարի մի մնացէ» (ՅովՀ. ր. 12:
Ժբ. 46): «Որոց խաւարեալ են սիրտք իւրեանց, և օտարացեալ են
'ի կենաց անտի Աստուծոյ, վասն տգիտութեանն՝ որ է 'ի նոսա,
վասն կուրութեան սրտից իւրեանց» (Եփես. դ. 18): ԱՀա զայս
ամենայն ճշմարտութիւնս քարոզեաց և Հաստատեաց 'ի միտս
մեր Նախահայրապետն մեր յասելն. « Ճշմարտութիւն
Հաւատոցն լոյս է աչաց մտացն շարժմանց և խորհրդոցն
յիշատակաց՝ զգեցեալ զլոյսն գիտութեան և իմաստութեան
շնորհաց սուրբ Հոգւոյն, որ զառաջնորդական միտսն լուսաւորէ,
և գրովք սրբովք յանդիման կացուցանէ զաներևոյթն իբրև
տեսեալ աչաց արեգականն լոյս: Զի և այն ևս լոյս՝ այսպէս
երևութանայ, Աստուածային տէրու- թեանն մեծութիւն անքնին,
որ աննման և անՀամեմատ է, ան- պատում և անսահման,
անՀաս և անբաւ յարարածոց: Այլ ճանաչի աներկբայ Հաւատով
այնմ, որ 'ի նեղութեան և յանդոր- րու զօրացեալ Հաւատով՝ որ 'ի
սուրբ Երրորդութիւնն, կայ մնայ անՀասանելի առ մարտակիցն
Հաւատոյ: Զի լուսաւորեալք ու- դիղ Հաւատովք յանսկիզբն
էութիւնն, 'ի մշտնջենաւոր լոյսն, յանփոփոխ ճշմարտութիւնն, 'ի
կենդանարար կենդանութիւնն, մի՛ ևս խոտորեսցուք 'ի
յունայնաբանութիւնն» (Յաճախ. ճառ դ): Սմին ձայնակցի
Հոգելից շնորհալի սուրբ վարդապետն մեր Սարգիս.
«Զիմաստութիւն քոյր մեզ ասել, և գիրկս արկանել նմա, և գրել
զնա յընդարձակութիւն սրտի, և քան զամենայն պատուականս
պատուականագոյն Համարել զնա»: Եւ այսպէս կիրթ լինին

ճաշակելիքն յընտրութիւն բարոյն և չարին, այս- պէս կարեմք
որոշումն առնել ապրեցուցանող կերակրոյն և մա- Հացուցչին:
Արդ՝ կրթասէրք լիցուք առ այս՝ աղաչեմ, զի մի՛ ըզ- կոշտ ինչ
Հերձուածողական կարծեացն 'ի բերան առեալ ծամի-

...of [Ch]rist our God, which the Holy Scriptures teach us and the
Doctor-Vardapets of truth preach, which the heathens and the erring
schismatics and heretics reject, whereby they are also deprived of the light of
divine grace; as it is written: “The path of the righteous shines forth as the
light, they lead and give light until the day dawns; the ways of the ungodly are
dark, and they know not how they stumble” (Prov. 4:18, 19). “I am the light of
the world; he that followeth Me shall not walk in darkness, but shall receive
the light of life.” And: “I am come a light into the world, that whosoever
believeth on Me should not abide in darkness” (John 8:12; 12:46). “Having
their hearts darkened, and being alienated from the life of God through the
ignorance that is in them, because of the blindness of their hearts” (Eph. 4:18).
Behold, all these truths our First-Hierarch preached and confirmed in our
minds, saying: “The truth of the faith is the light unto the eyes of the mind's
motions and of the thoughts' recollections, clothed in the light of knowledge
and the wisdom of the graces of the Holy Spirit, which enlightens the
governing intellect, and through the Holy Scriptures sets before it the invisible
as the sun's light seen by the eyes. For that light also appears thus—the
unsearchable greatness of the Divine Dominion, which is unequalled and
incomparable, ineffable and boundless, unapproachable and infinite to created
beings. But it is recognized by undoubting faith by him who, in affliction and
in tranquility, having been strengthened by faith in the Holy Trinity, stands
fast, unassailable before the adversary of the faith. For having been enlightened
by orthodox faith in the unoriginate Essence, in the everlasting Light, in the
immutable Truth, in the life-giving Life, let us no longer turn aside unto vain
babblings” (Hachakhapatum, Homily 4). Unto this [same] accords our
spirit-bearing, gracious holy Doctor-Vardapet Sargis: “To call wisdom our
sister, and to embrace her, and to write her upon the expanse of the heart, and
to consider her more precious than all precious things.” And thus the tastes are
trained in the choosing of good and evil; thus can we make distinction between
the life-giving food and that which brings death. Now then, let us be zealous

for this discipline, I beseech you, lest having taken into the mouth any coarse thing of schismatic opinions, we chew...

EAP180-1-3-87_028R.jpg

NOTE

— 51 —

NOTE: — 51 —

TEXT

ցեմք, կամ՝ զվնասակար դառնութիւնս դաւանութեանց նոցա ճաշակիցեմք, վասն զի ոչ օտարս զինքեանս անուանեն յեկեղեցւոյ՝ իբրև զՀեթանոսս կամ՝ որպէս զՀրէայս. այլ իբրև զքրիստոնէայս 'ի ներքս մտանեն՝ և ապա Հեղուն զթոյնս դառնութեան, և զօ- տար ուսմունս իւրեանց 'ի կիր արկանեն խաբել և պատրել զտա- կաւին տղայաբարոյ մարդիկն» ('ի մեկն. բ. Պետ. ճառ գ): Իսկ երկրորդ առիթ խաւարաբեր և զրկող յԱստուածային իմանալի լուսոյ Հոգւոյն՝ են ատելութիւնն, մախանքն և երկպա- ռակութիւնք մերժողք եղբայրական սուրբ սիրոյն. առ որ վկայէ սրբազան Աւետարանիչն ՅովՀաննէս՝ գրելով այսպէս. «Դար- ձեալ նոր պատուիրան գրեմ՝ ձեզ՝ որ է ճշմարտիւ 'ի նմա և 'ի ձեզ՝ զի խաւարն էանց և լոյսն ճշմարիտ արդէն իսկ երևի: Որ ասէ եթէ 'ի լոյսն իցէ՝ և զեղբայր իւր ատիցէ, սուտ է և 'ի խաւարի է տա- կաւին. որ սիրէ զեղբայր իւր, 'ի լոյս բնակի. և գայթակղութիւն 'ի նմա չիք. իսկ որ ատեայ զեղբայր իւր՝ 'ի խաւարի է, և ընդ խաւար շրջի, և ոչ գիտէ յո երթայ, զի խաւարն կուրացոյց զաչս նորա» (ա Յովհ. բ. 8—11): Աստանօր սրբազան Աւետարա- նիչն՝ զճշմարիտ վարդապետին իւրոյ Յիսուսի Քրիստոսի Փրկչին մերոյ զանհրաժեշտ Հրամանսն վերակրկնէ «Պատուիրան նոր տամ՝ ձեզ, զի սիրեսցիք զմիմեանս, որպէս սիրեցի ես զձեզ, զի և դուք սիրեսցիք զմիմեանս» «Յովհ. ժգ. 34: Ժե. 12): Ապա ուրեմն առանց

եղբայրսիրութեան և ազգասիրութեան՝ առաքինութիւնք մեր և Հաւատոյ ջերմեռանդութիւնք չեն Հա- ճելիք առաջի պաշտելի և երկրպագելի ամենասուրբ Երրորդու- թեանն: Զայս ճշմարտութիւն նկարագրէ երանելի Առաքեալն Պօղոս. «Եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ՝ և գհրեշտակաց, և սէր ոչ ունիցիմ՝, եղէ ես իբրև զպղինձ՝ որ Հնչէ, կամ՝ իբրև ըզ- ծնծղայս՝ որ դողանջեն»: Տեսանե՞ս, նախ՝ յառաջ բերէ զլե- զուացն զշնորհս. եթէ խօսիցիմ՝, ասէ, զլեզուս ամենայն ազգաց երկրի, և ունիցիմ՝ զպաշտօն փառաբանութեան Հրեշտակաց՝ ի- մանալի ձայնից նոցին կցորդ լինելով, և զեղբայրական սէր ոչ ու- նիցիմ՝, եղէ ես իբրև զպղինձ, որ միայն Հնչէ, և լինիմ՝ աննշան և խառնաձայն, անօգուտ աղաղակող ոմն: Եւ եթէ ունիցիմ՝ ըզ- մարգարէութիւն, և գիտիցեմ՝ զխորհուրդս ամենայն, և զամե- նայն գիտութիւն. և եթէ ունիցիմ՝ զամենայն Հաւատս՝ մինչև զլերինս փոփոխելոյ, և սէր ոչ ունիցիմ՝, ոչինչ եմ»: — կամի ա-

[...that we might] [...], or that we might taste of the noxious bitterness of their confessions; for they do not call themselves strangers to the Church, like the Heathens or like the Jews, but enter in as Christians, and then pour forth the venom of bitterness, and employ their alien teachings to deceive and beguile those men who are yet childish in character” (*In Comm. II Pet., Homily VI*). And the second cause that brings darkness and deprives [one] of the Divine, intelligible light of the Spirit, is hatred, grudges, and dissensions that cast out holy brotherly love; unto which the holy Evangelist Yovhann■s testifieth, writing thus: “Again, a new commandment I write unto you, which thing is true in Him and in you: because the darkness is past, and the true light now shineth. He that saith he is in the light, and hateth his brother, is a liar, and is in darkness even until now. He that loveth his brother abideth in the light, and there is none occasion of stumbling in him. But he that hateth his brother is in darkness, and walketh in darkness, and knoweth not whither he goeth, because that darkness hath blinded his eyes” (I John ii. 8–11). Here the holy Evangelist reiterates the indispensable command of his true Master, Jesus Christ our

Saviour: “A new commandment I give unto you, That ye love one another; as I have loved you, that ye also love one another” (John xiii. 34; xv. 12).

Wherefore, without brotherly love and love of the nation, our virtues and the devotions of our faith are not pleasing before the adorable and worshipful All-Holy Trinity. The blessed Apostle Paul delineates this truth: “Though I speak with the tongues of men and of angels, and have not charity, I am become as sounding brass, or a tinkling cymbal.” Seest thou? First he bringeth forward the grace of tongues: though I speak, saith he, with the tongues of all the nations of the earth, and have the office of the angels’ doxology, being a partaker of their intelligible voices, and have not brotherly love, I am become as brass that only soundeth, and I become an insignificant and confused noise, a certain useless clamorer. “And though I have the gift of prophecy, and understand all mysteries, and all knowledge; and though I have all faith, so that I could remove mountains, and have not charity, I am nothing.” — He wisheth to...

EAP180-1-3-87_029L.jpg

NOTE

— 52 —

NOTE: — 52 —

TEXT

սել. եթէ զպարզևս մարգարէութեան ընկալեալ իցեմ՝ ՚ի Հոգւոյն Աստուծոյ, և մարգարէանայցեմ՝ զգաղտնեացն Աստուծոյ, և զամենայն զլինելոցն յաշխարհի, որով կարողացայց յաւետ զսքանչելիս գործել, և յեղբայրսիրութենէն յետս կասիցիմ՝, ոչ երբէք Հաճոյացեալ գտանիմ՝ առաջի Աստուծոյ, և չեմ՝ իսկ արժանի յաւիտենական երանութեան և փառաց երկնից արքայութեան, զշնորհս առաքելութեան յընդունայնս վատնեմ: «Եւ եթէ ջամբիցեմ՝ զամենայն ինչս իմ՝ աղքատաց, և մատնիցեմ՝ զմարմինս իմ՝ յայրումն և սէր ոչ ունիցիմ՝, ոչ ինչ օգտիմ՝» (ա Կորն. Ժգ. 1. 2. 3): Այսինքն՝ եթէ զամենայն զգոյս իմ՝ բոլորովին, և ոչ ըզմասն ինչ, տայցեմ՝ աղքատաց, ևս և կամաւ յանձն առնուցում՝ յաղագս

խոստովանութեան Հաւատոյ զանազան տանջանս մահու, և իբրև զմարտիրոս Հանդիսանայցեմ՝, և սէր ոչ ունիցիմ՝, ոչ ինչ օգտիմ՝, այս է՝ ոչ ինչ շահիմ՝ յԱստուածային երկնից արքայութեան փառաց, և թէ՛ զօգուտ ինչ ոչ գտանեմ՝ ՚ի շնորհաց փրկականութեան Յիսուսի Քրիստոսի: Գիտեմ՝՝ զի ողջամիտ անդամք սիրելի ազգիս՝ Հաւատարիմ՝ և Հարազատ որդիք սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսարչին՝ իրա- տունս ունին ասել ինձ, եթէ զայդ ամենայն և զայլ բազմօրինակ ճշմարիտ վարդապետութիւնս ուսոյց մեզ նոյն ինքն մեծ Հայրա- պետն Լուսաւորիչն Հոգւոց մերոց, ապա և մեք շնորհիւ Հոգւոյն սրբոյ զանձեալ ունիմք ՚ի սիրտս, և ջանամք անմոռանալի տպա- տրել ՚ի միտս մեր, և գործով կատարել զնոյն՝ զոր քարոզեաց մեզ այսպէս. «Որ կայցէ յայն սէր՝ որ ՚ի Քրիստոս, որ փրկեաց զարարածս, և եբարձ զթշնամութիւն ՚ի միջոյ, արդ եղիցուք նը- մանողք նորա մեծութեանն, և շահեսցուք զբարիս և զեղբարս, և փոխեսցուք զբարիս մեր ՚ի նոցա կարիսն, և զկեանս մեր ընդ մահու նոցա . զի լինիցիմք ժառանգորդ նորա տէրութեանն և բը- նակարան կենդանի կամաց նորա, և Հաղորդ սքանչելի սիրոյ նո- րա, և կցորդ փառաւորեալ փառաց նորա: Սէր սուրբ՝ մայր է առողջութեան, և անարատութեան և անբծութեան, որ խնամէ և յորդորէ յառաքինութիւնս, և յարդարէ յամենայն բարեգոր- ծութիւնս: Սէր՝ աղբիւր է ամենայն բարեաց, որ արբուցանէ ըզ- սուրբ անձինս, և գրաւական է ամենայն երանութեանց, և մե- ծութեան պարգևացն Աստուծոյ բաշխօղ: Սէր՝ բղիտումն երախ- տեաց Քրիստոսի և վայելչացուցիչ յանպատումն շնորհս նորա,

[... to] say: even if I have received the gifts of prophecy from the Spirit of God, and prophesy concerning the mysteries of God and all things that are to come to pass in the world, whereby I might be able ever to work wonders, yet hold back from brotherly love, I am by no means found pleasing before God, nor am

I even worthy of eternal beatitude and the glory of the kingdom of heaven, [and] I squander the grace of apostleship in vain. “And if I bestow all my goods to feed the poor, and if I give my body to be burned, and have not love, it profiteth me nothing” (1 Cor. 13:1, 2, 3). That is to say: if I give all my substance entirely, and not merely a portion thereof, to the poor, and moreover willingly take upon myself diverse mortal torments for the confession of faith, and show forth [myself] as a martyr, yet have not love, it profiteth me nothing; that is, I gain nothing from the divine glory of the kingdom of heaven, and find no benefit from the graces of the redemption of Jesus Christ. I know that the right-minded members of this beloved nation—the faithful and true sons of our holy father Grigor Lusaworich■—have the right to say unto me: "All that and diverse other true doctrines did that very same great Patriarch, the Illuminator of our souls, teach us; wherefore we also, by the grace of the Holy Spirit, hold them treasured in [our] hearts, and strive to impress them unforgettably upon our minds, and to fulfill in deed that very thing which he preached unto us thus: 'Whosoever abideth in that love which is in Christ, who redeemed creation and took away the enmity from the midst—let us now be imitators of His greatness, and gain the good and [our] brethren, and exchange our goods for their needs, and our life for their death; that we may become heirs of His dominion, and a living habitation of His will, and partakers of His wondrous love, and sharers in His glorified glory. Holy love is the mother of health, and of spotless purity, and of blamelessness, which careth for and exhorteth unto virtues, and prepareth [us] for every good work. Love is the fountain of all good things, which watereth holy souls, and is the pledge of all beatitudes, and the dispenser of the greatness of God's gifts. Love is the outpouring of the benefits of Christ, and the adorer in His unspeakable graces...'"

EAP180-1-3-87_029R.jpg

NOTE

- 53 -

- 53 -

TEXT

յլոծիչ խոովութեան և տուիչ խաղաղութեան . . . : Սէր սուրբ՝
Հոգւոց և մարմնոց անեղծ ստացուած, զի որք ունին զնա միշտ՝

են 'ի կենդանի շնորհն Քրիստոսի ամենաշահ երանութեամբք
յար- դարեալ 'ի գովեստ փառացն Աստուծոյ: Սէր՝ աւետիք
կենդանի յուսոյն, ցրիչ նեղութեանց և վշտաց, և լուծիչ ամենայն
դժըն- դակաց 'ի վերայ եկելոց, որք զինուորին ընդդէմ՝
առաքինութեան Հանդիսից: Սէր սուրբ՝ հրեշտակ է
խաղաղարար, որ զցասումն մերժէ, և զոխութիւն լուծանէ, և
զնախանձ արտաքս մղէ, և ցածուցանէ զչարն: Սէր սուրբ՝ այգի է
վայելուչ, որ խաղողոյն զինեալ զարթուցանէ զսիրտն և
զգգայարանսն 'ի տրտմականաց եկամտից, և ուրախ առնէ 'ի
կամս Տեառն: Սէր սուրբ՝ ձիթե- նի է պտղալից 'ի սրտի
բարեխոհի, մղելով զձիթենին 'ի լուսաւո- րութիւն իմանալեաց, և
յօծումն երանելի անդամոցն 'ի զուար- թութիւն: Սէր սուրբ՝
Հոգևոր կարգաց յարդարիչ է, և մար- մնաւոր վարուց
յանձանձիչ, որ 'ի միասին կապէ, և ո՛չ տայ բա- ժանել և
քայքայել զհասարակաց բարին: Սէր սուրբ՝ բանալի է դրախտին
կենաց, որ զկեանս բաշխէ, և աներևոյք շնորհացն Աս- տուծոյ
գանձուցն բաշխօղ 'ի սուրբ անձինս, և դժնդակ վարուցն
խափանիչ և ընդդիմամարտ մեղսասիրաց: Եւ ամենայն
արուեստք առաքինութեան՝ սիրով յարդարին 'ի սրբութիւն և
յարդա- րութիւն: Եւ նովաւ ցուցանեն զհանդէս լաութեան
իւրեանց՝ որ է վարիչ չարի և յորդորիչ բարեաց, զօրավիգն
Աստուածա- սիրաց, և կործանիչ խորամանկաց և մեղսասիրաց:
Եւ խառնեալ սուրբ սէր ընդ Հաւատոյ և ընդ սիրոյ, Հանդիսանայ
'ի բարեպաշ- տութեան վարս, և միմեանց Հաղորդութեամբն
յայտնի առնէ զլուսաւոր կարգս: Զ ի պատճառք
առաքինութեանց լուսաւոր թագօքն պսակեսցին յանուշակ Հօրն
երկնաւորի խնամսն . և վայել- լեսցեն յանվախճան և
յանպատում՝ երանութիւնս նորա: Զ ի որ ունի զխնամսն սիրոյն

սրբութեամբ առ ամենեսեան Հեռաւորս և մերձաւորս՝ առ Հոգի և մարմին, ամենայն ճշմարտութեամբ և երանութեամբ սուրբ սիրոյն՝ յամենասուրբ Երրորդութենէն օրհնեալ պսակի և մեծարի, և մշտնջենաւոր խնդութեամբն վայելէ յանվախճան և յանհամեմատ բարութիւնսն» (Յաճախ. ճառ ժա): Սոյնպէս և Սարգիս Շնորհալի վարդապետն մեր Հետեւելով սուրբ Գրոց և սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի՝ Համաձայն վարդապետէ այսու օրինակաւ յորդորական խրատուց՝ Հիմնելով 'ի վերայ

. . . [the] dissolver of turmoil and giver of peace . . . : Holy love, an incorruptible possession of souls and bodies, for those who possess it always are in the living grace of Christ, adorned with all-profitable beatitudes unto the praise of God's glory. Love, the good tidings of living hope, the disperser of afflictions and griefs, and the dissolver of all cruel things that come upon [us], which wage war against the arenas of virtue. Holy love is a peacemaking angel, which repels wrath, and dissolves rancor, and casts out envy, and abases evil. Holy love is a delightful vineyard, which, through the wine of the grape, awakens the heart and the senses from the intrusions of sorrow, and makes [one] joyful in the will of the Lord. Holy love is a fruitful olive tree in the heart of the well-disposed, directing the olive [oil] unto the illumination of noetic things, and unto the anointing of the blessed members for cheerfulness. Holy love is the orderer of spiritual ranks, and the steward of bodily conducts, which binds together, and does not allow the common good to be divided and dissolved. Holy love is the key to the paradise of life, which dispenses life, and [is] the distributor of the treasures of God's unseen graces into holy souls, and the restrainer of cruel ways and the adversary of those who love sin. And all the arts of virtue are adorned through love unto holiness and righteousness. And through it they display the contest of their excellence, which is the driver away of evil and the encourager of good things, the helper of those who love God, and the destroyer of the crafty and of those who love sin. And holy love, mingled with faith and with [charity], displays itself in the conduct of piety, and by their communion with one another makes manifest the luminous orders. For the authors of virtues shall be crowned with radiant crowns in the sweet care of the Heavenly Father, and they shall enjoy His endless and ineffable

beatitudes. For he who possesses the care of love with holiness toward all, [both] those afar off and those near, toward soul and body, with all truth and the beatitude of holy love, being blessed by the All-Holy Trinity, is crowned and honored, and with everlasting joy delights in His endless and incomparable good things” (*Yajakhapatum*, Homily XI). In like manner also our Vardapet Sargis Shnorhali, following the Holy Scriptures and our Holy Father Grigor, concordantly teaches after this manner of exhortative counsels, basing [it] upon

EAP180-1-3-87_030L.jpg

NOTE

- 54 -

NOTE: - 54 -

TEXT

բանից և պատուիրանաց սրբազան ընտարանչին Յովհաննու որ վասն եղբայրսիրութեան «Իսկ որ ատեայ զեղբայր իւր՝ ՚ի խաւա- րի է, և ընդ խաւար շրջի, և ոչ գիտէ յո երթայ, զի խաւարն կո- րացոյց զաչս նորա» (ա Յովհ. բ. 11): Մեծաւ առաւելութեամբ զդատապարտութիւն ատեցողի եղբօրն ՚ի կիր արկանէ: 1] ասն զի վերագոյնն ասաց «որ ատէ զեղբայր իւր՝ ՚ի խաւարի է տակաւին»: Իսկ աստ ևս առաւելութեամբ դնէ զբանն, ընդ խա-ար շրջի՝ ասէ, և ո՛չ գիտէ յո երթայ. էր վասն. զի խա-արն կո-րացոյց զաչս նորա: Ե՛ւ այս սահման չարի՝ քան զամենայն չարիս է չարագոյն, ասել՝ մո- յորեալ ՚ի ճանապարհէն՝ ո՛չ գիտէ յո երթայ: 1] ասն զի առաջնորդ զսէրն ըստուծոյ և եղբօրն ոչ ունի, որպէս զի դարձեալ յար- քունական ճանապարհն զնա վերածիցէ, այլ մոլորական շրջի թա- փառական ՚ի թումպս և ՚ի թուփս՝ ՚ի պէսպէս մեղս զառածեալ և կորստեամբ դատապարտեալ: Եւ զայս Տէրն մեր ասաց. «կոյր կուրի յորժամ՝ առաջնորդէ՝ սխալէ, և երկոքեանն ՚ի խորխորատ անկանին: կոյր է ատելութիւնն, կոյր է և զաչացու մարդն՝ ա- ռանց սիրոյ ընկերին: Ըրդ՝ որ գատելութիւնն առաջնորդ ստա- նայ,

երկոքեանն 'ի խաւարն յղարկին. զի խաւարն ասէ կո-րացոյց զա- ջըս նորա: կրկին և երեքկին չարիք. մի՝ զի 'ի խաւարի շրջի, և միւս ևս՝ զի ոչ գիտէ յո երթայ. և դարձեալ՝ զի խաւարն կուրացոյց զաչս նորա, այսինքն է՝ ատելութիւնն. վասն զի զնա խաւար ա- նուանէ: Իսկ աչս ոչ մարմնականս անուանէ. այլ զհոգեկանս, որ արդարն ճշմարիտ կուրութիւն է, և զօրէն խլրդան գործէ զմարդն միշտ 'ի ներքոյ երկրի 'ի խաւարին տեղուոջ շրջել» ('ի մեկն. ա Յով. ճառ. դ): ըպաքէն պարտաւոր ամենայն օրինացն ըստուծոյ դա- տիմք, և դատապարտիմք յանսխալ լերկնաւոր դատաւորէն՝ յոր- ժամ՝ մեղանչեմք ընդդէմ՝ եղբայրսիրութեան և ըստուածային օ- րինաց խռովայոյզ Հոգւով ատելութեան. և Հոգեկորոյս թելա- դրութեամբ խաւարասիրին բելիարայ, մանաւանդ երբ չարայօժար բնաւորութեամբ՝ զչարաբոյս խռովութեան և զատելութեան սեր- մանեալ զորոմն Հակառակասիրին 'ի սիրոս պարզամտաց, խանգա- րեսցուք՝ խափանեսցուք և խապառ Հեղձուսցուք զբարի զըստուա- ծաշնորհ զսերմունս միաբանութեան և եղբայրսիրութեան. վասն զի ըստուածային օրէնք և Հրաման եղբայրսիրութեան բազմա- պատիկ ունի գերազանցութիւն փառաց և երանութեանց: 'Նախ՝ զի սուրբ և անխարդախ սիրոյն առատահոս և իմանալի աղբիւր

... of the words and commandments of the holy Evangelist Yovhann■s concerning brotherly love: “He that hateth his brother is in darkness, and walketh in darkness, and knoweth not whither he goeth, because that darkness hath blinded his eyes” (1 John 2:11). With great vehemence he applieth condemnation unto the hater of his brother. For above he said, “he that hateth his brother is in darkness even until now”; but here he setteth down the word with even greater force, saying: *he walketh in darkness, and knoweth not whither he goeth.* Wherefore? *Because that darkness hath blinded his eyes.* And this degree of evil is more wicked than all evils—namely, to be led astray from the path and *know not whither he goeth.* For he hath not as a guide the

love of God and of his brother, such as might lead him back again unto the royal highway; but wandering like an errant vagabond among mounds and briars, he is enticed into diverse sins and condemned unto destruction. And this our Lord spake: “When the blind leadeth the blind, he erreth, and both fall into the ditch.” Hatred is blind, and blind also is the seeing man when bereft of love for his neighbor. Now, he that taketh hatred as his guide, both are cast into the darkness; for *the darkness,* he saith, *hath blinded his eyes.* A twofold and threefold evil: first, that he walketh in darkness; second, that he knoweth not whither he goeth; and furthermore, that the darkness hath blinded his eyes—that is to say, hatred, for he calleth it darkness. And by eyes he meaneth not the bodily ones, but the spiritual, which is indeed true blindness, and maketh man like unto a mole, ever to wander beneath the earth in a darksome place (*From the Commentary on 1 John, Homily 4*). Verily, we are judged debtors unto all the laws of God, and are condemned by the unerring Heavenly Judge, whenever we sin against brotherly love and the divine laws through a turbulent spirit of hatred, and by the soul-destroying prompting of the darkness-loving Beliar; most especially when, through a malicious disposition, having sown the evil-sprouting tare of strife and contentious hatred in the hearts of the simple-minded, we corrupt, hinder, and utterly choke the good, God-graced seeds of concord and brotherly love. For the divine law and commandment of brotherly love possesseth a manifold excellence of glory and blessedness. First, in that the copious and noetic fountain of holy and unfeigned love...

EAP180-1-3-87_030R.jpg

NOTE

— 55 —

NOTE: — 55 —

TEXT

Է՝ ըստ Գրիգորի ըստուածաբանին՝ Հայր ըստուած ըմենա- կալ: ըռ այս վկայէ սրբազան ըւետարանիչն ՅովՀաննէս. «Սի- րելիք, սիրեցուք զմիմեանս, զի սէր յըստուծոյ է... և որ ոչն սիրէ՝ ոչ ճանաչէ զըստուած » (ա Յովհ. դ. 7. 8): Երկրորդ զանՀամեմատ մեծութիւն սիրոյն կամիս գիտել՝ ո- թով կազմի և Հաստատի, ասէ

ՅովՀան Ոսկեբերան՝ առաքինու- թիւնն եղբայրսիրութեան, լուր սրբազան ըռաքելոյն Պօղոսի, որ ցուցանէ զսիրոյն գերազանց բարձր մեծութիւն քան զլծակցացն իւրոց՝ զՀաւատոյ և զյուսոյ մեծութիւնս. վասն զի առանց սիրոյն անկենդան են Հաւատք, և անվարձ է և անպտուղ յոյսն: Ուստի գրէ «Բայց արդ մնան Հաւատք, յոյս, սէր, սոքա երեքեան. և մեծ քան զսոսա՝ սէր է» (ա կորն. Ժգ. 13): «Տեսն՞ր, ասէ Սարգիս շնորՀալի սուրբ վարդապետն մեր, զանտանելի մեծութիւն սիրոյն, զի գերազանց գտաւ քան զՀաւատս և զյոյս: Եւ զի՞նչ ասեմ՝ գե- րազանց, որ առանց սորա ամենայն ինչ ընդ վայր է, ամենայն ինչ վայրապար է և ՚ի զուր, եթէ Հաւատք իցեն, եթէ մարգարէու- թիւն, եթէ վարդապետութիւն, եթէ ողորմութիւն, և եթէ մարդասիրութիւն, որ է զլուխ ամենայնի»: (՚ի մեկն. կաթող. յերես 718): Նաև գերապանծ և սքանչելի մեծութիւն ունի սիրոյն օրէնք, զի է գլխաւորն և առաջինն ամենայն ըստուածադիր օրինաց, և լրացուցիչ, կատարիչ և բովանդակիչ օրինաց. ըստ այնմ՝ «լ րումն օրինաց սէր է»: (Հռովմ. Ժգ. 10: ա. Տիմոթ. ա. 5): Ըպա- քէն յորպիսի ողբալի և ողորմելի վիճակս տազնապին Հոգիք այն- պիսեաց՝ որոց միտք սատանայական չարաչար ազդեցութեամբ թե- լադրեալք՝ զեղբայրսիրութիւնն փոխարկեն ՚ի խռովայոյզն յատե- լութիւն, զմիաբանութեան շքեղ տեսութիւն ՚ի վատթարագոյն զագրալի կերպարանս երկպառակութեան. որով արդարև ոչ միայն լինին պարտապան ամենայն ըստուածային օրինաց՝ ըստ սրբազան ըռաքելոյն Յակովբայ (ա կաթող. բ. 8—10). այլ և իսպառ և զներքին ազդեցութիւնս և զպէսպէս շնորՀաց նորին ներգործա- կան լուսափայլութիւնս շիջուցանեն Հակառակ օրինաց շարժելով: Ըռ այս խրատէ երանելին Պօղոս « Օ Հոգին մի շիջուցանէք, ըզ-

մարգարէութիւնս մի արՀամարՀէք, զամենայն ինչ փորձեցէք, զբարին ընկալարութ, յամենայն իրաց չարաց 'ի բաց կացէք» (ս Թեսաղ. ե. 19. 21):

is—according to Grigor the Theologian—God the Father Almighty. Unto this witnesseth the holy Evangelist Yovhann[■]s: “Beloved, let us love one another: for love is of God... and he that loveth not knoweth not God” (I Yovh. iv. 7, 8). Secondly, if thou desirest to know the incomparable greatness of love—whereby, saith Yovhan Oskiberan, the virtue of brotherly love is fashioned and established—hearken unto the holy Apostle P[■]ghos, who showeth the supreme, lofty greatness of love above the greatness of its yoke-fellows, faith and hope; for without love, faith is lifeless, and hope is without reward and unfruitful. Wherefore he writeth: “And now abideth faith, hope, charity, these three; but the greatest of these is charity” (I Korn. xiii. 13). “Hast thou seen,” saith Sargis Shnorhali, our holy Doctor [vardapet], “the unendurable greatness of love, that it was found to be more excellent than faith and hope? And what say I of ‘more excellent,’ seeing that without it all things are in vain, all things are idle and to no purpose—whether it be faith, whether prophecy, whether doctrine, whether almsgiving, or whether philanthropy, which is the head of all?” (In the *Commentary on the Catholic [Epistles]*, p. 718). Moreover, the law of love hath a most glorious and wondrous greatness, for it is the chief and first of all divinely ordained laws, and the fulfiller, perfecter, and container of the laws; according to that [saying]: “Love is the fulfilling of the law” (H[■]ovm. xiii. 10; I Timot[‘]. i. 5). In what a lamentable and wretched condition, then, are the souls of such men distressed, whose minds, prompted by the evil satanic influence, convert brotherly love into turbulent hatred, and the splendid vision of unity into the most vile and abominable guise of discord! Whereby, in truth, not only do they become debtors unto the whole divine law, according to the holy Apostle Yakovbos (I Cathol. ii. 8–10), but they also entirely extinguish both the inner influences and the efficacious radiant splendors of [the Spirit's] manifold graces, acting contrary to the laws. Unto this the blessed P[■]ghos admonisheth: “Quench not the Spirit; despise not prophesyings; prove all things; hold fast that which is good; abstain from all appearance of evil” (I T[‘]esagh. v. 19, 21–22).

TEXT

Իսկ դու տե՛ս աստ՝ զի Հնարողքն զգրարանն գայն գրուած՝ 'ի բաց թողեալ զԱստուածային սիրալիր օրինաց պարտաւորութիւ. նրս իւրեանց Հակառակ սուրբ գրոց և ճշմարիտ վարդապետու. թեան սրբազան Առաքելոց և Աստուածարեալ Հարց սրբոց, սկսա. նին Առաքելոց սրբոց շնորհազարդ դասուց կարգադրիչ Հանդի. սանալ, որպէս 'ի ստորև տեսանի:

But behold here, that the contrivers of that slanderous writing, having cast aside their obligations to the divine [and] loving laws, contrary to the Holy Scriptures and the true doctrine of the holy Apostles and the divinely-inspired Holy Fathers, begin to set themselves up as arrangers of the grace-adorned orders of the holy Apostles, as is seen below:

HEAD

ԲԱՆ Ը.

DISCOURSE VIII.

TEXT

«Եթէ դէպ լիցի կատարել տիեզերական իմն ժողով 'ի լուծել վէճս ինչ կրօնականս, նախագահ այսմ՝ ժողովոյ ճանաչեմք զյա. ջորդ գլխոյն զերանելոյն Պետրոսի, ըստ օրինակի սրբազան նախ. նեաց մերոց. յոր միտս երգէ սուրբ եկեղեցի զսրբազան Առաքե. լոյն Պետրոսէ «Գլուխ սուրբ Հաւատոյ, Հիմն եկեղեցւոյ» ('ի յօդ. Ե): Այս խորհրդածութիւն և վճռաբար ասութիւն սո. ցին՝ միայն անմարգասէր կրից է ծնունդ, և ո՛չ Հոգևորապէս վեր. ծանութիւն խորհրդական բանից շարականաց, կամ՝ Աստուածա. յին սուրբ գրոց: Պարտ էր սոցա նախ աշակերտիլ սրբազան Առա. քելոյն Պօղոսի, և ապա ձեռնարկել յայսպիսի բանից քննու. թիւն, որ

ուսուցանէ Հեղինակութեամբ սուրբ գրոց յասելն. «Զի ո՞րք 'ի մարդկանէ գիտէ ինչ զմարդոյն, եթէ ո՛չ Հոգի մարդոյն՝ որ 'ի նմա. նոյնպէս և ո՛չ զաստուածայինսն որք գիտէ, եթէ ո՛չ Հոգին Աստուծոյ...: Եւ զոր խօսիմքս՝ ո՛չ եթէ մարդկեղէն ուս. մամբ ճարտարութեամբ բանից, այլ վարդապետութեամբ Հոգւոյն ընդ Հոգևորս զՀոգևորս Համեմատեմք» (ա. Կորն. բ. 11—13):

Սրբազան Առաքեալն Քրիստոսի կամի ցուցանել այսու բանիւ, եթէ մեք զոր ինչ խօսիմքս, և աւանդութեամբ Հաստատեմքս, մի՛ կարծեսցեն մարդիկ, եթէ մարդկեղէն ուսմամբ է, կամ՝ ճարտարութեամբ բանից երկրաւոր իմաստից, այլ յայտնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և անսխալ ուսմամբ և ճշմարտութեամբ բանից ներշնչեցելոց 'ի շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ, զոր ըստ պիտոյից ժամուն

"If it should happen that a certain ecumenical council be convened to resolve some religious disputes, we recognize as the president of this council the successor of the head, the blessed Petrows, after the example of our holy ancestors; in which sense the Holy Church sings concerning the holy Apostle Petrows: 'Head of holy Faith, foundation of the church' (in Article 5). This reflection and peremptory assertion of theirs is born solely of uncharitable passions, and [is] not a spiritual interpretation of the mystical words of the hymns or of the Holy Divine Scriptures. They ought first to have become disciples of the holy Apostle P^hghos, and only then to have undertaken the examination of such matters—[he] who teaches by the authority of the Holy Scriptures, saying: 'For what man knoweth the things of a man, save the spirit of the man which is in him? Even so the things of God knoweth no man, save the Spirit of God... And the things which we speak [are] not in words taught by human eloquence, but in the teaching of the Spirit, comparing spiritual things with spiritual' (1 Cor. 2:11–13). The holy Apostle of Christ wishes to demonstrate by this word that, concerning whatever things we speak and confirm by tradition, let men not suppose that it is by human learning or by the eloquence of earthly wisdom, but by the revelation of the Holy Spirit, and by the infallible doctrine and truth of words inspired by the grace of the Holy Spirit, which according to the need of the hour..."

NOTE

- 57 -

NOTE: - 57 -

TEXT

և պարագայից ազդէ 'ի մեզ նոյն սուրբ Հոգին ճշմարտութեան իւրովք ամենածաւալ ներգործութեամբք, ըստ ընտարանական ճշմարտութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: «Եթէ սի- ռէք զիս՝ զպատուիրանս իմ՝ պահեսցիք, և ես աղաչեցից զՀայր, և այլ միսիթարիչ տացէ ձեզ. զի ընդ ձեզ բնակեսցէ 'ի յաւիտեան . զՀոգին ճշմարտութեան, զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել, զի ոչ տեսանէ զնա, և ոչ ճանաչէ զնա. Բայց դուք ճանաչէք զնա, զի առ ձեզ բնակեսցէ, և ընդ ձեզ եղիցի: Իսկ միսիթարիչն Հո- գին սուրբ՝ զոր առաքեսցէ Հայր յանուն իմ, նա ուսուցէ ձեզ զամենայն, և յիշեցուցէ զամենայն, որ ինչ ասացի ձեզ. յոր- ժամ՝ եկեսցէ նա Հոգին ճշմարտութեան, առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Ժդ. 15—17. 26 Ժգ. 13): Ապա եթէ Հարկ լիցի գումարել զհոգևոր ժողով՝ թէ՛ տիեզե- րական և թէ՛ ազգային՝ 'ի Հոգևորական դասուց, պարտ և ար- ժան է ջերմեռանդութեամբ Հաւատոյ՝ յուսացեալ 'ի զօրութիւ- նըս անսխալ ճշմարտութեան և ամենաբաւական իմաստութեան ներհեղական շնորհաց սուրբ Հոգւոյն՝ 'ի գլուխ ժողովոյն ունելով սաներևութապէ բազմեալ զնոյն Հոգին ճշմարտութեան, Հաւա- սարապէս դատել և տեսանել վասն իրին կամ՝ խնդրոյն ընդ ա- ռաջ ելելոյ: Օ այս յայտնի տեսանեմք 'ի Գործս ըռաքելոց 'ի քա- նի ինչ տեղիս, յորոց զմին աստանօր արժան դատիմ՝ յիշեցու- ցանել. «Յարեան ոմանք 'ի Հերձուածոյն Փարիսեցոց Հաւա- տացեալք, և ասէին՝ պարտ է թլփատել զդոսա, և պատուի- ռել պահել զօրէնսն Մովսիսի: Եւ ժողովեցան ըռաքեալքն և

երիցունք տեսանել վասն բանիս այսորիկ... Յայնժամ Հաճոյ թուեցաւ ըռաքելոցն և Երիցանցն և ամենայն եկեղեցւոյն, արս ընտրեալս 'ի նոցանէ առաքել յԱնտիոք ընդ Պողոսի և ընդ Բառնաբայ, զՅուդա գկոչեցեալն Րարսաբա՝ և զՇ իղա, արս գլխաւորս. գրեալ առ եղբարս 'ի ձեռն նոցա զայս ինչ: ըռաքեալք և երիցունք և եղբարք, յԱնտիոք և 'ի Սիւրեայ, և 'ի Կիլիկիայ, եղբարցդ — որ 'ի Հեթանոսաց էք, ողջոյն: Քանզի լուաք՝ թէ ոմանք իբրև 'ի մէնջ խռովեցուցին զձեզ բանիւք՝ խախտել զան-ձինս ձեր. ասեն թլփատել և պահել զօրէնսն, որոց ոչ Հրամա-յեցաք...: Օ ի Հաճոյ թուեցաւ Հոգւոյն սրբոյ և մեզ, մի՛ ինչ աւելի բեռն դնել ձեզ, բայց միայն 'ի կարևորացս յայսոցիկ. 'ի բաց կալ 'ի զոհելոյ կոռց, և յարենէ, և 'ի Հեղձուցելոյ, և 'ի պո-

...and in [such] circumstances the same Holy Spirit of truth acts within us through His all-pervading operations, according to the evangelical truth of our Lord Jesus Christ: “If ye love me, keep my commandments. And I will pray the Father, and he shall give you another Comforter, that he may abide with you for ever; even the Spirit of truth, whom the world cannot receive, because it seeth him not, neither knoweth him: but ye know him; for he dwelleth with you, and shall be in you. ... But the Comforter, which is the Holy Ghost, whom the Father will send in my name, he shall teach you all things, and bring all things to your remembrance, whatsoever I have said unto you. ... When he, the Spirit of truth, is come, he will guide you into all truth” (John 14:15–17, 26; 16:13). Therefore, if it should be necessary to convene a spiritual council—whether ecumenical or national—from the ranks of the clergy, it is right and proper, with fervency of faith and relying upon the powers of the infallible truth and all-sufficient wisdom of the infused graces of the Holy Spirit, [and] having at the head of the council the same Spirit of truth invisibly presiding, to judge and examine equitably concerning the matter or question that has arisen. We see this clearly in several places in the Acts of the Apostles, of which I deem it worthy to recall one here: “There rose up certain of the sect of the Pharisees which believed, saying, That it was needful to circumcise them, and to command them to keep the law of Moses. And the apostles and

elders came together for to consider of this matter. ... Then pleased it the apostles and elders, with the whole church, to send chosen men of their own company to Antioch with Paul and Barnabas; namely, Judas surnamed Barsabas, and Silas, chief men [among the brethren]: and they wrote letters by them after this manner; The apostles and elders and brethren send greeting unto the brethren which are of the Gentiles in Antioch and Syria and Cilicia: Forasmuch as we have heard, that certain which went out from us have troubled you with words, subverting your souls, saying, Ye must be circumcised, and keep the law: to whom we gave no such commandment... For it seemed good to the Holy Ghost, and to us, to lay upon you no greater burden than these necessary things; that ye abstain from meats offered to idols, and from blood, and from things strangled, and from for[nication]...”

NOTE

8

[NOTE:] 8

EAP180-1-3-87_032L.jpg

NOTE

— 58 —

[NOTE:] — 58 —

TEXT

որնկութենէ, յորոց պահեալ զանձինս բարոք գործիցէք . ողջ լե-
րուք» (Գործ Ժե . 5. 6. 22. 23. 24. 28. 29): Տեսանե՞ա՛ զի 'ի Ժողովս
առ սրբազան Առաքելովք ոչ որ կարէր զհաճոյս իւր յառաջ
մատուցանել, այլ ամենեցուն խորհուրդ մտաց և կամաց՝ էր
պաշտել զհաճութիւն կամաց սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ. վեյ
զաղօթս առ նոյն Հոգին Աստուծոյ մատուցանէին, զի զհաճոյսն
իւր և զօգուտն եկեղեցւոյ ազդեսցէ և յայտնեսցէ շնորհիւ իւրով.
որպէս և 'ի Ժողովիւն առ 'ի ընտրել զոր 'ի տեղի Յուդայի մատ-
նըչի՝ կացուցանեն 'ի միջի զՅովսէփ և զՄատաթիա, և ապա
կանխեն յաղօթս առ Տէր, որպէս և գրեալ է. «Եւ կացեալ յա-
ղօթս՝ ասեն. Դու Տէր՝ սրտագէտ ամենայնի՝ յայտնեա զմի որ,

զոր ընտրեցեր 'ի սոցանէ յերկոցունց, առնուլ զվիճակ պաշտամանս այսորիկ և զառաքելութեան, յորմէ անկաւ Յուդաս գնալ 'ի տեղի իւր» (Գործ. ա. 24. 25): Ապա Աստուածարեալ Հարք սուրբք պարագլուխ և նախագահ ճանաչէին 'ի ժողովս իրեանց՝ զընդհանրական գլուխն եկեղեցւոյ, զամենագօրն և զամենակարողն զՅիսուս Քրիստոս, ըստ անվրէպ խոստման իւրում. «Զի ուր իցեն երկու կամ՝ երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ՝ ես 'ի մէջ նոցա » (Մատ. ժը. 20): Եւ զսուրբ Հոգին Աստուած՝ ունէին անսխալ ուսուցիչ ճշմարտութեան և աղբիւր երկնաւոր իմաստութեան. «Իսկ միսիթարիչն Հոգին սուրբ՝ զոր առաքեսցէ Հայր յանուն իմ, նա ուսուցէ ձեզ զամենայն» (Յովհ. ժդ. 26): Ահա զայսր Հոգևոր ժողովոյ ջերմեռանդն պարտաւորութիւն զեկուցանէ սուրբ Հայրապետն Ներսէս Շնորհալի՝ առ կայսրն Հռոմոց Մանուէլ այսպէս գրելով. «Եւ այս լինի արժանաւոր ձեզ և որոց ընդ ձեզ սրբոց առ Աստուած պաղատանօք, որպէս զի 'ի Հանդերձեալ լինել ժողովոյն մերոյ՝ որ 'ի մեծն Հայոց և ընդհանուր կողմանց եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, ինքնին Տէր՝ ըստ խոստացելումն՝ եղիցի 'ի մէջ՝ զբանն խաղաղութեան տալով 'ի մի- տրս և 'ի լեզուս ամենեցուն: Զի ոչ մարդկային ախտիւ՝ անօ- զուտ բանակոռութեամբ և սնոտի յաղթասիրութեամբ, յորմէ ոչ ինչ օգտեցաւ եկեղեցի այսքան երկար ժամանակաւ, այլ Հոգւոյն Աստուծոյ խորհրդակցութեամբ խօսեսցին ամենեքեան վասն շի- նութեան ոգւոց: Եւ որպէս առ մեզ, սոյնպէս եղիցի առ ձեզ Հանդիսական ժողով սուրբ. սկսեալ խորհրդոյս՝ նովաւ լիցի կա- տարումն: Որով և Աստուած փառաւորեսցի յամենայն լեզուս

[...from]ication: from which if ye keep yourselves, ye shall do well. Fare ye well” (Acts 15:5, 6, 22, 23, 24, 28, 29). Dost thou see that in the councils under the holy Apostles, no one was able to advance his own pleasure, but the

counsel of the mind and will of all was to minister unto the pleasure of the will of the Holy Spirit of God? [Wherefore] they offered prayers unto the same Spirit of God, that He might inspire and reveal His pleasure and the profit of the Church by His grace. Just as also, when they gathered together to choose someone in the place of Judas the betrayer, they set forth in their midst Joseph and Matthias, and then resorted first to prayer unto the Lord, as it is also written: “And they prayed, and said, Thou, Lord, which knowest the hearts of all men, shew whether of these two thou hast chosen, that he may take part of this ministry and apostleship, from which Judas by transgression fell, that he might go to his own place” (Acts 1:24, 25). Then the divinely inspired holy Fathers recognized as the head and president in their councils the universal Head of the Church, the all-powerful and omnipotent Jesus Christ, according to His unailing promise: “For where two or three are gathered together in my name, there am I in the midst of them” (Matt. 18:20). And the Holy Spirit, God, they held as the infallible teacher of truth and the fountain of heavenly wisdom: “But the Comforter, which is the Holy Ghost, whom the Father will send in my name, he shall teach you all things” (John 14:26). Behold, the holy Patriarch Nersēs Shnorhali maketh known the fervent obligation of this spiritual council, writing thus unto Manuel, the Emperor of the Greeks: “And this shall be made worthy of you and of the saints with you through supplications unto God, so that in the future convening of our council—which [is composed] of the bishops and doctors of Greater Armenia and all regions—the Lord Himself, according to His promise, shall be in the midst, giving the word of peace into the minds and upon the tongues of all. That they may speak, not through human passion—by unprofitable dispute and vain love of victory, from which the Church hath profited nothing for so long a time—but by the counsel of the Spirit of God for the edification of souls. And as it is with us, likewise let there be among you a holy, solemn council; this council having begun, through Him let it find its completion. Whereby God also may be glorified in all tongues...”

EAP180-1-3-87_032R.jpg

NOTE

— 59 —

NOTE: — 59 —

ազգաց՝ յեկեղեցիս արդարոց՝ ՚ի միաբանութիւն Հաւատոյ» (Մնդհ. տիպ Պօլսոյ. երես 120): Եւ սուրբն Մովսէս Խորե- նացի Քերթողահայրն մեր գրէ վասն Հարցն գտելոց յերիս Հո- գեգումար տիեզերական սուրբ ժողովս. «Որ իմանալի ըստուա- ծային ծագմամբ ՚ի շնորհաց Հոգւոյդ լցեալք, լցին զտիեզերս Հա- ւատով Երրորդութեանդ: Որք հրաշալի զօրութեամբք Հոգւոյն սրբոյ զխաւարն անգիտութեան յաշխարհէ փարատեցին և ուղիղ Հաւատոյ Հիմանք Հաստատեցին զեկեղեցի, քահանայք և պաշ- տօնեայք օրհնեցէք և Բարձր արարէք սուրբ զՀոգին ճշմարտու- թեան» (Շարակ.): Ապա մի ընդ վայր ջանակոռ աշխատեսցին Հաստատել զգըլ- խաւորն Հոգևորականաց եկեղեցւոյն Հռովմայ՝ իբրև յաջորդ սըր- Բագան Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի՝ ՚ի պատահել տիեզերա- կան ժողովոյն՝ ՚ի նպաստ իւրեանց առնլով զայն տուն շարակա- նին «Գլուխ սուրբ Հաւատոյ՝ Հիմն եկեղեցւոյ». զի ամենայն արք Եպիսկոպոսունք և ծայրագոյն Պատրիարքք՝ որք յաջորդք են Առաքելական Աթոռակալութեան, ունին ինքեանց զիրաւունս և զարտօնութիւն լիակատար Հոգևոր իշխանութեան ՚ի վիճակի իւ- րեանց. իսկ ՚ի Հանդիսի տիեզերական ժողովի՝ Հաւասարապա- տիւք են ամենեքին միմեանց: Տե՛ս՝ զհարդ միակ և անհատ զլուխն Առաքելոց սրբոց՝ յարուցեալն Յիսուս՝ առաքէ զնոսին ՚ի քա- րոզութիւն անկախ ՚ի միմեանց. «Եւ ասէ ցնոսա. երթա՛յք յաշ- խարհ ամենայն» (Մարկ. ժգ՝ 14): «Որպէս զիս առաքեցեր յաշ- խարհ, և ես առաքեցի զնոսա յաշխարհ... Եւ ես զփառսն զոր ետուր ինձ՝ ետու նոցա, զի իցեն մի, որպէս և մեք մի եմք, ես ՚ի նոսա, և դու յիս, զի եղիցին կատարեալք ՚ի մի: Եւ գիտասցէ աշխարհ՝ եթէ դու առաքեցեր զիս՝ և սիրեցի զնոսա, որպէս դու զիս սիրեցեր» (Յովհ. Ժէ. 18. 22. 23): Տեսե՛ր զՀամապատու-

ուրիւն և գմիօրինակ իշխանութիւն սրբազան Առաքելոցն: Սո-
 րին աղագաւ և երանելի սրբազան Առաքեալն Պետրոս
 Համապա- տիւ ունելով զամենայն Հոգևոր առաջնորդս
 եկեղեցոյ՝ ընդՀան- րապէս գրէ «Զերիցունս այսուՀետև աղաչեմ՝
 իբրև զերիցակիցս և զվկայս չարչարանացն Քրիստոսի, որ և
 Հանդերձելոց փառացն յայտնելոց Հաղորդ» (Պետ. ա. կաթող. ե.
 1): Ընթերցի՛ր և տե՛ս, զիա՛րդ գեղեցիկ և ողջամիտ
 վարդապետութեամբ բացատրէ երանելի սուրբ Սարգիս
 Շնորհալին զբան սրբազան Առաքելոյն

... of nations, into the churches of the righteous, unto the unity of the faith”
 (Mandakuni, Polis edition, page 120). And Saint Movs[■]s Khor[■]nats՝i, our
 Father of Poets, writeth concerning the Fathers found in the three
 spirit-assembled, ecumenical Holy Councils: “Who, filled by the intelligible
 divine dawn from the graces of Thy Spirit, filled the universe with the faith of
 Thy Trinity; who, by the wondrous powers of the Holy Spirit, dispelled the
 darkness of ignorance from the world and established the Church upon the
 foundation of the right faith; O ye priests and ministers, bless and exalt the
 Holy Spirit of truth” (Hymnal). Let them not, therefore, vainly and strenuously
 labor to establish the chief of the clergy of the Church of Rome as the
 successor of the Holy Apostles Petros and P[■]ghos in the event of an
 ecumenical council—taking in their own favor that strophe of the hymn: “Head
 of the holy faith, foundation of the Church.” For all Archbishops and Supreme
 Patriarchs, who are successors to Apostolic Sees, possess in themselves the
 rights and privileges of full spiritual authority in their own dioceses; whereas in
 the solemn assembly of an ecumenical council, all are of equal dignity one
 with another. See how the one and indivisible Head of the Holy Apostles, the
 Risen Jesus, sendeth them forth unto the preaching [of the Word] independent
 of one another: “And He said unto them, Go ye into all the world” (Mark 16:14
 [15]). “As Thou hast sent Me into the world, even so have I also sent them into
 the world... And the glory which Thou gavest Me I have given them; that they
 may be one, even as We are one: I in them, and Thou in Me, that they may be
 made perfect in one; and that the world may know that Thou hast sent Me, and
 hast loved them, as Thou hast loved Me” (John 17:18, 22, 23). Hast thou seen

the equality of honor and the uniform authority of the Holy Apostles? For this reason also the blessed and holy Apostle Petros, holding all spiritual leaders of the Church to be of equal honor, writeth generally: “The elders which are among you I exhort, who am also an elder, and a witness of the sufferings of Christ, and also a partaker of the glory that shall be revealed” (I Peter, Catholic [Epistle], 5:1). Read and see how, with beautiful and sound doctrine, the blessed Saint Sargis Shnorhali explaineth the word of the holy Apostle...

EAP180-1-3-87_033L.jpg

NOTE

— 60 —

NOTE: — 60 —

TEXT

Պետրոսի « Օ երիցունս այսուհետև աղաչեմ՝ իբրև գերիցակիցս՝
և զվկայս չարչարանացն Քրիստոսի: Երիցութեան անուամբ՝
թուի ինձ՝ եթէ Համապատուաբար ամենայն առաջնորդք
եկեղեցւոյ կո- չէին, զի չև ևս բաժանեալ էին անուանք ըստ
աշտիճանացն, այ- սինքն՝ կաթողիկոսն, և Եպիսկոպոսն, և
Քահանայն. վասն զի այսոքիկ բաժանմունք անուանց՝ յետոյ
մտին ՚ի ներքս. այլ յա- տուրս Առաքելոցն Համապատուաբար
միով անուամբ երիցութեան զամենեսեան անուանէին, ո՛չ միայն
զորս ձեռնադրէին յերիցու- թին, այլ և զանձինս իւրեանց: Ո՛չ
միայն սա, այլ և որդին որոտման Աստուածաբան աշակերտն
Յովհաննէս՝ ՚ի սկիզբն եր- կոցունց թղթոցն իւրոց զայս անուն ՚ի
կիր արկանէ, որպէս և յորժամ՝ ասէ « յերիցուէ առ Գալիոս և առ
ընտրեալդ կիւ- րիա»: Տեսե՞ր՝ զի ո՛չ զառաքելութեան անունն՝
այլ գերիցութեանն ՚ի կիր արկանէ: Օ սոյն և Պօղոս ականարկէ առ
Տիմոթէոս գրե- լով. « Օ գոյշ լե՛ր շնորհացդ, ասէ, որ տուաւ քեզ
ձեռնադրու- թեամբ երիցութեանն»: Եւ զայս զինքենէ ասէ. վասն
զի անձամբ ձեռնադրեաց զնա յեպիսկոպոսութիւն
Եփեսացոցն: Օ ի ո՛չ ե- թէ երիցունք տային ձեռնադրութիւն

եպիսկոպոսաց, այլ եպիս- կոպոսք՝ քահանայից: Ե՛ւ մանաւանդ
 'ի թղթոյն Դիոնէսիոսի, զոր գրեացն առ Տիմոթէոս վասն
 երկնային նաՀապետութեանցն, զայսոսիկ տիրապէս ուսանիմք.
 զի 'ի գլուխ ամենայն թղթոցն զայս անուն կարգէ. «'ի Քահանայէ,
 ասէ, Դիոնիսիոսէ՝ առ Քահա- նայակիցդ մեր Տիմոթէոս»: Եւ
 ահաւասիկ եպիսկոպոսք էին, և ո՛չ լոկ և եթ քահանայք: Ապա
 յայտ է յայցսանէ, եթէ զին- քեանս իսկ կոչէին քահանայս՝
 Առաքեալքն և աշակերտք նոցունց: Նմին իրի և աստանօր
 երանելիս Պետրոս Առաջնորդաց եկեղե- ցեացն գրելով՝ այսու
 անուամբս առ նոսա վարի, և զինքն սովին անուամբս ընդ նոսա
 'ի Համար արկանելով՝ ասէ. « Օ երիցունս այսուՀետև աղաչեմ՝
 իբրև գերիցակիցս»: Ապաքէն իրաւունս ունին Հարցանել ինձ՝
 եթէ զիա՞րդ Պետ- րոս սրբազան Առաքեալն՝ գլո-խ այլոց
 Առաքելոց անուանի 'ի բա- գում՝ տեղիս, մանաւանդ 'ի
 շարակնոցի մերում. «Գլխոյն ընտրեալ Հօտին փոքու» և այլն:
 Որ գերագոյն ընտրելոց Առաքելոցն դա- սուց, անուանեցեր լինիլ
 գերանելին զՊետրոս, գլո-խ սուրբ Հա- ւատոյ, Հիմն եկեղեցւոյ»
 (Շարակ): Եւ 'ի յոտանաւորեալ բանս Ներսիսի Շնորհալոյ.
 «Աշակերտաց գերագո-նին՝ եկեղեցւոյ ան-

Petros: «The elders which are among you I exhort, who am also an elder, and a witness of the sufferings of Christ.» It seemeth to me that by the title of elder [presbyter], all leaders of the Church were called with equal dignity; for titles had not yet been divided according to ranks—that is to say, the Catholicos, and the Bishop, and the Priest—because these divisions of titles entered in afterward. But in the days of the Apostles, they called all persons with equal dignity by the single title of elderhood [presbyterate], not only those whom they ordained unto the presbyterate, but also themselves. Not only this [Apostle], but also the son of thunder, the theologian-disciple Yovhann■s, at the beginning of both his epistles employeth this title, as also when he saith: «From the Elder unto Gaios and unto the elect Kyria.» Hast thou seen that he employeth not the title of apostleship, but that of elderhood? The same doth

P██ghos also intimate, writing unto Timot'██os: «Take heed,» saith he, «unto the grace that was given thee by the laying on of the hands of the presbytery.» And he saith this of himself, for he himself ordained him unto the episcopate of the Ephesians; because it was not that elders gave ordination unto bishops, but bishops unto priests. And especially from the epistle of Dion██sios, which he wrote unto Timot'██os concerning the heavenly hierarchies, do we most properly learn these things; for at the head of all his epistles he setteth this title: «From the Priest Dionisios,» saith he, «unto our fellow-priest Timot'██os.» And lo, they were bishops, and not merely simple priests. It is evident from these [examples], then, that the Apostles and their disciples called even themselves priests. For the same reason, the blessed Petros here, writing unto the leaders of the churches, dealeth with them by this title, and reckoning himself among them by this same name, saith: «The elders which are among you I exhort, who am also an elder.» They have indeed the right to ask me: how is the holy Apostle Petros named in many places the head of the other Apostles, especially in our Hymnal [*Sharaknots*]: «Unto the head of the chosen little flock,» and so forth; [and] «Thou Who didst name the blessed Petros to be the supreme [head] of the chosen orders of the Apostles, the head of the holy faith, the foundation of the Church» (*Sharak.*); and in the versified words of Ners██s Shnorhali: «Unto the supreme of the disciples, of the Church...»

EAP180-1-3-87_033R.jpg

NOTE

— 61 —

NOTE: — 61 —

TEXT

շարժ վիմին» (Յն որդի): Առ այս՝ ըստ սրբոց Հարց՝ պատասխանեմք թէ աստանօր՝ գլուխ բառն եղեալ է փոխանակ գլխաւորութեան՝ դասական նախագահութեան, ըստ որում՝ 'ի դասս սրբազան Առաքելոցն յառաջադէմ՝ ցուցաւ սուրբն Պետրոս, 'ի բերանոյ ա- մենեցուն զայն դաւանութիւն տալով Յիսուսի՝ զոր յամենեցունց պահանջէր՝ որպէս գրեն սրբազան

Աւետարանիչքն. «Եւ ելեալ Յիսուս'ի կողմանս Փիլիպպեայ կեսարեայն, Հարցանէր ցաշակերտ- սըն՝ և ասէր. զո՞ որ ասեն զինէն մարդիկն՝ թէ իցէ որդի մարդոյ: Եւ նոքա ասեն. ոմն՝ զՅովհաննէս Մկրտիչ, և այլք՝ զԵղիա, և կէսք՝ զԵրեմիա, կամ՝ զմի որ 'ի մարգարէիցն: Ասէ ցնոսա Յն. իսկ դուք զո՞ որ ասէք զինէն թէ իցեմ: Պատասխանի ետ նմա Սի- մովն Պետրոս՝ և ասէ. դու ես Քրիստոսն որդի Աստուծոյ կենդա- նոյ» (Մատ. Ժգ.13—16: Տես և Մարկ. ք. 27—29: Դուկ. թ.18—20): Ուստի սրբազան Առաքեալն Պետրոս՝ պիտակաբար և եթ անուանի գլուխ կամ՝ գլխա-որ Առաքելոց, և ո՛չ թէ ըստ առա-ւել կամ՝ յատուկ իմն գերազանց քան զաշակերտակիցս իւր իշ-խանութեանն. զի ո՛չ թէ զգերագոյն իմն զԱռաքելական զշնորհս ընկալեալ էր 'ի Քրիստոսէ, այլ՝ միայն ըստ թուական դասակար-գութեան Առաքելոցն և Աշակերտացն Քրիստոսի՝ առաջին անուա-նեցաւ, որպէս գրէ Աւետարանիչն Մատթէոս. «Եւ առա-քելոցն երկոտասանից՝ էին անուանք այսոքիկ. առաջին, Սիմովն՝ անուանեալն Պետրոս, և Անդրէաս եղբայր նորա. Յակովբոս Զե-բեթեայ, և Յովհաննէս եղբայր նորա» են. (Մատթ. Ժ. 2.3): Զայս ամենայն Համառօտիւ, բայց ազդո՛ւ գրէ սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրն մեր. «Արդ Քնագունդ և խաչակիր Առա-քելոցն, որոց գլխա-որն Պետրոս, և Անդրէաս, Յակովբոս, և Յով-հաննէս, Փիլիպպոս, և Բարթոլղիմէոս, Թովմաս, և Մատ-թէոս...: Եւ այլ ևս որք նմանեցին սոցա, որք և եօթանասուն-քըն ևս: Որք առին իշխանութիւն 'ի Տեառնէ՝ գնալ 'ի վերայ իժի և քարբի, և կոխել զգօրութիւն թշնամոյն, լինել լոյս երկրի, և Համեմել յաղել զանկարգութիւն չարութեան անգիտութեան մարդկան, աղինս Աստուածութեան Հոգւոյն սրբոյ» (յԱգաթ. տիպ Պօլսոյ. երես 251): Եւ սուրբն Գրիգոր Նարեկացի՝ ըստ թուական

նախադասութեան Համարոյ Առաքելական դասուց՝ վա- ւրն
 առաջնաթիւ լինելոյն սրբոյն Պետրոսի՝ գրէ «Ակգբնաթին և
 նախամեծարն, վէմն Հաստատեալ և արձանն Հիմնեցեալ, քարն
 ...[un]shaken rock" (Jesus Son [of God]). To this, according to the Holy
 Fathers, we reply: that here the word *head* is set in the place of *principal*
 or of a rank-based presidency, inasmuch as in the rank of the Holy Apostles
 Saint Petros showed himself foremost, offering from the mouth of all that
 confession unto Jesus which He required from them all; as the Holy
 Evangelists write: "And Jesus, having come into the parts of Philippian
 Caesarea, questioned the disciples and said: 'Whom do men say that I, the Son
 of Man, am?' And they said: 'Some, Yohann■s the Baptist; and others, Eghia;
 and some, Yeremia, or one of the prophets.' Jesus said unto them: 'But whom
 say ye that I am?' Simovn Petros gave answer and said: 'Thou art the Christ, the
 Son of the Living God'" (Matt. 16:13–16; see also Mark 8:27–29; Luke
 9:18–20). Wherefore, the holy Apostle Petros is termed "head" or "principal"
 of the Apostles nominal-wise only, and not by reason of any greater or peculiar
 pre-eminent authority over his fellow disciples; for he had not received from
 Christ some superior Apostolic grace, but solely according to the numerical
 ordering of the Apostles and Disciples of Christ was he named "first," as the
 Evangelist Matt■■os writeth: "And of the twelve apostles these were the
 names: first, Simovn, who is called Petros, and Andreas his brother; Hakovbos
 of Zebedee, and Yohann■s his brother," etc. (Matt. 10:2, 3). All this our Holy
 Father Grigor Lusavorich■ writeth briefly, yet powerfully: "Now, of the
 Christ-regimented and cross-bearing Apostles, whose principal is Petros, and
 Andreas, Hakovbos, and Yohann■s, P■ilippos, and Bart■ughim■os,
 T■ovmas, and Matt■■os... and the others yet who were like unto them, who
 were also the Seventy; who received authority from the Lord to tread upon the
 asp and the basilisk, and to trample the power of the enemy, to be the light of
 the earth, and to season and salt the disorder of the wickedness of men's
 ignorance with the salt of the Divinity of the Holy Spirit" (in
 Agat■[angeghos], Constantinople edition, page 251). And Saint Grigor
 Narekats■i, according to the numerical precedence of the count of the
 Apostolic ranks, on Saint Petros being the first in number, writeth: "The
 first-numbered and the foremost-honored, the rock established and the pillar

founded, the stone..."

EAP180-1-3-87_034L.jpg

NOTE

- 62 -

NOTE: - 62 -

TEXT

անուանի, եօթնաթիւ դաւանութեամբ յարմարագրեցեալ՝ ըստ չափոյ խորհրդական ամանակի այսր յաւիտենի սկսման և լրութեան, ընտրեալն և փառազարդեալն կեփաս» ('ի Գովեստ առաքելոցն): Առ այս վկայէ և սուրբն կիպրիանոս 'ի Բանս միութեան Եկեղեցւոյ (գիրք Բ) . «Արդարև այն ինչ էին այլ առաքեալք, որ ինչ եղև և Պետրոս, Հաւասար ընկերակցութեամբ և իշխանութեամբ պերճացեալք, այլ սկիզբն 'ի միութենէ յառաջանայ. և գլխաւորութիւնն տուեալ լինի Պետրոսի»: Ուստի և սուրբ Ժողովն Նիկիոյ 'ի վեցերորդ կանոնի իւրում՝ այսպէս սահմանէ. «Նախնի սովորութիւն անշարժ մնասցէ 'ի յեգիպտոս, 'ի Լիբիա, 'ի Պենտապօլիս. զի եպիսկոպոսն Աղեքսանդրիոյ ունիցի իշխանութիւն 'ի վերայ ամենեցուն սոցա. և եպիսկոպոսի քաղաքին Հռովմայ այս է սովորութիւն. նոյնպէս և յԱնտիոք և յայլ վիճակս աւագութիւնք իւրաքանչիւր եկեղեցեաց անփոփոխ մնասցեն»: Եւ որպէս առ բարութք կառավարութեան իւրաքանչիւր աշխարհական Պետութեան, կարևոր է զգուշաւոր պահպանութիւն սահմանադրութեանց ժողովոց Հաստատելոց 'ի նախնի սովորութեան: Ապա վերահաս լինելով այսր ամենայնի՝ կարող եմք ասել և Հաստատել թէ, ըստ այլ և այլ նախադասութեան՝ կարեն անուանիլ գլխաւոր և գլուխ կամ առաջին 'ի շարս սրբազան Առաքելոց՝ ոչ միայն երանելի Պետրոս, այլ՝ նաև այլք ոմանք յԱռաքելոց, որպէս գրի 'ի Շարակնոցին. «Աշխարհակիր Բանին Բաղկաց եղեալ Հիմունք

սրբոյն Սիովնի, լերինք անշարժք, Հո- վիտք ծաղկածինք,
Հարազատ վէմք Հաւատոյ Պետրոս և Անդ- րէաս»: Եւ և տես՝ զի
և սուրբ Առաքեալն Յակովբոս, անուա- նեալն Եղբայր Տեառն,
կոչեցաւ գլուխ Առաքելոց սրբոց. ըստ ո- բում՝ առաջին
եպիսկոպոս կարգելովն Երուսաղէմի՝ մեծ նախա- պատուութիւն
ստացաւ, որպէս երգի 'ի Շարակնոցի յօրինելոյ 'ի ՅովՀաննէ
իմաստասիրէ Օձնեցոյ «Սա եղև գլուխ Առաքելոց սրբոց, և
կոչեցաւ Եղբայր Տեառն 'ի տանէ Դաւթի»: Աստանօր բաւական
Համարիմք այժմ՝ զայսչափս միայն . իսկ եթէ ոք կամիցի
զառաւելն իմաստասիրել՝ ընթերցցի զյօրինեալն 'ի մէնջ
զՀանդիսարանն ուղղափառութեան Հայոց եկեղեցոյ, որ
տպեալ է 'ի կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1854 (յերես
226—239): Հապա՝ բարեմիտ ընթերցողք՝ փութասցուք
ողջամիտ Հոգով վերծանել և զսնոտիապատուաստ յօդուած
տկարամիտ դաւանու-

"...renowned, harmoniously inscribed with the sevenfold confession according to the measure of the mystical period of the beginning and the consummation of this age, the chosen and gloriously adorned Kephas" (*In Praise of the Apostles*). To this also testifieth Saint Cyprian in his discourse on the unity of the Church (Book II): "Verily, what the other Apostles were, the same also was Petros, endowed with equal fellowship and authority; yet the beginning proceedeth from unity, and the primacy is given unto Petros." Wherefore also the Holy Council of Nicaea, in its sixth canon, decreeth thus: "Let the ancient custom remain unalterable in Egypt, in Libya, and in Pentapolis: that the Bishop of Alexandria have authority over all these; for to the Bishop of the city of Rome this is customary. Likewise also in Antioch and in the other provinces, let the prerogatives of each church remain unchanged." And just as for the good government of every secular State, the vigilant preservation of the constitutions of councils established upon ancient custom is necessary, so then, having comprehended all this, we are able to affirm and maintain that, according to various pre-eminences, not only the blessed Petros, but also

certain others among the Apostles, may be named chief, and head, or first in the ranks of the holy Apostles; as it is written in the Hymnal (*Sharakan*): "Having become the foundations of the holy Sion for the arms of the World-bearing Word, immovable mountains, blossom-bearing valleys, true rocks of faith, Petros and Andreas." And see further that the Holy Apostle Jacob, called the Brother of the Lord, was also styled the head of the holy Apostles; forasmuch as, having been appointed the first Bishop of Jerusalem, he obtained great pre-eminence, as is sung in the Hymnal composed by Yovhannes the Philosopher of Odzun: "He became the head of the holy Apostles, and was called the Brother of the Lord from the house of David." Here we deem this much alone to be sufficient for now; but if anyone desireth to philosophize [further] upon these matters, let him read what was composed by us, *The Theater of Orthodoxy of the Armenian Church*, which was printed in Constantinople in the year of the Lord 1854 (on pages 226–239). Now therefore, fair-minded readers, let us hasten with a sound spirit to decipher also the vainly-grafted article of feeble-minded confessio[n]...

EAP180-1-3-87_034R.jpg

NOTE

- 63 -

NOTE: - 63 -

TEXT

թեանց նոցին՝ որ յանճառելի բղխումն սուրբ Հոգւոյն ըստուծոյ:
«Օ բղխումն սուրբ Հոգւոյն՝ ընդունիմք, ասեն, ըստ դաւանութե 1
ուսաւորչի, զորմէ ասէ (նա). «Հայր յանձնէ, Որդի 'ի Հօրէ, Հոգին
սուրբ 'ի նոցունց և 'ի նոսին» ('ի Յօդ. Զ): Ուստի՞ ու. սան դոքա
զայսպիսի թերակատար խոստովանութիւն ուղղել առ
ամենակատար բղխումն սրբոյ Հոգւոյն, և յի՞նչ միտս գեր քան
գշափն անձնական կարողութեան իրեանց՝ ժպրհեցան առ ամէ.
նակար ինքնագոյ ըստուածութիւն սուրբ Հոգւոյն ըստուծոյ ճշ-
մարտութեան: Եւ զիա՞րդ յանդգնեցան զսրբոյ Հօրն մերոյ Գրի-
գորի 1 ուսաւորչի զկատարեալ բան դաւանութեան որ առ սուրբ

Հոգին ըստուած՝ յապաւել կրճատել, և գմիջին կիսատ բանս
 նորին առնուլ 'ի վկայութիւն ախորժակաց իրեանց՝ առ 'ի Հաս.
 տատել զբղիտումն Հոգւոյն սրբոյ 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ. որով չա.
 րաչար սխալեալ իսկ են, և կարի վրիպեալ 'ի ճշմարտաքարոզ
 դաւանութենէ սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի 1 ուսաւորչի: 1 ա. սըն
 զի նոյն բովանդակ բանն ոչ Հաստատել զսրբոյ Հոգւոյն բըղ-
 խումն 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ, այլ՝ ամբողջ կատարեալ ուղղափառ
 վարդապետութիւն նորին՝ Հայի 'ի կատարեալ
 խոստովանութիւն առ Համագոյ և անբաժանելի միութիւն
 ամենասուրբ Երրորդու. թեան, և առ միասնական տէրութիւն
 ըստուածութեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Քանզի նա
 անդանօր քարոզէ և ուսու. ցանէ մեզ յայտնի և բացայայտ
 եզերօք՝ եթէ սուրբ Հոգին ըս. տուած փառակից՝ իշխանակից և
 Համագոյակից է Հօր ըստուծոյ և Որդւոյ Միածնի: Թո՛ղ
 ընթերցցին և տեսցեն, եթէ 'ի բանս սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի 1
 ուսաւորչի Հաստատի՞ր բղխումն Հո- գւոյն 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ: «Օ
 այս վկայութիւն ասացեալ կար- գեցաք, ասէ, 'ի ձեր լսելիս՝
 զսուրբ Հաւատս ճշմարիտս, զոր յայտ յանդիման
 վարդապետեցին մեզ սուրբ գիրք, սուրբ Հոգւովն, վասն
 մշտնջենաւոր արքայութեան ըստուածութեանն. որ յայտ. նեցաւ
 խորՀրդով՝ արդարոց Հարցն մերոց, և խօսեցաւ ընդ մեզ
 Որդւովն և սուրբ Հոգւովն, և աւետարանեցաւ մարգարէիւք և
 ըռաքելովք սրբովք, և տուաւ մեզ Հաստատութիւն Հաւատոց, զի
 Հաւատովք ճշմարտեսցուք 'ի մի ըստուած Հայր և Տէր և ը- րարիչ
 ամենայնի, և 'ի Միածին Որդին որ 'ի Հօրէ, և առ Հօր, և ընդ Հօր.
 և 'ի սուրբ Հոգին՝ որ 'ի նորին էութենէ, և նո- վաւ արար
 զամենայն արարածս: Որ է մի տէրութիւն, մի զօ-

[...of] their [opinions], namely, the ineffable procession of the Holy Spirit of
 God. "We accept the procession of the Holy Spirit," say they, "according to the

confession of the Illuminator, whereof he saith: "The Father of Himself, the Son from the Father, the Holy Spirit from Them and in Them" (in Article 6). Whence did these [men] learn to direct such an imperfect confession toward the all-perfect procession of the Holy Spirit, and with what purpose, beyond the measure of their own personal capacity, have they presumed against the all-powerful, self-existent Divinity of the Holy Spirit of God's truth? And how did they dare to curtail and mutilate the complete word of the confession of our holy Father Grigor the Illuminator concerning the Holy Spirit God, and to take his intermediate, incomplete words as a testimony to their own desires, in order to establish the procession of the Holy Spirit from the Father and from the Son? Whereby they have indeed grievously erred and strayed exceedingly from the truth-preaching confession of our holy Father Grigor the Illuminator. For that whole same passage doth not establish the procession of the Holy Spirit from the Father and from the Son; rather, his entire, perfect, orthodox doctrine looketh unto the perfect confession concerning the consubstantial and indivisible unity of the All-Holy Trinity, and unto the united dominion of the Godhead of the Father and of the Son and of the Holy Spirit. For he there preacheth and teacheth us in plain and manifest terms that the Holy Spirit God is co-glorified, co-reigning, and consubstantial with God the Father and the Only-Begotten Son. Let them read and see whether in the words of our holy Father Grigor the Illuminator the procession of the Spirit from the Father and from the Son is [truly] established: "This spoken testimony," saith he, "we have set forth in your hearing, [namely] the holy, true faith which the Holy Scriptures plainly taught us by the Holy Spirit concerning the everlasting kingdom of the Godhead; which was revealed in mystery unto our righteous Fathers, and spake with us through the Son and the Holy Spirit, and was evangelized by the holy Prophets and Apostles, and was given unto us as the confirmation of faith: that by faith we may be justified in one God the Father, and Lord, and Creator of all; and in the Only-Begotten Son, Who is from the Father, and with the Father, and together with the Father; and in the Holy Spirit, Who is of His essence, and through Him He made all creations. Who is one lordship, one power..."

TEXT

րութին, մի իշխանութին, մի մեծութին, մի գիտութին, մի խորհուրդ, մի պետութին, մի անսկզբնական զօրութին. երեք կատարեալ անձինք, մի կատարեալ կամք, անպատում՝ անքնին մի- ութին Երրորդութեանն. մի իսկութին, մի էութին, մի ըստուածութին. Հայր, Որդի, և սուրբ Հոգի. երեք անձինք. մի զօրութին ըստուածութեան: Հայր յանձնէ. Որդի՝ ՚ի Հօրէ. և Հոգին՝ ՚ի նոցունց և ՚ի նոսին . իսկութեամբ՝ էութեամբ՝ ըստուածութեամբ՝ Հարթ Հաւասար, Հասարակ՝ի խորութիւնս, ՚ի բարձրութիւնս, ՚ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս . մի էութին բնութեան, մի պսակ Երրորդութեան. և լի են երկինք և երկիր փառօք նորա» (յըգաթանգեղոս): Սմին նման ճիշդ և ուղղափառ դաւանութին առ ամենասուրբ Երրորդութիւնն՝ գրէ սուրբ Գրիգոր Նարեկացի հրեշտակակրօն վարդապետն մեր այսպիսի բանիւք«Խոստովանիմք և դաւանեմք, պաշտեմք և երկրպագեմք զզուգափառ միութին ամենասուրբ Երրորդութեանն: ըստուածութին ան- ճառ, միշտ բարի, նոյնագոյ, Հաւասարապատիւ, անՀաս իմաստից թնոց սլացման, ՚ի վեր քան զօրինակ և անդր քան զնմանութիւն.... Հայր գթութեանց՝ ունող ամենայնի, և ըստուած Հանուրց, որ յերկնի և որ յերկրի, բաց ՚ի Րանէն միայնոյ՝ որով զամենայն ինչ ունի: Ստեղծիչ և տուիչ շնչոց ամենից, բաց ՚ի Հո- գոյն իսկակցէ՝ որով զհամայնն կազմեաց: Մինն յերջանկափառ Համագօր ահաւորութենէ երիցն անձնաւորութեանց խոնարհեալ ՚ի վերուստ՝ անդուստ ՚ի ստորինս . որ էին իսկ ՚ի բնէ անբաժ ՚ի ներքնոցս՝ անկապուտ մնալով փառացն աթոռոյ, և անկարօտ

դի- մացն ծնողին իւրոյ: Մտեալ 'ի սենեակ կուսին արգանդի պար- զաբար, և ելեալ անտի յօդաւորաբար մարմին էապէս անորոշելի, անթերի մարդկութեամբն, և անպակաս ըստուածութեամբն . մի որդի Հօրն միայնոյ, և միածին անդրանիկ՝ ըստուածամայր տիրածին կուսին, արարիչն՝ յեղականումն մարդ ելով ճշմարիտ սկզբնածին...: Բարեբանեմք միշտ և օրհնեմք ընդ Որդւոյ և ընդ Հօր՝ և զՀոգի էութեան նոցին, ամենագօր, ճշմարիտ, կատա- րեալ, և սուրբ. որ յանէից գոյացոյց զբոլոր եղեալքս ամենայն . ինքնագործ, Համիշխան երկուցն ևս ընդ նմին՝ անեղծ և անսահ- ման թագաւորութեան. որ ինչ պատճառն առաջին, և Բանն ա- Հաւոր նորին ինքնութեան, նոյն ինքն և Հոգին բարձրացեալ» (Նարեկ. գլ. 15):

[...-ty,] one authority, one greatness, one knowledge, one counsel, one dominion, one unoriginate power; three perfect persons, one perfect will, an ineffable, unsearchable unity of the Trinity; one reality, one essence, one Godhead: Father, Son, and Holy Spirit; three persons, one power of the Godhead. The Father [is] of Himself, the Son from the Father, and the Spirit from Them and in Them; in reality, in essence, in Godhead evenly equal, common in depths, in heights, in breadths, in lengths; one essence of nature, one crown of the Trinity; and heaven and earth are full of His glory” (Agat’ange■os). In like manner, an exact and orthodox confession toward the All-Holy Trinity doth our angel-like Doctor, Saint Grigor Narekats‘i, write in such words: “We confess and acknowledge, we worship and adore the co-glorious unity of the All-Holy Trinity: an ineffable Godhead, ever good, of the same essence, equal in honor, unattainable to the flight of the wings of the intellect, higher than [any] pattern and beyond [any] likeness... Father of mercies, Holder of all, and God of all that is in heaven and on earth, save only the Word, through Whom He holdeth all things; Creator and Giver of breath unto all, save the consubstantial Spirit, through Whom He fashioned the whole. One from the blissfully-glorious, equally-potent awesomeness of the three Persons, having descended from on high, from thence unto the lower regions—Who [yet] were inherently inseparable from the earthly

realm—remaining unstripped of the throne of glory, and in no need of the face of His Begetter; having entered into the chamber of the Virgin’s womb simply, and come forth thence articulately, a body essentially indistinct, in faultless humanity and undiminished Godhead; the one Son of the Father alone, and the only-begotten firstborn of the God-bearing Virgin Mother of God, the Creator becoming truly first-born man in the created sphere... We ever praise and bless, together with the Son and with the Father, the Spirit of Their essence also, the almighty, true, perfect, and holy; Who brought forth from non-being all created things; self-acting, co-ruling also with the two over the incorruptible and boundless kingdom; whatsoever the first Cause [is], and the awful Word of His identical nature, the very same also is the exalted Spirit” (Narek, ch. 37).

EAP180-1-3-87_035R.jpg

NOTE

— 65 —

NOTE: — 65 —

TEXT

Եւ Ներսէս Շնորհալի սուրբ Հայրապետն մեր զսոյն զայս ուղ-
ղափառ դաւանութիւն առաջի դնէ մեզ ուսուցանելով այսպէս .
«Հայր անսկիզբն և անծին, Որդի ծնեալ ՚ի բնութենէ Հօր, այլ
անժամանակ, նոյնպէս և Հոգին սուրբ՝ բղխումն ասի առ ՚ի Հօ-
րէ, և փառակից Որդւոյ: Աստուած կատարեալ որպէս զՀայր և
զՈրդի. մի կամք երից անձնաւորութեանցն, և մի զօրութիւն, և մի
արարչութիւն»: Այս ամենայն ուղղափառ դաւանութիւն Ա-
ռաքելական սուրբ Եկեղեցւոյն մեր՝ է ճիշդ Համեմատ
բացատրուի աւետարանական ճշմարտութեանցս. «Ես և Հայր
իմ՝ մի ենք» (Յովհ. Ժ. 30): «Երեք են որք վկայեն յերկինս. Հայր,
Բան, և Հոգին սուրբ. և սոքա երեքեանս մի են» (Յովհ. ա կաթող.
Ե. 7): Ապաքէն ՚ի միտ առեր, Հարազատ և անմոլար որդի Սօրն
լուսոյ կաթողիկէ սրբոյ Էջմիածնի, և տեսեր որպիսի խարդախ
բանիք յանդգնեալ են, յապաւելով և կրճատելով զողջամիտ
վար- դապետութեան բանից զամբողջ զգրութիւն

նախաՀայրապետին մերոյ սրբոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, և
այլայլելով զմիտս կատա- րեալ և ուղիղ խոստովանութեան
նորին, ժպրհեալ են կեղծիք իմն Հաստատել զբղխումն սրբոյ
Հոգւոյն՝ ՚ի Հօրէ և յՈրդւոյ՝ գրելով այսպէս. «Օ բղխումն սուրբ
Հոգւոյն՝ ընդունիմք ըստ դա- ւանութեան Լուսաւորչի, զորմէ ասէ
«Հայր յանձնէ. Որդի ՚ի Հօրէ. Հոգին սուրբ ՚ի նոցունց և ՚ի նոսին»:
Ո՛վ խորամանկու- թեան նոցին. որով թողեալ ՚ի բաց զբանս
բացատրիչս մտաց իս- կութե բառիցս՝ ՚ի նոցունց և ՚ի նոսին,
որք են՝ իսկո-նեամբ, բո-նեամբ, Աստո-ածո-նեամբ, հարին
հա-ասար», ձեռնաձիգ լինին յայլ և այլ կար- ծիս, զբանս
խոստովանուե փառակցութեան Հոգւոյն սրբոյ ընդ Հօր և ընդ
Որդւոյ՝ յեղափոխելով յառնչութիւնս Աստուածա- յին
ելողութեան. ոչ գիտելով՝ թէ կամք էին Լուսաւորին Հոգւոց
մերոց՝ յայտնել զՀամագոյ միութիւն և զանքննելի փառակցու-
թիւն Հոգւոյն սրբոյ ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ: Արդ եթէ կամեսցին
սոքա զմտացածին և զնորաձև վարդապետութիւնս թողուլ ՚ի
բաց, և սրտի մտօք Հետևիլ ուղղափառ վարդապետութեան
սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, և անկեղծ Հարազատ
որդի նորին անուանիլ, ուսցին ՚ի նորին յայտնի և յողջամիտ
վարդապետութե- նէ, զոր ուսուցանէ յաղագս բղխման Հոգւոյն
սրբոյ, ըստ աւան- դութեան սուրբ գրոց «Տես զՀայրն
կատարեալ, և զՈրդին ճշմա- մարիտ, և զՀոգին Հաւաստի:
Նշանակեաց և զանորոշական և

And Ners^s Shnorhali, our holy Patriarch, setteth forth before us this very
same orthodox confession, teaching thus: “The Father unoriginate and
unbegotten; the Son begotten of the Father’s nature, yet without time; likewise
also the Holy Spirit is said [to be] a procession from the Father, and
co-glorified with the Son: God perfect, even as the Father and the Son; one will
of the three Persons, and one power, and one creative agency.” All this
orthodox confession of our Holy Apostolic Church is exactly conformable to

the exposition of these Gospel truths: “I and my Father are one” (John 10:30); “There are three that bear record in heaven: the Father, the Word, and the Holy Ghost: and these three are one” (1 John Catholic, 5:7). Hast thou not indeed taken to mind, true-born and unerring son of the Mother of light, Holy Catholic ■jmiatsin, and seen by what deceitful words they have dared—by truncating and abridging the entire text of the sound doctrinal words of our Proto-Patriarch, Saint Gregory the Illuminator, and by perverting the sense of his perfect and upright confession—audaciously to establish through a certain falsification the procession of the Holy Spirit from the Father and the Son, writing thus: “We accept the procession of the Holy Spirit according to the confession of the Illuminator, whereof he saith: ‘The Father of Himself, the Son from the Father, the Holy Spirit from them and in them’”? O the cunning of these [men]! Whereby, having cast aside the words explanatory of the true meaning of these phrases “from them” and “in them”—which are: “in essence, in nature, in Godhead, in equal measure”—they reach out toward various [false] opinions, transforming the words of confession concerning the co-glorification of the Holy Spirit with the Father and with the Son into relations of the Divine procession; not knowing that the will of the Illuminator of our souls was to manifest the consubstantial unity and unsearchable co-glorification of the Holy Spirit with the Father and with the Son. Now, if they be willing to cast aside these fictitious and novel doctrines, and follow with single-hearted mind the orthodox teaching of our holy Father Gregory the Illuminator, and be named his sincere and true-born sons, let them learn from his explicit and sound doctrine which he teacheth concerning the procession of the Holy Spirit according to the tradition of the Holy Scriptures: “Behold the Father perfect, and the Son true, and the Spirit certain. He signified also the undivided and...”

NOTE

9

NOTE: 9

EAP180-1-3-87_036L.jpg

NOTE

— 66 —

NOTE: — 66 —

գմիաբուն ըստուածական զօրութեանն պայման ասելովն, «Ելի 'ի Հօրէ և եկի յաշխարհ» : Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն, թէ՛ «Հոգին ճշմարտութեան որ'ի Հօրէ ելանէ» (յԱգաթ . յէջ 527): Նոյնպէս և վասն 'ի Հօրէ բղխման ճշմարիտ Հոգւոյն է իմանալ զհետևեալս բան, «Որ 'ի Հօրէ ելանէ. ելանէ և ոչ բաժանի, բղխէ և ոչ սպառի» (անդ յէջ 529): «Մի է բնութիւն և գոյութիւն ամենասուրբ Երրորդութեանն, և իւր է ինքնութիւնն և յիւրմէ գոյութենէ: Զ ի 'ի սկզբանց ունի զպատճառն գոլ Հայր զՈրդոյ և զսուրբ Հոգւոյ» ('ի Յաճախ. ճառ ա): Յայտնի է իմաստնոց սրբոց, որք ունին զգիտութիւն գրոց սրբոց Մարգարէից և Առաքելոց, և վարդապետաց, եթէ մի է բնութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան՝ զօրութեամբ և փառօք և մշտնջենաւորութեամբ՝ անփոփոխ ճշմարտութիւն՝ կեանք և կեցուցիչ մարդկան և ամենեայն կենդանեաց. «Հայր է Հայրն միածին Որդւոյն, և բղխող սուրբ Հոգւոյն՝ պատճառ նոցին իսկութեանց 'ի նոյն բնութենէ» (Յաճախ. ճառ ե): 'Ի սոյն միտս գրէ և Ներսէս Շնորհալի Հայրապետն մեր 'ի թուղթն առ Մանուէլ Կայսրն Հռոմոց. «Խոստովանիմք, որպէս և ուսաք 'ի Հարցն սրբոց, զՀօր յատկութիւն անձնաւորութեանն՝ անծին և անսկիզբն, և զՈրդւոյ՝ ծնունդ անսկզբնականին Հօր անեղապէս և անժամանակ, և զՀոգւոյ՝ բլղխումն և ելումն և արտաքս առաքումն 'ի Հօրէ անճառաբար» : Եւս անդ. «Հայր պատճառ, և Որդի և Հոգի 'ի պատճառէն, անժամանակաբար և առանց պատճառի» : Եւ սուրբն Գրիգոր Նարեկացի ուղղափառ դաւանութեամբ յաղօթամատոյց բանս իւր գրէ այսպէս «Աստուած բարերար հը- զօր ահաւոր, Հայրդ բարի՝ ողորմութեանդ շնորհի, որոյ անունդ իսկ մեծիդ՝ զգթութիւն և զընտանութիւն աւետարանէ, քաղցր դժնէից և անգոհացողաց: Ընդ քեզ և Որդիդ քո՝ իբրև զքեզ, զօրաւոր ձեռն՝

իբրև զքոյդ, անժամանակ տէրութեամբ ահել՝ ընդ արարչութեանդ քում՝ բարձրացեալ: Եւ Հոգիդ սուրբ ճըշմարտութեան՝ բղխեալ առ 'ի քէն անսպառոութեամբ, կատարեալ իսկութիւն գոյի, էութիւն մշտնջենաւոր, Հաւասար քո ամենայնիւ, փառակից Որդւոյ քոյ տէրութեամբ» (Նարեկ գլ. Ժգ): Եւ սուրբն Խորենացի քերթողահայրն մեր Մովսէս՝ զուղղափառ դաւանութիւն յաղագս բղխման Հոգւոյն սրբոյ՝ գրէ 'ի Շարականի երից տիեզերական սուրբ ժողովոց. «Այսօր զՀոգին ճըշ-

[... declaring] the condition of the consubstantial divine power by saying: "I came forth from the Father, and am come into the world." Likewise also concerning the true Spirit: "The Spirit of truth, which proceedeth from the Father" (in Agath[angeghos], page 527). Likewise also concerning the proceeding of the true Spirit from the Father is the following word to be understood: "Which proceedeth from the Father; it proceedeth and is not divided, it issueth forth and is not exhausted" (ibid., page 529). "One is the nature and existence of the All-Holy Trinity, and Its own is the selfhood and from Its own existence. For from the beginning It hath the cause: the Father being [the cause] of the Son and of the Holy Spirit" (in the *Yajakh[apatum] Discourse* 1). It is manifest unto the holy wise, who possess the knowledge of the holy scriptures of the Prophets and Apostles and Doctors, that one is the nature of the All-Holy Trinity in power, and in glory, and in eternity; unchangeable truth; life and vivifier of men and of all living beings. "The Father is the Father of the only-begotten Son, and the Emitter of the Holy Spirit; the cause of their essences from the same nature" (*Yajakh[apatum] Discourse* 5). Unto this same sense writeth also our Pontiff Ners[es] Shnorhali in the epistle to Manuel, Emperor of the Greeks: "We confess, even as we were taught by the Holy Fathers, the hypostatic property of the Father [to be] unbegotten and without beginning; and of the Son, the birth from the unoriginate Father uncreatedly and timelessly; and of the Spirit, the proceeding and coming forth and sending outward from the Father ineffably." And further there: "The Father is cause, and the Son and the Spirit are from the cause, timelessly and without cause." And Saint Grigor Narekats[i], in orthodox confession, writeth thus in his prayerful discourses: "Beneficent God, mighty,

awesome, good Father of the grace of Thy mercy, Whose very name of greatness proclaimeth compassion and familiarity, sweet unto the bitter and the ungrateful. With Thee also is Thy Son, like unto Thee; a mighty hand, like unto Thine; with timeless awesome sovereignty, exalted together with Thy creative power. And Thy Holy Spirit of truth, proceeded forth from Thee without exhaustion, perfect reality of existence, eternal essence, equal unto Thee in all things, co-glorious with the sovereignty of Thy Son" (*Narek*, chapter 33). And Saint Movses Khorenatsi, our Father of Poets, writeth the orthodox confession concerning the procession of the Holy Spirit in the *Sharakan* of the three holy Ecumenical Councils: "This day [we praise] the Spirit of tr[uth]..."

EAP180-1-3-87_036R.jpg

NOTE

— 67 —

— 67 —

TEXT

մարտոյրեան դաւանեցին սուրբ Հայրապետքն՝ ծագումն առ 'ի Հօրէ յառաջ բղխեալ անՀատաբար . ընդ նմին յաւետ մշտնջենաւոր փառակից Որդւոյ» : Տեսե՞ր բարեմիտ ընթերցող՝ զի Հայոց Առաքելական եկեղեցւոյ Հարազատ որդիք՝ տիեզերական սուրբ ժո-ղովոց Հարց սրբոց միշտ ձայնակից գտանին և միաբան: Զ ի 'ի ժողովն Նիկիոյ զայս միայն ասացին. «Հաւատամք 'ի Հոգին սուրբ»: Իսկ 'ի ժողովն կոստանդնուպօլսի յաւելմամբ այսպէս վըճ-ռեցաւ . «Հաւատամք և 'ի Հոգին սուրբ՝ Տէրն և կենդանարարն, 'ի Հօրէ ելօղն, ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ երկրպագակիցն և փառաւորակիցն»: Ուրեմն ուղղափառ և Առաքելական սուրբ եկեղեցին Հայոց՝ Հետևելով սուրբ գրոց և նախնի սրբազան Հայրապետաց, և մանաւանդ երից տիեզերական սուրբ ժողովոց, իրաւամբք և ուղ-ղափառ վարդապետութեամբ՝ գտուրբ Հոգւոյն բղխումն՝ 'ի Հօրէ՝ խոստովանի: Ահա զայս ամենայն ուղղափառական իրաւունս

Հա- յաստանեայց Առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ ճանաչելով յութե- ընդդէմ դարուն իրաւասէր Լեոն Գ. Պապն Հռովմայ եկեղեցւոյն, ընդՀանուր Հրաման եՀան՝ զի բնաւ մի՝ Համարձակեցի որ յաւե- լու 'ի Հանգանակն Հաւատոյ զմասնիկն « յՈրդւոյ» . այլ՝ «Ըստ բնագրին, ասէր, մնասցէ, որպէս զի մի՝ նորաձայն վարդապետուի Համարեալ՝ շփոթութիւն ինչ պատճառեցէ»։ Ապա այնուհետև ո՛չ որ Համարձակեցաւ յօդել և կցել 'ի Հանգանակն «և յՈրդւոյ», մինչև ցղարն երեքտասաներորդ, որպէս և գրեալ է 'ի վճիռս Պա- պից։ Մանաւանդ յայտնի է ամենեցուն՝ զի նաև Եւգինէոս Դ. Պապն ո՛չ բնաւ պահանջեր յազգէ մերմէ յաւելու 'ի Հանգանակն զայս մասնիկս « յՈրդւոյ», «Որովհետև՝ ասէր՝ զօրաւոր պատճառս և փաստս ունին Հայք չընդունել զմասնիկն « յՈրդւոյ»։ Եւ զայս կարես՝ թէ կամիս՝ գտանել 'ի գրաւոր գործս այսր Եւգինէոսի ճշմարտասէր Պապին, որոյ սիրոյ նամակն առ ազգս Հայոց՝ ըս- կսանի այսպէս. «Յնծացէ՛ք առ Աստուած, օգնական է մեր»։ Ապաքէն, Բարեմիտ ընթերցողք, Հնարօղքն զբաբան յօդուա- ծոցս՝ յի՞նչ միտս արդեօք այսր անդր թափառին՝ զնորաձև զմը- տացածին վարդապետութիւնս որոնել, և այնպէս պատրել զպար- զամիտս. մանաւանդ զի՝ ո՛չ խնդրեն առ այս իւրեանց ձեռնարկս զօգնութիւն Աստուածային զօրութեան, ըստ մարգարէին Դաւ- թի աղաղակելով «Օգնութիւն ինձ 'ի Տեառնէ եկեսցէ՝ որ արար զերկինս և զերկիր» (Սաղմ. Ծի. 2)։ Եւ ո՛չ իսկ փութան Հետևիլ

[... of the] truth the holy Patriarchs confessed: "An emanation proceeding forth inseparably from the Father; with the same, ever co-glorified eternally with the Son." Hast thou seen, well-intentioned reader, that the true-born sons of the Apostolic Church of the Armenians are ever found in concord and in unison with the holy Fathers of the holy Ecumenical Councils? For in the Council of Nicaea they said this alone: "We believe in the Holy Spirit." But in the Council

of Constantinople, with an addition, it was decreed thus: "We believe also in the Holy Spirit, the Lord and the Life-giver, Who proceedeth from the Father, Who with the Father and the Son is co-worshipped and co-glorified."

Therefore, the orthodox and holy Apostolic Church of the Armenians, following the Holy Scriptures and the ancient sacred Patriarchs, and especially the three holy Ecumenical Councils, by [full] rights and by orthodox doctrine confesseth the procession of the Holy Spirit [as being] *from the Father*.

Behold, recognizing all these orthodox rights of the holy Apostolic Church of Armenia, in the eighth century the justice-loving Pope of the Church of Rome, Levon III, issued a universal decree that no one should dare at all to add to the Creed of Faith the particle "from the Son" [Filioque]; but, he said, "let it remain according to the original text, lest, being regarded as a newly-introduced doctrine, it should cause some confusion." Thereafter, no one dared to join and attach "and from the Son" to the Creed until the thirteenth century, as is also written in the decrees of the Popes. Especially is it manifest to all that even Pope Ewgin^{os} IV in no wise demanded of our nation to add to the Creed this particle "from the Son," "Because," he said, "the Armenians have powerful reasons and proofs for not accepting the particle 'from the Son'." And this thou canst find, if thou wilt, in the written works of this truth-loving Pope Ewgin^{os}, whose letter of love to our Armenian nation beginneth thus: "Rejoice in God, our helper." Verily, well-intentioned readers, with what intent, indeed, do the fabricators of these babbling articles wander hither and thither to seek after novel and fabricated doctrines, and thus to deceive the simple-minded; especially since, for these undertakings of theirs, they seek not the aid of Divine power, crying out according to the prophet Dawit^h: "My help shall come from the Lord, Who made heaven and earth" (Ps. 120 [121]:2). And neither do they hasten to follow...

EAP180-1-3-87_037L.jpg

NOTE

— 68 —

NOTE: — 68 —

TEXT

Հոգեշունչ և բարեյորդոր խրատական բանից երանելի Առաքելոյն Պօղոսի՝ որ գրէ. «Մատիցոք այսուհետև Համարձակութեամբ առաջի աթոռոյ շնորհացն նորա, զի ընկալցոք զողորմութիւն, և գտցոք շնորհս 'ի դէպ ժամանակի, օգնականութեան» (Եբրայ. դ. 16): Տե՛ս՝ զի՞նչ խնդրեն սոքա. թողեալ զՀոգւորն զօրու- թիւն Աստուածային շնորհաց՝ զմարմնաւորացն և զաշխարհական զօրութեանց զօգնականութիւնս ստանալ ջանասիրեն. որով և յայտնի առնեն զվարակիչն իրեանց 'ի թիւր ճանապարհս՝ ըստ առակաբանութեան Սողոմոնի, «Որ գնայ արդարութեամբ, օգնու- թիւն գտցէ. իսկ որ գնայ 'ի ճանապարհս թիւս, նոքիմբք վարա- կեսցի» (Առակ. իբ. 18): Թողում՝ աստանօր իմաստասիրել Հո- գեհանճար մտաց բարեմիտ ընթերցասիրաց զխարդախ ձևակեր- պութիւն բանից և զխորամանկ ձեռնարկութիւնս սոցին, զորս 'ի ստորև ունիս տեսանել. զի իբրև վերջաբանութիւն կեղծուպատիր բանից իրեանց՝ սկսանին այսուհետև և 'ի Հռովմէական եկեղե- ցոյն խորշի, առ 'ի ցուցանել՝ իբր թէ չե՛ն իսպառ սարտուցեալք 'ի գրկաց Հայրենի եկեղեցոյ. ուստի և Հետևեցուցանեն:

[From the] spirit-inspired and salutary hortatory words of the blessed Apostle P^ol^os, who writeth: “Let us therefore come boldly unto the throne of his grace, that we may obtain mercy, and find grace to help in time of need” (Heb. iv. 16). Behold what they seek! Having abandoned the spiritual power of Divine grace, they strive earnestly to acquire the aid of carnal and worldly powers; whereby they also make manifest their own contagion in crooked ways, according to the parabolic saying of Soghomon: “He that walketh uprightly shall find help: but he that walketh in crooked ways shall be ensnared thereby” (Prov. xxviii. 18). I leave it here unto the spiritually discerning minds of fair-minded readers to contemplate the fraudulent formulation of [their] words and these men’s cunning undertakings, which thou shalt see below; for as an epilogue to their deceitful words, they henceforth begin even to recoil

from the Roman Church, in order to make it appear as though they have not altogether recoiled from the bosom of the ancestral Church; whence they also deduce:

HEAD

ԲԱՆ Թ.

DISCOURSE IX.

TEXT

«Իսկ տարբերութիւն մեր 'ի Հռովմէականաց' առ այժմ՝ այս է: Նախ՝ զի զսուրբ Աստուածն խաչեցարիւ երգեմք այսպէս. «Սուրբ Աստուած, սուրբ և Հզօր, սուրբ և անմահ Որդիդ՝ որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ »: Երկրորդ՝ զխորհուրդ սրբոյ պատարագի անարատ զինեալ կատարեմք, չխառնելով յայտնապէս զջուր 'ի Բաժակն: Ապա այ- սուհետև չունիմք զՀաղորդութիւն ինչ ընդ եկեղեցւոյն Էջմիած- նական Հայոց, այլ ընդ իշխանութեամբ ազգապետին մերոյ, ա- զատ ծառայեմք Յիսուսի Քրիստոսի և մերոց խղճմտանաց՝ ըստ Տեառն պատուիրանի: Ուստի ներքին Համոզմամբ և մաքուր խղճ- մտանօք ստորագրեալ կնքեմք զայս գիր ուղղափառ դաւանութեան՝

"And our difference from the Romans, for the present, is this: First, that we sing the *Holy God* [Trisagion] with 'who was crucified,' thus: 'Holy God, holy and mighty, holy and immortal, [Thou] Son, who was crucified for us, have mercy upon us.' Second, that we perform the mystery of the holy liturgy with pure wine, manifestly not mixing water into the chalice. Thenceforth we have no communion whatsoever with the church of the ■jmiatsnakan [Etchmiadzin] Armenians; but rather, under the authority of our *azgapet* [national-ecclesiastical leader], we freely serve Jesus Christ and our consciences, according to the commandment of the Lord. Wherefore, with inward conviction and a clean conscience, having signed, we seal this writing of orthodox confession—"

ուխտիւք և երդմամբ. որով և խնդրեմք թախանձանօք 'ի խնամակալ կառավարութենէ մեծի Օսմանեան՝ շնորհել մեզ զագապետ 'ի Հաւատարիմ՝ Հպատակաց նորին Օգոստափառ Տէրու- թեան- որ չՀայելով 'ի կրօնս իւրաքանչիւր անձանց՝ խնամէ Հա- ւասարապէս զամենայն անխարդախ Հաւատարիմս իւրում՝ Հզօր և արդարասէր կառավարութեան»: Ահա ական յայտնի երևի առաջի մտաց ճշմարտասիրաց՝ զի 'ի բանս յայտոսիկ ոչ գոյ ճշմարտութիւն սեպՀական կատարեալ քր- ըիստոնէական սուրբ կրօնից, այլ ստուի և խարդախութի, որով տեղի տան սատանայական չարագղեցիկ թելադրութեանց. յաղա- զըս որոյ խրատէր Առաքեալն Պօղոս զամենայն Հաւատացեալս՝ ոչ միայն Հեռանալ 'ի սոստակասպաս բանից, այլ և խորհել զճըշ- մարտութիւն և խօսել զնոյն: «'Ի բաց ընկեցէք զստութիւն- խո- սեցարութ զճշմարտութիւն իւրաքանչիւր ընդ ընկերի իւրում» (Եփես. դ. 25): 'Ի սոյն միտս՝ զսոյն Հոգեշունչ յորդորակս գրէ և սրբազան Առաքեալն Պետրոս «'Ի բաց թօթափել այսուՀե- տն զամենայն չարութիւն և զամենայն նենգութիւն, և զկեղծաւո- րութիւն, և զնախանձ, և զամենայն չարախօսութիւն- իբրև զար- դի ծնեալ մանկունս խօսունս, և անխարդախ կաթինն փափագի- ցէք. զի նովաւ աճիցէք 'ի փրկութիւն» (ա. կաթող. բ. 1. 2.): 'Ի բանս սոցին կրկին խարդախութիւն տեսանի- առաջինն է՝ ծածկել զներքին խորհրդոց իւրեանց զնենգութիւնս, և որսալ զկամս և զյօժարութիւն տկարամտաց, մանաւանդ թէ զխարդա- խութիւնս և զստութիւնս իւրեանց՝ առաջի իրաւասիրաց իբրև

զճշմարտութիւն Հանդիսացուցանել. որոց պատասխանէ
 երանելին Յոբ «Եւ Տէր փոփոխէ զխորհուրդս խորամանկաց, և
 ոչ գործես- ցեն ձեռք նոցա զճշմարտութիւն» (Ե. 12): Իսկ
 իմաստունն Սո- դոմոն զգործս չարութեան խորամանկաց
 յանդիմանէ յասելն «Այր խորամանկ նիւթ զչարիս, և լապտեր
 նենգութեան բորբոքէ զչա- րութիւն և քակէ զբարեկամս» (Առակ.
 Ժգ. 28): Թող ծանի- ցեն սոքա, զի յայտնի եղև խորամանկութիւն
 և մոլորական խոր- հուրդ կամաց իւրեանց առաջի ամենեցուն,
 որոց աչք 'ի գլուխ են- որք ահա նոցին խարդախ
 զրպրանութեանց տան պատասխանի՝ երկրորդելով
 զբարոյական առածս Աստուածաբանից՝ «Որ կամի խաբել
 զամենեսին, արդար դատաստան Աստուծոյ լինի, զի ինքն
 խաբեսցի առաւելապէս: Ոչ որ յիմաստնոց Հաւատայ այնմ, յո-
 րում՝ չետես Հաւատարմութիւն: Խորամանկն ծաղր լինի խորա-
 ...by vows and oaths; wherewith also we do earnestly beseech the guardian
 government of the Great Ottoman [Empire] to grant unto us a head of the
 nation (*azgaget*) from among the faithful subjects of His August Majesty,
 who, without regard to the religions of individual persons, careth equally for all
 the guileless faithful of his mighty and justice-loving government.” Lo, it
 appeareth plainly before the minds of those that love truth that in these words
 there is no truth proper to the holy and perfect Christian religion, but falsehood
 and deceit, whereby they give place unto the evil-working instigations of
 Satan. Wherefore the Apostle Paul admonished all believers not only to depart
 from deceitful words, but also to think on the truth and to speak the same:
 “Putting away lying, speak every man truth with his neighbor” (Ephes. iv. 25).
 Unto the same intent, the holy Apostle Peter likewise writeth this same
 spirit-breathing exhortation: “Wherefore laying aside all malice, and all guile,
 and hypocrisies, and envies, and all evil speakings, as newborn babes, desire
 the sincere milk of the word, that ye may grow thereby unto salvation” (I Pet.
 ii. 1, 2). In their words a twofold deceit is perceived: the first is to conceal the
 knavery of their inward counsels and to snare the will and inclination of the
 feeble-minded, or rather to display their deceits and falsehoods before the

lovers of justice as though they were the truth. Unto whom the blessed Job maketh answer: “And the Lord disappointeth the devices of the crafty, so that their hands cannot perform their enterprise” (v. 12). And the wise Solomon rebuketh the evil deeds of the crafty, saying: “A perverse man deviseth mischief, and a lantern of deceit kindleth wickedness and separateth chief friends” (Prov. xvi. 28). Let these [men] know that the craftiness and the seductive counsel of their will have been made manifest before all who have eyes in their head; who, lo, make answer unto their deceitful calumnies, repeating the moral maxims of the Theologians: “He that desireth to deceive all men, by the just judgment of God it shall come to pass that he himself shall be deceived the more. None among the wise believeth him in whom he hath seen no faithfulness. The crafty man becometh the laughing-stock of the crafty...

EAP180-1-3-87_038L.jpg

NOTE

- 70 -

[Page] 70

TEXT

գիտաց, և 'ի բաց կապտի պատրուական յերեսաց նորա՝ ուր ոչն կար- ծէր: Աստուած ոչ խաբի . . . ական այն ամենատես ամենայն ուրեք ընդ մտանէ: Զգո՛յժ լեր անձին քում, 'ի բաց արա զպատրուակդ կամ՝ զղիմակդ . ապա թէ ոչ՝ Հարկանելոց է զքեզ Աստուած, որմ՝ բռեալ. լե՛ր որ ինչ երևիտ, կամ՝ երևեսցի՛ր որ ինչ ետդ» ('ի Տարեկան առած . տպեալ 'ի Վենետիկ երես 121): Յիշեսցի աստանօր նախազգուշացուցանող բան՝ բնական օրի- նակաւ ապացուցեալ՝ երանելի սուրբ Հայրապետին Յովհաննու Ոսկեբերանի, որ 'ի մեկնութեան թղթոցն սուրբ Առաքելոյն Պօ-ղոսի առ Տիմոթէոս. յորում՝ գրէ «Սոլորութիւն կամակոր՝ որ փոքր է զառաջինն, մեծ լինի 'ի վախճանի, իբրև գիծ 'ի կետէ խո-տորեալ, որչափ երկայնի՝ առաւել թիւրի»: Արդ՝ եկեսցուք յերևան Հանել նաև զերկրորդ նենգութի խարդա- խալիր և վատախորհուրդ մտաց նոցա, որով Հաստատել ջանան զնո-

րաձև իմն կրօնս, ըստ ամենայնի տարբերս, ոչ միայն 'ի քրիստոնէա- կան սուրբ կրօնից այլոց ազգաց, այլ և 'ի բուն իսկ ազգին իւրեանց յԱռաքելական սբ կրօնից . ուստի գրեն անխիղճ մտօք՝ աներկիւղ յԱյ և անպատկառ 'ի մարդկանէ՝ եթէ «Այսուհետև չունիմք զՀաղորդուի ինչ ընդ եկեղեցւոյն Էջմիածնական Հայոց» Զի՞նչ ասել կամին Էջմիածնական Հայոց ասելով. զի բուն իսկ քրիստոնէական եկեղեցին Հայոց՝ բեղմնատուր արդեամբք առաջին լուսաւորչա- ցըն՝ սրբազան Առաքելոցն Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի և նա- խաՀայրապետին մերոյ սրբոյ Հօրն Գրիգորի Լուսաւորչի քա- ռոզուրեանց է Հաստատեալ, և Միածնաէջ անզուգական շնոր- Հին կրկին փառազարդեալ: Ապա իրաւամբք դրուատի Էջմիած- նական Հայոց ուղղափառ եկեղեցին իբրև լուսանկար Մայր և շտե- մարան շնորհացն Աստուածայնոց, յորմէ արբեալ զմայլին ամենայն Հարազատ և անմոլար որդիք ազգիս Հայոց, որպէս գեղեցիկս եր- գաբանէ Շարակնոցն մեր գեղապանձ դրուատիւք. ըստ այնմ՝ «Էջ Միածինն 'ի Հօրէ և լոյս փառաց ընդ նմա՝ ձայն Հնչեցին սանդարամետք անդնդոց: Տեսեալ զլոյս մեծ՝ Հայրապետին Գրի- գորի, պատմէր ցնծութեամբ Հաւատացեալ արքային: Եկա՛յք շինեսցուք սուրբ զխորանն լուսոյ. քանզի 'ի սմա ծագեաց մեզ լոյս 'ի Հայաստան աշխարհի»: Ո՛վ խարդախութեան սոցին, որք զսրբոյ Հօրն Գրիգորի Լու- սաւորչի անտանելի չարչարանօքն և Հոգեբուղիս քարոզութեամբն

... knew, and the veil is torn away from his face where he least expected [it]. God is not deceived . . . that all-seeing eye penetrateth everywhere. Take heed unto thyself, cast away thy veil or thy mask; otherwise, God shall smite thee, [thou] whited wall! Be what thou appearest, or appear what thou art!" (in *Tarekan arats*, printed in Venice, p. 121). Let there be remembered here the premonitory word—demonstrated by a natural example—of the blessed holy Patriarch Yovhann■s Oskiberan [John Chrysostom], which [is found] in the

commentary on the epistles of the holy Apostle Pēghos [Paul] to Timotēos [Timothy], wherein he writeth: “A wilful error, which is small at the first, becometh great in the end, even as a line deviating from a point: the farther it extendeth, the more it crooketh.” Now, let us proceed to bring to light also the second deceit of their fraud-filled and ill-counselled minds, whereby they strive to establish a certain novel religion, in all respects different not only from the holy Christian religion of other nations, but also from the Apostolic holy religion of their very own nation. Wherefore they write with unconscionable minds, without fear of God and shameless before men, that: “Henceforth we have no communion whatsoever with the church of the Hymiatnakan Armenians.” What mean they by saying “Hymiatnakan Armenians”? For the very Christian Church of the Armenians was established by the fruitful labours of the first illuminators—the holy Apostles Thaddaios [Thaddaeus] and Bardughimēos [Bartholomew]—and by the preachings of our proto-Patriarch, the holy Father Grigor Lusaworich’ [Gregory the Illuminator], and was doubly glorified by the matchless grace of the Descent of the Only-Begotten (*Miatsna Hym*). Rightly, then, is the Orthodox Church of the Hymiatnakan Armenians praised as a luminous Mother and treasury of the Divine graces, whereof drinking, all true-born and un-erring sons of the Armenian nation are enraptured, as our *Sharaknots’* [Book of Hymns] beautifully singeth with magnificent encomiums, according to this: “The Only-Begotten descended from the Father, and the light of glory with Him; the subterranean depths of the abyss resounded. Having beheld the great light, Patriarch Grigor recounted [it] with exultation to the believing king: ‘Come, let us build the holy tabernacle of light, for therein light hath dawned upon us in the land of Armenia!’” O, the treachery of these [men], who [that which was established] through the intolerable torments and the spirit-flowing preaching of the holy Father Grigor Lusaworich’...

EAP180-1-3-87_038R.jpg

NOTE

- 71 -

- 71 -

TEXT

Հաստատեալ գեկեղեցին մերժեն, և օտարանան անտի, և զինքեանս անուանեն Լո-սա-որչական Հայ+ : Եթէ Լուսաւորչական Հայք էին, պարտ էր նոցա Հնազանդիլ նորին Հոգեկեցոյց պատուիրանացն՝ որպէս աւանդեալ ունի. «Իսկ որք ստահակին և մոլորին՝ ՚ի չարիս, և նենգելով լինին բանսարկութ, և մոլորեցուցանեն զայլս յուղիղ Հաւատոց և ՚ի սուրբ վարուց . . . և լինին խռովարարք և բարկա- ցողք և պղտորիչք պարզամտաց, զդիւսցն զկարգ ունին, և նոցին են ժառանգորդք ՚ի յաւիտենից տանջանսն, եթէ յանմարմնոց և եթէ ՚ի մարմնաւորաց» (Յաճախ. ճառ ե): Ապաքէն եթէ սուրբ գիրք վճռաբար յանօրինաց՝ յանՀնազան- դից Աստուածային Հրամանաց՝ և յամբարշտաց կարգս դատա- պարտեալ դասեն զանարգողս զմարմնաւոր ծնողս, այսինքն՝ զՀայր և մայր (Ելից. իա 15. 17: Մարկ. է. 10: ա Տիմոթ. ա. 9) . ապա քանի՞ առաւել զայնս՝ որք զՀոգևոր ծնողս իւրեանց անար- գեն: Ուրեմն յԱստուածային Հրամանաց պարտաւոր եմք՝ զՀո- գևոր Մայր մեր զսուրբ եկեղեցին պատուել և մեծարել՝ ըստ ա- մենայնի Հնազանդելով նմա, յորում՝ յանուն ամենասուրբ Եր- րորդութեան՝ սրբարար մկրտութեամբ զՀոգևոր վերածնութեան շնորհն ընկալեալ, Հօր Աստուծոյ ամենակալին յորդեգրութիւն վերակոչեալ եմք, որով և ՚ի շնորհական եղբայրակցութիւն Որդւոյն Աստուծոյ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Համադասեալ՝ Հոգևոր տաճար անուանիմք սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ: Ապա և ես յուշի ունելով զբան իմաստնոյն Սողոմոնի «Որ մերժէ զՀայր կամ՝ զմայր՝ և Հա- մարիցի չմեղանչել, կցորդ է նա արանց ամբարշտաց» (Առակ. ե. 24), խնդրեմ՝ ՚ի Հարազատ որդոց սուրբ եկեղեցւոյն մերոյ՝ յիշել և ընթեռնուլ զՀոգեշունչ բանս Հրեշտակակրօն սուրբ վարդապե- տին մերոյ Գրիգորի

Նարեկացւոյ. որ յետ բազում՝ վարդապետութեանց, ՚ի մեկնութեան Երզոց երգոյն Սողոմոնի ՚ի բնաբա- նիս եթէ «Մի է աղանի իմ՝» և այլն, սկսանի վարդապետել այս պէս «Զի թէ փառօք ոչ են մի սուրբքն, այլ մի ծնունդք են սուրբ եկեղեցւոյ, և յայսմ՝ եկեղեցւոյ ՚ի մի եկեղեցին փոխին՝ ՚ի վերինն Երուսաղէմ: Վ ասն այսորիկ պիտոյ է զեկեղեցին առաւել սիրել քան զմարմնոյ ծնողսն՝ վասն Հոգեպէս ծնողութեան: Զ ի որպէս Հոգի առաւել է քան զմարմին, սոյնպէս և Հոգւոյ մայր՝ քան զմարմնոյ մայր: Արդ՝ որպէս որք ՚ի մօր կաթանցն և ՚ի ստեանց նորա օտարանան՝ զմաՀ ճաշակեն, նոյնպէս և որք յեկեղեցւոյ և

They reject the established Church and alienate themselves therefrom, yet call themselves *Lusaworch'akan* [Illuminatorian] Armenians. Were they [truly] Illuminatorian Armenians, it would behoove them to obey his soul-saving commandments, even as he hath delivered [unto us]: "Whosoever become knavish and wander into wicked ways, and by deceit become slanderers, and lead others astray from the orthodox faith and from a holy manner of life . . . and become troublemakers, and instigators of wrath, and disturbers of the simple-minded, they hold the rank of demons, and are heirs with them to eternal torments, whether [among] the bodiless or the corporeal" (*Yachakhapatum*, Homily V). If, indeed, the Holy Scriptures decisively number among the lawless, among the disobedient unto Divine commandments, and among the ungodly those who dishonor their bodily parents, that is to say, their father and mother (Exod. xxi. 15, 17; Mark vii. 10; 1 Tim. i. 9), how much more, then, those who dishonor their spiritual parents? Wherefore, by the Divine commandments we are bound to honor and venerate our Spiritual Mother, the Holy Church, obeying her in all things; in whom, having received the grace of spiritual rebirth through sanctifying baptism in the name of the All-Holy Trinity, we have been called unto adoption by God the Father Almighty, whereby also, being ranked into the gracious brotherhood of the Son of God, our Savior Jesus, we are called a spiritual temple of the Holy Spirit of God. Therefore I also, bearing in mind the word of Solomon the wise, "Whoso robbeth his father or his mother, and saith, It is no transgression; the same is the companion of a destroyer" [cf. Prov. xxviii. 24], entreat the

trueborn sons of our Holy Church to remember and read the spirit-breathed words of our angelic holy vardapet, Grigor Narekats'i; who, after many doctrinal teachings, in [his] Commentary on the Song of Songs of Solomon, upon this text, "My dove . . . is but one," etc., beginneth to teach thus: "For though the saints are not one in glory, yet are they one offspring of the Holy Church, and from this Church they are translated into the one Church—into the Jerusalem above. For this reason it is necessary to love the Church more than the parents of the flesh, by reason of [her] spiritual parentage. For as the spirit is greater than the body, so also is the mother of the spirit [greater] than the mother of the flesh. Now, just as those who are alienated from the milk and breasts of their mother taste of death, even so also they who [are alienated] from the Church and..."

EAP180-1-3-87_039L.jpg

NOTE

— 72 —

NOTE: — 72 —

TEXT

'ի նորա ստեանցն և 'ի Հոգևոր կերակրոցն, 'ի սուրբ գրոց (որք են ստինք եկեղեցւոյ) օտարանան, և ո՛չ փափագմամբ և բաղձանօք դի- մեն առ նա և կերակրին գրովք, ո՛չ կարեն կեալ, այլ մեռանին զանմահ մահն: Օ այսոսիկ և մարգարէն տեսանելով՝ աւաղէ ա- սելով «()տարք եղեն մեղաւորք 'ի մօրէ, խաբեցան յարգանդէ, և խօսեցան սուտ» . այսինքն՝ զդաւանութիւն և զուխտն՝ զոր ուխ- տեցին 'ի ծննդեան աւագանին, սիրել զՀայրն ըստուած, և զմայր եկեղեցի, ստեցին, և օտարացան. զորս արտաքոյ գտեալ սատա- նայի 'ի մօրէն՝ այսինքն՝ յեկեղեցւոյ՝ գերի առեալ տանի, որպէս զմարդավաճառս, որք գողանան զմանկունս՝ զորս Հեռագոյնս 'ի ծնողացն գտանեն» ('ի մեկն. Երգոց երգոյն): Ահա Համաձայն սոցա բանից՝ գրէ և մեծն Խոսրով ընձևա- ցեաց եպիսկոպոսն. «Րայց վա՛յ ինձ, վա՛յ այժմու ժամանակիս, որ ըստ մարգարէին կանխասացութեան՝ օտարացաք 'ի մօրէս, և յայսչափ

պարզևացս զմեզ օտարացուցաք. զի թէ և այլ ինչ չունէաք
յանցումն, այս միայն բաւական էր մեղաւորս առնել զմեզ:
Քանզի և աստանօր մարգարէս ո՛չ վասն այլ իրիք, այլ վասն 'ի
Հոգևոր մօրէս օտարանալոյ, կոչեաց (մեղաւորս). «(Օտար եղեն,
ասէ, մեղաւորք 'ի մօրէ. խաբեցան յարգանդէ, այսինքն՝ յաւա-
զանէն: Քանզի վրիպին 'ի շնորհաց՝ օտարացեալքն յեկեղեցոյ,
և ատեցեալ լինին իբրև զխորթսն՝ վասն զնովաւ արհամարհա-
նացն» ('ի մեկնութեան, Ժամագ. երես 79):

[If they] estrange themselves from her breasts and from spiritual nourishment, from the Holy Scriptures (which are the breasts of the Church), and do not with yearning and longing hasten unto her and feed upon the Scriptures, they cannot live, but die the immortal death. Foreseeing these things, the Prophet also lamenteth, saying: “The wicked are estranged from the womb; they went astray from the belly, speaking lies” [Ps. 58:3]; that is to say, the confession and the covenant which they covenanted at the font of [re]birth—to love God the Father and the Mother Church—they have belied and become estranged. And finding them outside the Mother—that is, outside the Church—Satan taketh them captive and leadeth them away, like slave-dealers who steal children whom they find far away from their parents” (*From the Commentary on the Song of Songs*). Lo, in agreement with these words writeth also the great Khosrov, Bishop of Andzewats‘ik: “Yet woe is me, woe unto this present time, wherein, according to the Prophet’s foretelling, we have become estranged from this Mother, and have alienated ourselves from so many gifts; for even if we had no other transgression, this alone were sufficient to make us sinners. For here too the Prophet, not on account of any other thing, but on account of our estrangement from this spiritual Mother, called [them sinners]: ‘The sinners,’ he saith, ‘are estranged from the womb; they went astray from the belly,’ that is, from the font. For those estranged from the Church fall away from grace, and are hated as step-children because of their contempt for her” (*From the Commentary on the Breviary [Zhamagirk‘], page 79*).

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

HEAD: EPILOGUE

TEXT

Ապաքէն աստանօր 'ի վերջաբանութեան սոյն այս գրութեանց մերոց ստիպիմք յաննահանջելի պարտաւորութենէ Հոգևոր պաշ- տամանց մերոց՝ նախ առաջին սրտի մտօք աղօթս առնել վասն նոցա, մորմոքելով 'ի վերայ մոլորամիտ գնացից օտարացելոցն 'ի ճշմարտութենէ առաքելական ասանդութեանց և յողջամիտ ուղ- դափառ վարդապետութեանց նախնի սրբազան Հարց, որով Հե-ռացեալ գտանին 'ի լուսաշաւիղ և յուղիղ ընթացից Հաւատոյ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ: Սոքա յազգայնոց մերոց եղբարք էին և ընդ մեզ ևս պաշտէին զճշմարիտ Հաւատս՝ խոստովանելով զՀայր և զՈրդի և զսուրբ Հոգին, Համաձայն նախնի սրբոց Հարցն մերոց: Ապա մեզ յաւետ պատկանի՝ ըստ սրբազան Առաքելոյն Պօղոսի՝ սրտի մտօք աղօթել առ Տէր Աստուած վասն ուղղութեան և դարձի նոցին: «Եղբարք, իմ կամք սրտի, և աղօթք առ Աստուած վասն նոցա են 'ի փրկութիւն: Քանզի վկայեմ նոցա՝ եթէ զնա- խանձն Աստուծոյ ունին, այլ ոչ գիտութեամբ, զի տգէտ են Աս-տուծոյ արդարութեանն, և զհրեանցն խնդրեն կացուցանել. զի արդարութեանն Աստուծոյ ոչ Հնազանդեցան. քանզի կատարած օրինացն Քրիստոս է յարդարութիւն ամենայն Հաւատացելոց» (Հռովմ. Ժ. 1—4): Երկրորդ Հոգևոր Հովուացս են կարևոր պարտք՝ քաջարթուն Հսկողութեամբ 'ի վերայ սայթաքելոց յուղիղ դատողութենէ խլղճ-մտանաց՝ անմոլար պահել զբանաւոր Հօտս, զորս յանձնեալ մեզ ունիմք 'ի վերնախնամ տեսչութենէն:

Truly, here in the conclusion of these writings of ours, we are constrained by the unyielding obligation of our spiritual ministry, first and foremost, to offer

heartfelt prayers on their behalf, grieving over the misguided ways of those alienated from the truth of the apostolic traditions and from the sound, orthodox doctrines of the ancient holy Fathers—whereby they are found estranged from the light-bearing and upright course of the faith of the Catholic [and Apostolic] Church. These were our brethren from our own nation, and together with us they too worshipped in the true faith, confessing the Father, and the Son, and the Holy Spirit, in accordance with our ancient holy Fathers. It therefore behooves us all the more—according to the holy Apostle Paul—to pray with a sincere heart unto the Lord God for their correction and conversion: "Brethren, my heart's desire and prayer to God for them is for [their] salvation. For I bear them witness that they have a zeal for God, but not according to knowledge. For being ignorant of God's righteousness, and seeking to establish their own, they have not submitted unto the righteousness of God. For Christ is the end of the law for righteousness to every one that believeth" (Rom. 10:1–4). Secondly, it is the imperative duty of us, spiritual shepherds, by vigilant oversight over those who have stumbled from an upright judgment of conscience, to preserve unswerving the rational flock committed to our charge by supernal Providence.

NOTE

10

NOTE: 10

EAP180-1-3-87_040L.jpg

NOTE

- 74 -

[Page] 74

TEXT

Զ այս պարտաւորութիւն Հոգևոր Հովուաց՝ իւրաքանչիւր եկեղեցեաց առաջնորդաց, պաշտօնէիցն Քրիստոսի՝ եպիսկոպոս- սաց՝ վարդապետաց և քահանայից՝ ազդ առնէ սրբազան Առաքելաւոր Պետրոս կարի իմն խոնարհ յորդորանօք յասելն «Զերիս ցունս այսուհետև աղաչեմ, իբրև զերիցակիցս և զվկայս չարչարա- նացն Քրիստոսի, որ և Հանդերձելոցն փառաց

յայտնելոց Հաղորդ : Արածեցէք որ 'ի ձեզ Հօտդ է Աստուծոյ,
վերակացու լինել՝ մի իբրև ականայ, այլ կամաւ ըստ Աստուծոյ.
մի զօշաքաղու- թեամբ, այլ յօժարութեամբ. մի իբրև տիրելով
վիճակացն, այլ լինել օրինակ Հօտին. զի յերևել Հօտապետին՝
ընդունիջիք զան- թառամ՝ փառացն զպսակ» (Պետր. ա. կաթող.
ե. 1—4): Կամիս գտորին առաքելական խրատուցն
զբացատրութիւն կա- ընոր պարագայիք յաւետ 'ի միտ առնուլ.
ընթերցի՝ ը բացայայտ ծանօթութիւնս Սարգսի Շնորհալոյն,
զոր 'ի մեկնութեան այսր բանի գրէ ըստ այսմ. «Արածեցէ՛ք որ 'ի
ձեզ Հօտդ է Աստուծոյ: 'Ի մարմնական Հովուութեան գործոյ
աստի զՀոգևորսն խնդրէ 'ի նոցանէ զգործս Հովուութեան. վասն
զի անբան ոչխարացն Հովիւք ո՛չ միայն 'ի դալար վայրսն
արածեն զՀօտս, և 'ի ջուրս Հանգըս- տեան սնուցանեն, և 'ի
փարախն ժողովեն, այլ և զգայլսն 'ի բաց վարեն, զկաղն
պատեն, և զբորոտն ողջացուցանեն, և այլս սոյն- պիսիս բազում՝
խնամս ցուցանեն: Նման այսոցիկ՝ և կամ՝ թէ ևս առաւել
բանաւոր ոչխարացն Հովիւք պարտական են խնամս առ Հօտն
ցուցանել, 'ի պատուիրանս Աստուծոյ իբր 'ի դալար վայրս
արածել, և 'ի վարդապետութիւնն իբրև 'ի ջուրս Հանգստեան
սնուցանել, և յեկեղեցին իբրու 'ի փարախ ժողովել, զբեկեալն մե-
ղօք՝ պատել, և զբորոտութեամբ խայտաբղէտ եղեալն՝ ողջացու-
ցանել, և զչար գազանն՝ զբանսարկուն՝ և զդասս Հերձուածողա-
ցըն փախուցանել: Այս է ասելն. «Արածեցէ՛ք որ 'ի ձեզ Հօտդ է
Աստուծոյ». որպէս թէ ասել՝ որ 'ի ձեզդ Հօտդ յԱստուծոյ յանձն
արարեալ՝ Հաւատացաւ, պարտիք արթնութեամբ Հոգալ, 'ի զի-
շերի և 'ի տունջեան տառապել: Զ ի Աստուծոյ է Հօտդ, ապա և
դուք Այ պարտական էք Համարս տալ: Ապա որքան զգուշութե
պէտք են ձեզ՝ զի մի՛ զոք յոչխարացն կորուսանիցէք: Այսմ՝ և աս-

տուածընկալն Պօղոս վկայէ. «Զ գո՛յշ կացէք, ասէ, ամենայն ան-
ձանց և Հօտիդ, յորում՝ եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս՝ Հո- վունել
զԺողովուրդն, զոր ապրեցոյց իւրով արեամբն Աստուծոյ

This obligation of spiritual pastors—the leaders of each of the churches, the ministers of Christ, bishops, vardapets, and priests—is made known by the holy Apostle Petros with exceedingly humble exhortations, saying: “The elders which are among you I exhort, who am also an elder, and a witness of the sufferings of Christ, and also a partaker of the glory that shall be revealed: Feed the flock of God which is among you, taking the oversight thereof, not by constraint, but willingly according to God; not for filthy lucre, but of a ready mind; neither as being lords over God’s heritage, but being ensamples to the flock. And when the chief Shepherd shall appear, ye shall receive a crown of glory that fadeth not away” (1 Pet. Cathol. 5:1–4). If thou desirest to take well to heart the exposition of these apostolic counsels with the necessary particulars, read the lucid commentary of Sargis Shnorhali, which he writeth in the interpretation of this word, as follows: “‘Feed the flock of God which is among you.’ From this earthly labor of pasturing, he requireth of them the spiritual works of pastorship; for the shepherds of irrational sheep not only feed the flocks in green pastures, and nourish [them] beside the still waters, and gather [them] into the fold, but they also drive away the wolves, bind up the lame, heal the leprous, and show many other such cares. In like manner—or rather, even more exceedingly—the shepherds of rational sheep are bound to show care toward the flock: to feed [them] upon the commandments of God as in green pastures, and to nourish [them] upon doctrine as beside the still waters, and to gather [them] into the church as into a fold; to bind up that which is broken by sins, to heal that which is spotted with leprosy, and to put to flight the evil beast, [namely] the Slanderer, and the bands of the heretics. This is [the meaning of] saying, ‘Feed the flock of God which is among you’; as if to say: ‘As for the flock among you, which hath been committed and entrusted [to you] by God, ye ought with vigilance to care for it, toiling by night and by day. Because the flock is God’s, ye are therefore also accountable to render an account unto God. How great caution, then, is necessary for you, that ye lose none of the sheep!’ To this also the God-receiver P^hghos testifieth: ‘Take heed,’ he saith, ‘unto yourselves, and to

all the flock, over the which the Holy Ghost hath made you overseers, to feed the church of God, which he hath purchased with his own blood.”

EAP180-1-3-87_040R.jpg

NOTE

— 75 —

NOTE: — 75 —

TEXT

բանն: Տեսանե՞ս գահագին երկիւղին արժանաւոր՝ զայս պատու. էր: Աստուծոյ բանն ասէ՝ զոր արեամբն իւրով ապրեցոյց, և քեզ յանձն արար պահպանել. և դու եթէ անփոյթ առնելով կորու. սանես, որում՝ ներելոյ արժանաւոր գտանիցիս: Այս է ասելն «Ա- ըստեցէ՛ք որ 'ի ձեզ Հօտդ է Աստուծոյ. վերակացու լինել՝ մի՛ իբ- ըն ակամայ, այլ կամաւ ըստ Աստուծոյ»: Յամենայն պատուիրա. նըս Աստուծոյ՝ կամաւ գործելն՝ է գովութեան արժանաւոր, և մեծաց վարձուց առիթ, իսկ ակամայն ընդ բամբասանօք է յԱս- տուածայինսն, նմանապէս և 'ի մարդկայինս. նա՛ և Աստուած իսկ ո՛չ կամի զոք ակամայ և բռնադատելով ծառայել իւր, այլ զկա. մաւորն խնդրէ: Նորին աղագաւ ամենայն ուրեք պատուիրանն իւր յարակցէ և 'ի կամս լսողին ապաստան առնէ զառնելն և զոչն: Նմին իրի և աստ գտոյն զկամաւորն պահանջէ յառաջնորդացն զվերակացութիւն Հօտին, իսկ զակամայն խոտեալ արհամարհէ: Սորին վասն ասէ. «Մի իբրն ակամայ, այլ կամաւ ըստ Աստու. ծոյ»: Զայս և Պօղոս զանձնէ ասէ «Եթէ կամաւ աւետարանեմ՝ վարձք են ինձ, և եթէ ակամայ՝ տնտեսութիւն յանձն է ինձ: Տե. սանես՝ զի 'ի կամաւորն եդ գտրիտուր վարձուց Հատուցումն, և ո՛չ յակամայն: Իսկ ըստ Աստուծոյ ասելն՝ այն է, եթէ զոր Աս. տուած կամի և խնդրէ 'ի ձէնջ՝ կամաւորն է, և ո՛չ ակամայն: Զի զոր օրինակ ինքն Աստուած ո՛չ ակամայ և 'ի Հարկէ յանձն

արար ձեզ զհօտն իւր, այլ կամաւորաբար, և 'ի վերայ այնորիկ իննա. մարկէ Հօտին և յանձանձէ և պահպանէ յամենայն վնասակարաց . նմանապէս և 'ի ձէնջ զվերակացութիւն Հօտին իւրոյ պահանջէ. մի զօշաքաղո-նեամբ, այլ յօժարո-նեամբ: Զօշաքաղութիւնն 'ի բազում՝ իրս առադրի, բայց յայտնի տեսակաւ սակս ինչս ժողովելոյ ասել՝ և ըստ մտաց դիւրի շրջելոյ իմանալ զբանն՝ ո՛չ ինչ վրիպեցուցանէ 'ի ճշմարտութենէն: Զի յայսպիսի չարիս անկանել առն վերա. կացութի և վարդապետի՝ առաւել իմն զեղծէ զնա յերկնաւոր կոչ- մանէն . վասն զի զձրի առեալ զշնորհսն՝ վաճառականութեամբ մա. տակարարել և տալ՝ ո՛չ է առանց մեղադրութեան և բամբասա. նաց, այլ 'ի ներքոյ անկեալ կայ պատուիրանազանցութեան Տէ. րունական աւանդութեանցն՝ զոր աւանդեաց իւրոց աշակերտա. ցըն, ասելով. «Զրի՛ առէք՝ և ձրի՛ տուք»: Իսկ Առաքեալն նորուն ևս առաւել դատապարտէ զանցեալսն ըստ Տէրունական օրէնսն՝ այսպէս ասելով բանին. «Ո՛չ եմք իբրև զայլսն՝ որ վաճառական ...word. Dost thou see this commandment, worthy of terrible dread? The word of God saith: that which He saved by His own blood and committed to thee to keep; and if thou, through negligence, dost destroy [it], of what pardon shalt thou be found worthy? This is the meaning of: "Feed the flock of God which is among you, taking the oversight thereof, not as by constraint, but willingly according to God." In all the commandments of God, to act willingly is worthy of praise and the occasion of great rewards, whereas that which is [done] reluctantly falleth under blame in things divine, and likewise also in things human; yea, even God Himself willeth not that anyone should serve Him reluctantly and by constraint, but He seeketh the willing. For this reason, everywhere He joineth His commandment [with free choice] and committeth the doing or not doing [thereof] to the will of the hearer. For this same cause, here also He requireth this same willing oversight of the flock from the leaders, but that which is done reluctantly He rejecteth and despiseth. For this reason He saith: "Not as by constraint, but willingly according to God." This also Paul

saith of himself: "If I do this thing willingly, I have a reward; but if against my will, a dispensation [of the gospel] is committed unto me." Dost thou see that he placed the recompense of the retribution of rewards upon the willing, and not upon the reluctant? And to say "according to God" meaneth this: that what God willeth and requireth of you is the willing, and not the reluctant. For even as God Himself committed His flock unto you not reluctantly and of necessity, but willingly, and moreover careth for the flock, and tendeth [it], and protecteth [it] from all harmful things, in like manner also He requireth of you the oversight of His flock: not for filthy lucre, but of a ready mind. Filthy lucre is applied to many things; but to speak of it manifestly in the sense of gathering wealth, and to understand the word according to an easily adaptable meaning, in no way departeth from the truth. For a man who is an overseer and a teacher to fall into such evils corrupteth him all the more from his heavenly calling; because to administer and to give by way of merchandise the graces received freely is not without blame and reproach, but lieth subject to the transgression of the Lord's traditions which He delivered unto His disciples, saying: "Freely ye have received, freely give." And the Apostle condemneth even more those who have transgressed against the Lord's laws, speaking with these words: "We are not as others, which make merchandise..."

EAP180-1-3-87_041L.jpg

NOTE

— 76 —

NOTE: — 76 —

TEXT

լինին բանին Աստուծոյ»: Տեսանէ՞ս՝ զի օտար վարկաւ
զայնպիսիսն եկեղեցւոյ Աստուծոյ՝ և Առաքելական
քարոզութեանն: Նմին ի- ըի և առ ՚ի սոյն միտս պատուիրէ
առաջնորդացն՝ մի՛ ՚ի պատճա- որս ազահութեան ունել
զառաջնորդութիւնն և պորտոյ և որո- վայնի աղագաւ
զօշաքաղութեամբ շրջել ՚ի մէջ ժողովրդեանն, այլ
յօժարութեամբ և ցաւակցաբար ունել զվերակացութիւն Հօ ին
իբրև Աստուծոյ Հազարապետի»: Մի՛ իբրև տիրելով վիճակին,

այլ լինել օրինակ Հօտին. զի յերևել Հօտապետին՝ ընդունիջիք, ասէ, զանթառամ՝ փառաց պսակն»։ Զ այս ասելով՝ որոշումն առնէ 'ի մէջ Հոգևոր վերակացուացն և մարմնական իշխանութեանն. դուք ասէ՝ որ Հոգևորքդ էք՝ մի՛ իբրև զմարմնական տեարս վարիք առ ժողովուրդսն, վասն զի այս Հեթանոսական է և անաստուած՝ մարմնական իշխանութեամբ վարիլ 'ի Հոգևոր գործառնութիւնն։ Ըստ որում՝ և Տէր մեր դատապարտեաց զայնոսիկ՝ որ գահասի- լութեամբ և ազահութեամբ առ միմեանս Հակառակէին։ «Գի- տէ՛ք, ասէ, զի որ յանուան իշխանքն են Հեթանոսաց՝ տիրեն նո- ցա, և մեծամեծքն իշխեն նոցա. ո՛չ այդպէս և 'ի ձերում՝ միջի, այլ որ կամիցի 'ի ձէնջ մեծ լինել՝ եղիցի ամենեցուն վերջին, և ամենեցուն պաշտօնեայ»։ Արդ և Աստուածընկալն Պետրոս ըստ որում՝ և վարդապետեցան՝ ասաց. «Մի՛ իբրև տիրելով վիճակին», այսինքն՝ մի՛ գահասիրութեան և բարձրացօնութեան պատ- ճառս ձեզ առնիցէք զշնորհսն Աստուծոյ, այլ խոնարհութեան և առաւել իմն Հեզութեան. վասն զի և աշտիճանն այն զայսո- սիկ Աստուածատուր օրինօք պահանջէ 'ի ձէնջ. որպէս զի այնու տարագու՝ օրինակ բարեաց լինիցիք Հօտին։ Եւ զոր ասէս այս է. որպէս մարդ յորում՝ տեղուոջ և է, յերևմանէն ծանօթանայ՝ եթէ մարդ է. և մանաւանդ 'ի մէջ անբանիցն կալով՝ իւրաքան- չիւր 'ի տեսողացն ճանաչէ, եթէ այն՝ մարդ է բանաւոր՝ իմաս- տուն՝ մտաց և Հանճարոյ ընդունակ, և այլքն՝ անասունք և ան- բանք։ Նմանապէս և քահանայն կալով 'ի մէջ ժողովրդոցն՝ բարեձևութեամբն ճանաչի՝ եթէ քահանայ է, և տիրապէս աշա- կերտ Քրիստոսի, և օրինակ բարեաց ամենայն ժողովրդեանն։ Վ ասն զի պարտ և արժան է քահանային որոշիլ՝ որպէս ըստ ձե- ոյն՝ նոյնպէս և

կարգաւորութեամբն՝ յամենայն ժողովրդենէն, ՚ի նստելն, ՚ի յառնելն, ՚ի կալն, ՚ի գնալն, ՚ի խօսելն, ՚ի լսելն, յու- տելն, յըմպելն, յաղօթելն, ՚ի Հանգչելն, և յայլ ամենայն աստուա-

...[shall be] of the word of God." Dost thou see how he accounted such [persons] alien to the Church of God and to the Apostolic preaching? For this very reason and unto this same purpose he commandeth the leaders: not to hold leadership on grounds of covetousness, nor for the sake of the belly and appetite to go about among the people in greed, but with readiness and with compassion to maintain the oversight of the flock as a steward of God.

"Neither as being lords over [God's] heritage, but being ensamples to the flock; so that when the Chief Shepherd shall appear, ye shall receive," saith he, "the unfading crown of glory." In saying this, he maketh a distinction between the spiritual overseers and the carnal authority: ye, saith he, who are spiritual, do not demean yourselves toward the people like carnal lords, for this is heathen and ungodly—to proceed with carnal authority in spiritual administration.

Wherefore also our Lord condemned those who, through love of primacy and covetousness, contended with one another: "Ye know," saith He, "that they who are recognized as rulers of the Gentiles lord it over them, and their great ones exercise authority over them. Not so [shall it be] among you; but whosoever will be great among you shall be the last of all and the servant of all." Now Petros also, the God-bearer, even as he was taught, said: "Neither as being lords over [God's] heritage"—that is to say: make not the grace of God an occasion unto yourselves for love of primacy and haughtiness, but for humility and an exceeding meekness; for that rank also, by God-given laws, requireth these things of you, so that in such a manner ye may be an example of good things unto the flock. And that which is said is this: just as a man, wheresoever he may be, is recognized by his appearance that he is a man—and especially when standing in the midst of irrational [creatures], each of the onlookers discerneth that this one is a rational man, intelligent, capable of mind and intellect, and the others are beasts and brute [creatures]—in like manner also the priest, standing in the midst of the people, is recognized by his upright demeanor that he is a priest, and truly a disciple of Christ, and an example of good things unto all the people. For it is right and fitting that the priest be distinguished from all the people, as in outward form, so also in good

order—in sitting down, in rising up, in standing, in walking, in speaking, in hearing, in eating, in drinking, in praying, in resting, and in all other divi[ne]...

EAP180-1-3-87_041R.jpg

NOTE

— 77 —

NOTE: — 77 —

TEXT

ծատուր պատուիրանսն այնպէս քաղաքավարել, որպէս քահանայի վայելէ. և մանաւանդ խոնարհութեամբն զինքն զարդարել՝ և հեգութեամբն և անբարկանալի լինելովն. որով առաւել իմն շա- հեցուցանէ զժողովուրդսն: 1] ասն զի չիք ինչ այլ մեծագոյն բա- րի և յանգաւոր առաքինութեան առն վարդապետի, քան ընդ խոնարհսն գիշանել և անընչութեամբ զկեանս տնօրինել. որով Տէր մեր առաքինացաւ, և մեզ եթող օրինակ բարեաց՝ նովին ա- ռաքինասէր կրօնաւորութեամբն շրջել յաշխարհիս: 1] ասն զի չիք այլ ինչ՝ որ այնպէս ահարկու թուի բանասարկուին և զօրաց իւ- ռոց դիւացն, որպէս խոնարհուին» ('Ի մեկն. ա Պետ. Ճառ ժա): Օ սոյն օրինակ մեծ վարդապետն մեր Յովհաննէս Երզնկացի 'ի ներբողական բանս սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի 1 ուսաւորչի՝ 'ի ճշմարտաբօլիս աղբերաց սուրբ գրոց առեալ՝ գրէ առ հոգևոր պաշտօնեայս սուրբ եկեղեցւոյն Քրիստոսի: «Առաջնորդք երկ- նաւոր ճանապարհին և արածօղք Քրիստոսի Հօտին և մեծագին գառանցն, զոր Միածինն միայնոյ Հօր՝ արեամբ և մահու ժա- ռանգեաց, զհնգետասանամեայ չարչարանօք մեր 1 ուսաւորչին ստացեալ սեպհական ժողովուրդ և ձեզ ձրի և անգին տուեալ 'ի ժառանգութիւն, մի՛ մոլորեցուցանէք 'ի լերինս և յանկոխ ճա- նապարհս, և մի՛ մատնէք գայլոց և գազանաց, զոր Հովին քաջ 'ի վերայ ուսոց եբարձ՝ և 'ի վեր յերկինս տարաւ և ընդ անմոլարս

խառնեաց: Մի՛ լինիք նմանօք վարձկանացն . . . զհոգիս խաշանց բանաւորաց անտես առնողաց: Մի՛ անխնամ՝ անգութ և անայցե- լու՝ խոցելոցն վիրաւորաց լինիցիք, վասն որոց Քրիստոս զխոցումն և զվէրս յանձն էառ . . . : Նաւաստիք եկեղեցոյ նաւի, մի՛ ՚ի կեն- ցաղոյս ամբոխեալ ծովու տայք զնաւ եկեղեցոյ յալեկոծութիւն և ՚ի խռովութիւն Հողմոց. զի մի՛ ընկղմելով զորս յանձն առիք Հանել ՚ի Հեղձական ծովէ՝ կորուսանողք անձանց անմեղաց լինի- ցիք: Որք ըստուածային այգւոյն բանաւոր և երկնաւոր տնկոցն տնկագործ և պահապան կարգեցայք, և ՚ի պտղոց այգւոյն ճաշա- կէք և ակն ունիք դահեկանի վարձուն յամենարարի Տեառնէն, մի՛ տայք թոյլ գազանին՝ զըստուածայինն այգւոյ ապականել զքա- ջաբեր ուռսն, յորթն ճշմարիտ արմատացեալ: Մի շարժէք ըզ- պատուար զգուշութեան պատուիրանացն ըստուծոյ, մի՛ կոխէք զկարգ կանոնաց ըստուածահաստատ ուխտին Հաւատոյ, մի՛ քա-

...[God-]given commandments, to conduct oneself as it becometh a priest; and especially to adorn oneself with humility, and with meekness, and by being slow to anger, whereby one doth exceedingly edify the peoples. For there is nothing else so great a good and consummate a virtue for a vardapet, than to condescend unto the humble and to order one's life in poverty; whereby our Lord excelled in virtue, and left us a goodly example to walk in this world with the very same virtue-loving religious conduct. For there is naught else that seemeth so terrible to the Slanderer and to his host of demons, as humility” (*In the Commentary on 1 Peter, Discourse XI*). In like manner, our great vardapet Hovhann■s Erznkats■i, in his encomiastic discourse on our holy Father Grigor Lusavorich■, having drawn from the truth-welling fountains of Holy Scripture, writeth unto the spiritual ministers of the holy Church of Christ: “O guides of the heavenly path, and shepherds of Christ's flock and of the precious lambs—which the Only-Begotten of the only Father inherited by His blood and death, [and which] through the fifteen years' sufferings of our

Lusaworich■ He acquired as His own people and gave unto you freely and without price for an inheritance—lead [them] not astray upon the mountains and into untrodden ways, and deliver [them] not over unto wolves and wild beasts, whom the Good Shepherd took upon His shoulders, and carried up unto the heavens, and mingled with those who go not astray. Be ye not like unto the hirelings . . . who neglect the souls of the rational sheep. Be ye not careless, merciless, and unvisiting toward the pierced and wounded, for whose sake Christ took upon Himself the piercing and the wounds . . . O mariners of the ship of the Church, deliver not the ship of the Church unto the tempest and the turbulence of the winds upon the troubled sea of this life, lest, by submerging those whom ye undertook to bring forth from the suffocating sea, ye become the destroyers of innocent souls. Ye who were appointed dressers and keepers of the rational and heavenly plants of the divine vineyard, and who taste of the fruits of the vineyard and look for the reward of the denarius from the all-creating Lord, suffer not the wild beast to corrupt the fruitful branches of the divine vineyard, rooted in the true vine. Move not the bulwark of vigilance of God's commandments; trample not upon the order of the canons of the divinely established covenant of faith; do not pull down...

EAP180-1-3-87_042L.jpg

NOTE

- 78 -

[Page] 78

TEXT

կէք զցանկ ամլութեան Հայրենադիր աւանդիցն, զի մի' Հարցիք յօձէն չարաթոյն և անբութելի: Բժիշկք Բանաւորք, և վերակացոյք Հոգւոց, որք զԱստուածականն ունիք բժշկարան, մի' անգութք և անգորով առ խածեալսն 'ի կամակար օձէն, և 'ի բնական և յանբնական ցաւոց պաշարեալսն լինիցիք, մի' ողջացուցիչք չա- րեաց և ո'չ փարատիչք ցաւոց լինիցիք» (Յոբ. ԺԳ. 14):
«Աստուծայինն Պօղոս գրէ ձեզ և ամենայն Հաւատացելոց խրատ՝ և ասէ «Յիշեցէ՛ք զառաջնորդս ձեր, որք խօսեցան ընդ ձեզ զբանն Աստուծոյ, և Հայեցեալ յելս գնացից նոցա՝ նմանողք

եղերուք Հաւատոցն» (Եբր. Ժդ. 7): Արդ և դուք յիշեցէ՛ք զա-
 ռաջնորդն կենաց և փրկութեան ձերոյ, և զմտաւ ածէք զանտա-
 նելի չարչարանս Աստուածագութ Հօրն՝ և Հոգւոց Լուսաւոր- չին
 և ճգնաւոր նաՀատակին՝ սրբոյն Գրիգորի, և մի՛ մոռանայք
 զգարմացուցիչն երկնաւոր զօրացն՝ և զկիրս նորա Հողանիւթ
 մար- նոյն. պատկառեցէ՛ք ՚ի նորա յայնպիսի սոսկալի
 խստամբեր վա- րուցն. զորոյ դուք այժմ՝ արեամբ քրտանցն և
 ցօղով արտասուա- ցըն զսերմանեալ անդաստանի պտուղսն
 վայելէք: Արդ Հայեցա- րութ յելս գնացից նորա, թէ որպէս եկաց
 յաշխարհի, և կամ՝ որպիսիք էին ելք գնացից նորա. զի ա՛յն է
 դուռն ոչխարաց Հովու- ութեան՝ ընդ որ նա եմուտ չարչարանօք,
 և ստացաւ իւր ժողո- վուրդ քերանօք ոսկերաց մարմնոյն, և
 Հոսմամբ արեան շինեաց զազգս զայս՝ եկեղեցի Աստուծոյ,
 որպէս և Տէրն իւրով կողակալակ արեամբն՝ զազգս և
 զաշխարհս ամենայն. Հրոյ տոչորմամբ խորո- վեցաւ ՚ի վերայ
 իւրոց գեղեցիկ գառանցն. անՀնարին տանջանօք կայր ՚ի
 կախաղանին՝ և աղօթէր վասն իւր Հաւատացեալ Հօտին. ՚ի գուր
 խաւարին ՚ի մէջ չարաթոյն օձից կայր զամս երեքտա- սան՝
 յաղագս ՚ի գուր մեղաց և ՚ի Հարուածս օձից և ՚ի թունալից
 ախտս՝ մեր ընկղմելոյն: Ա՛յս է դուռն Հոգևորական Հովուու-
 թեան: Որ ո՛չ մտանէ ընդ այս դուռն՝ գո՛ղ է և աւագակ»: Ապաքէն
 յաւէտ զարթոցիչ խղճի մտաց՝ պաշտելի աւետա- րանական
 բանիւ կենարարին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կնքեսցի՛ր՝ այս
 ամենայն բանախօսութիւն մեր «Եթէ ոք ունիցի ականջս լսելոյ՝
 լուիցէ՛» Մարկ. դ. 23):

[... break down] the fence of barrenness of the ancestral traditions, lest ye be
 struck by the serpent, venomous and incurable. Ye rational physicians and
 overseers of souls, who possess the Divine infirmary: be not pitiless and
 uncompassionate toward those bitten by the willful serpent, and [toward those]

beset by natural and unnatural afflictions; be not healers of evil and dispellers of pain" (cf. Job 13:4). The divine Paul writeth an admonition unto you and unto all the faithful, and saith: "Remember your prelates, who have spoken unto you the word of God, and beholding the end of their conversation, be ye imitators of their faith" (Heb. 13:7). Now, therefore, remember ye also the guide of your life and salvation, and call to mind the intolerable torments of the divinely compassionate Father, the Enlightener of souls, and ascetic martyr, Saint Gregory; and forget not that which astonished the heavenly hosts—even the sufferings of his earthly body. Stand in awe of his so dreadful, austere manner of life, the fruits of whose field, sown with the blood of his sweat and the dew of his tears, ye now enjoy. Look now upon the end of his conversation: how he lived in the world, or what manner of departure was the end of his course; for that is the door of the pastorship of the sheep, through which he entered by afflictions, and purchased for himself a people by the scraping of the bones of his body, and by the shedding of his blood built up this nation into a Church of God, even as the Lord by the blood of His own side [did build up] all nations and the whole world. He was roasted by the scorching of fire for the sake of his fair lambs; by unspeakable torments he hung upon the gallows and prayed for his faithful flock; in the dark pit, amid venomous serpents, he remained for thirteen years on account of our sinking into the pit of sin, and the strikes of serpents, and venomous passions. This is the door of the spiritual pastorship: "He that entereth not by this door is a thief and a robber." Truly, as an ever-living awakener of conscience, let this whole discourse of ours be sealed with the adorable Gospel word of our Life-giver, Jesus Christ: "If any man have ears to hear, let him hear" (Mark 4:23).

HEAD

ՎԵՐՋ:

THE END.

EAP180-1-3-87_042R.jpg

TEXT

„Ես տնկեցի զքեզ որթ պտղաբեր ամեննին ճշմարիտ. զիա՞րդ դարձար ինձ ՚ի դառնութիւն, որթդ օտարացեալ“: (Երեմ. Բ. 21): „Զգո՛յ՛ լերուք, գուցէ որ յետնեա՛լ գտանիցի ՚ի շնորհացն

Աստուծոյ: Մի՛ որ արմատ դառնու- թեան ՚ի վեր երևեալ նեղիցէ,
և նովաւ բազումք պղծիցին“: (Եբր. ԺԲ. 15):

“I planted thee a fruitful vine, wholly of the true [seed]; how then art thou
turned into bitterness unto me, [thou] degenerate vine?” (Erem. II. 21). “Take
heed lest any man be found fallen short of the grace of God; lest any root of
bitterness springing up trouble [you], and thereby many be defiled.” (Ebr. XII.
15).

EAP180-1-3-87_043L.jpg

HEAD

ՎՐԻՊԱԿՔ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ERRORS OF THE PRESS [ERRATA]

TEXT

| էջ | Տող | Սխալ | Ուղիղ | |---|---|---|---| | 8 | 10 | այժմ | առ
այժմ | | 10 | 28 | ապերախտ | ապերախտք | | 31 | 8 |
անուանուեցան | անուանեցան | | 34 | 16 | Ետիքեա |
Ետիքեայ | | 37 | 2 | չարչարելի | անչարչարելի | | 57 | 18 |
սաներեութապէ | աներեութապէս |

| Page | Line | Error | Correct [Reading] | |---|---|---|---| | 8 | 10 | now | for now | |
10 | 28 | ungrateful [singular] | ungrateful [plural] | | 31 | 8 | was named [errant
form] | was named | | 34 | 16 | Ewtik‘ea | Ewtik‘eay | | 37 | 2 | passible |
impassible | | 57 | 18 | invisibly [errant form] | invisibly |